CVIRKA

ÉLETADÓ FÖLD

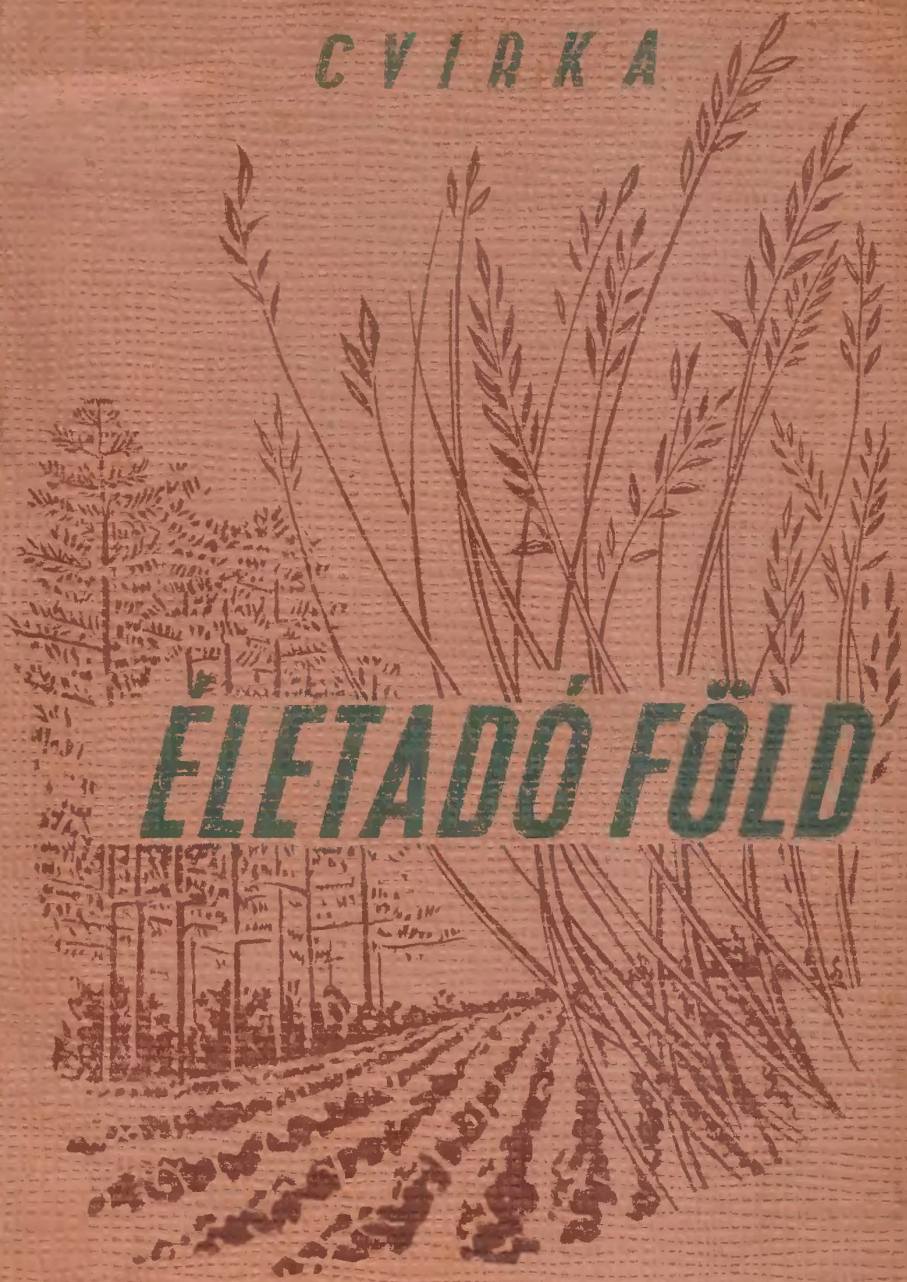

105

MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTÉRIUM
4. sz. Leányneveló Intézet
Szakszervezeti Erőtisége
BUDAPEST

63

PETRAS CVIRKA

ÉLETADÓ FÖLD

68
105/1971

ÚJ MAGYAR KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1951

Munkaerőtartalékok Hivatala
Budapest
PEDAGÓGUSOK
BUDAPEST

A mű eredeti címe

ЗЕМЛЯ КОРМИЛИЦА

Fordította

KÓBOR NOÉMI

Felelős kiadó: Az Új Magyar Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Gyongyi László
Ellenőrző szerkesztő: Palotás Magda
Műszaki felelős: Siklós Béla
A kiadó minden jogot fenntart
Ez a kiadás 10.000 példányban készült

51-5040 Egyetemi Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Erdős László igazgató. — 5/31

1

A mély csöndben lassan közeledett a borongó, felhős reggel. Róla kukorékoltak a még alvó távoli falvak kakasai. Azután sokáig egyetlen hang sem szakította meg a mozdulatlan némaságot, amíg az első napsugár a sötétségen áttörve végig nem futott a harmatos, szinte ringó rónán.

Elérkezett az aratás ideje. A béresek szorgos keze alatt szemlátomást haladt a munka. Ahol tegnap még széles szőnyegként zöldelt a lóhere, ma már szabadon legelésztek a lovak, tehenek, borjak és nem messze tőlük a száraz tarackfűvel, mohával táplált pás_tortüzek körül gyermekek táncoltak.

Kevéssel délidő előtt a kolompcsengéssel összeolvadt a juhok szüntelen bégetése; az állatokat az itatónál lévő karámba hajtották, hogy megnyírják őket. A juhok a karám sarkaiba verődtek, végigrohantak a kerítés mellett, aztán öt-hat munkásnő megfogta, a juhászok segítségével földreterítette őket, lábukat összekötözte és nyírta puha, sűrű gyapjukat. A juhok enyhén reszkettek az olló alatt. A bárányok anyjuk mögé bújtak és semmiképpen sem akartak odaadni meleg bundácskájukat.

A kerítés mögül hangok hallatszottak.

— Fogd meg ezt a kövéret!... Ez aztán a legény! A juhval nem bír, de szoknya után futni, azt tud... — tréfálkoztak a leányok.

Egy erős kos magával hurcolta a szarvaiba kapaszkodó hosszú, vattázott kabátos kis bojtárt. A gyereknek nem volt annyi ereje, hogy megállítsa az állatot, végül is elereszteti és hasravágódott. A leányok hahotázva futottak a kos után, arra a régi babonára gondolva, hogy aki nyírás idején először fog el kost, az még azon az őszön férjhez megy.

— Marce, te szégyentelen, mi után rugaszkodsz!
— Ne hagyd, fogd meg! Birja! Birja!
— Ahá, megvan őkelme! Fogjátok!
— Elszökött a férjecskéd! Kos-férj, Kos-férj — nevetett a bojtár.

Egyik leány a kút mögött, a többiektől távol, lekuporodva nyírt egy juhot. A juh meg sem nyikkant. A leány közbe-közbe felemelte fejét és sóhajtva hátrasimította ol ót tartó kezefejével szemébe hulló haját. Amikor elkészült a nyírással, elengedte a juhot, előbb féltérdre, aztán kettőre emelkedett és tenyerével a földhöz támaszkodva nehézkesen felkelt: a terhessége már észrevehető volt — látszott, hogy rejteget valamit a köténye alatt. Ügyetlenül, esetlenül eredt egy másik juh után. A bojtár olyan kíváncsian nézte, hogy a leány akaratlanul meglassította lépteit; maga is érezte, hogy milyen nehéz, sőt ártalmas neki a futás, a megerőltetés. Tudta, hogy társai is a hasát nézik.

A birtok munkásnői már régen észrevettek mindent. Akármennyire is igyekezett a leány gondtalannak és vidámnak mutatkozni, a női dolgokban kiismerték magukat és kitalálták, hogy nem derűs a kedve. A leány szeme alatt sötét karikák mélyültek az éjszaka hullatott keserű könnyektől. Karja nem a megszokott könnyedséggel gereblyélte a szalmát. Mikor a kévéket adogatta, nem dalolt, mint azelőtt, nem versengett a munkában barátnőivel, magába zárkózott. Tettetett fürgeséggel és élénkséggel szerette vo'na a pletykázókat félrevezetni, de bizony egyre nehezebben ment neki.

A birtokon híre kelt a szerencsétlenségének. A pletykázók még a megesése hónapját és a gyermek apját is tudták. No, ez nem is volt valami nehéz: a leány jó félévig Tarutis béressel járt. Összeölelkezve tértek vissza a munkából, közös kanállal ettek. Esti mulatságokon a leány annyira hű volt az ő Tarutisához, hogy az engedelme nélkül nem táncolt és nem vett részt társasjátékokban sem. Azt mondták: Tarutis úgy fonja át a kedvesét, mint a komló a hársfát.

De kora tavasszal víg énekszóval elmentek az önkéntesek és velük az ő embere is. És nem jött róla hír, hol van él-e még. Csak akkor, mikor barátaitól búcsúzott, mondta

nekik, hogy Litvánia szabadságáért és testvériségéért megy harcolni a pánok ellen.

Egy év múlva tavasszal visszatért, mint a litván köztársaság katonája — hosszú karddal az oldalán, fénylő gombokkal a köpenyegén, lábtekercsekkel. Következő napon még látták a szomszédok a zöld sipkáját a leány ablaka alatt... azután megint mintha a föld nyelte volna el. Valahol messze csillogott az ifjú kardja és a leány nyugtalankodott, elszomorodott... Attól az időtől kezdve peregtek a rossz nyelvek.

— Édes a méz, jó járni utána, de jaj, van a méhnek fullánkja — ó-ó-ó!

Most is, alighogy a leány a juh után eredt, az egyik munkásnő halkan megjegyezte:

— Lám, a legkisebbet kapta el. Már nincs ereje! Nohát így higyjél a férfiaknak. — Végigszívta a cigarettát és eldobta. — Tönkretette ennek a leánynak az életét.

— Ugyan miért tette volna tönkre? Sem ő, sem a leány nem hibás. Így történt... Ha velem történne ilyesmi, fütyülnék mindenkire és felnevelném a gyermeket.

— Könnyű hetvenkedned, de neki az egész életét elrontotta. Kinek kell ezután?

— Ne félj, talál majd valakit — ha nem ezt, akkor amazt. Talán jobb, ha lányfejjel vénülsz meg? Ha az ifjúságod elmúlt, még ingyen se kellesz senkinek. Bizony én, ha észreveszem, hogy jön az öregség, rögtön gondoskodom arról, hogy gyermekem legyen!

— Csak gondoskodjál. Az ilyen jószágot senki se irígyli tőled.

— Gondoskodom is. És fel is nevelem. Ha már anyaszív dobog bennem — a pokoltól sem félek.

— Azután meg patikaszerrel akarod elhajtani!...

Régidők erkolcsi szabálya, hogy templomi eskuvő nélkül nőnek nem szabad gyermeket szülnie. A leányt, aki ilyen „bűnbe" esett, kicsapongónak nevezték és az egyház bűnösnek bélyegezte meg.

A tudatlan ember rosszindulatát és átkát rettegve, a többi ilyen „becstelen" útját járta az is, aki fölött a munkásnők a juhnyírás közben ítélkeztek. Kedvesétől elhagyot-

tan rémületet érzett, s ez elfojtotta anyai ösztönét s arra ösztökélte, hogy megsemmisítse magzatát.

Ebben segítségére volt a környéken jól ismert Vanagene javasasszony. Patikaszert adott neki, hogy elhajtsa a magzatot és csaknem megmérgezte. Se elevenen, se holtan két napig feküdt a mezőn hideg esőben, amíg a béresasszonyok ráakadtak. De a magzat nem pusztult el, életben maradt anyjával együtt és úgy rugdalózott, mint hal a hálóban.

Ezért említette az egyik asszony a patikaszert, míg Marce, a másik, védelmébe vette a szerencsétlent. Ekkor a bojtár tarkójára tolta sapkáját és valami borsosat mondott. Mindnyájan nevetésre fakadtak, ám a kövér Marce közbeszólt:

— Csak nevetni tudtok a más baján. El, el, szemtelenek! A szegénynek rejtőzni kell előletek, mint a dühös kutyáktól. Pedig ti magatok se az égből pottyantatok!

— No, Marce, ha a kost megfogtad, akkor az én gyermekeimre is legyen gondod. Hahaha...

— Tartsd féken a hegyes nyelvedet, mert lenyisszantok belőle! — fenyegette Marce ollójával az egyik nevetgélő lányt és távozóban odakiáltott annak, akiről az imént beszéltek.

— Várj, Monika, segítek.

Megfogta a juhot és megkötözte, bár Monika váltig tiltakozott.

— Ne, ne, Marce, magam is tudom.

— Látom, hogvan tudod. Senki se kerget, inkább pihenj. Majd nélküled is elkészülünk. De fölösleges mindenkitől elhúzódnod. Fütyülj rájuk. A rossz nyelvektől úgy sem menekülsz, a jó emberek pedig nem fordulnak el töled.

Monikának könnyek gyűltek a szemébe. Marce mindig ilyen nyájas volt hozzá — igazában azért, mert maga is elég keserűségen ment keresztül: talált gyermek volt. Marce nélkül Monika már régen elemésztette volna magát. Nem egyszer mondta neki Marce:

— Ha megszületik a gyermeked, én dajkálom majd és együtt gondoskodunk a ruhácskáiról. . Fejkötőcskét varrok neki.

Monika érezte, milyen rémülten dobog a keze alatt az ijedt juh szíve. Hol barátnője szavát hallgatta, hol gondo-

lataiba mélyedt, de tekintete már néhány perc óta a távoli, kopár halmokra szegződött, melyeket elárasztott az őszi nap meleg sugara. Alig kivehetően lefelé jött ott valaki. Most már tisztán látszik hosszú köpenyének libegő szárnya. Monika hirtelen kiejtette kezéből az ollót. Mintha a szellő kedves szavakat hozna felé.

A közeledőt eltakarta az útmélyedés. Hogy el ne veszítse szem elől, Monika felkelt: a járása, karja mozgása ismerős a lánynak, szinte érezhetően közeli... Most megint tisztán látta a juhok háta felett.

— Mi az ott? — kérdezte Marce és ő is arrafelé nézett.

— Semmi... — Monika el akarta kerülni barátnője tekintetét, de hiába. Marce kitalálta a gondolatát: Monika azt hiszi ott jön a szeretője...

Mindkét leány figyele a férfit, aki egyenesen ide, a birtok felé tartott. A kaszával kezükben megálló béresek is mutogatták egymásnak az utast.

— Nézd csak, errefelé jön.

Most mindenki világosan látta, hogy a jövevény katona, ámbátor lehet, hogy csak katonaruhát visel. A tábori színű köpeny a vállára vetve, sapkája a kezében. Úgy látszott, mintha megállna és sapkájával integetne nekik.

— Mit akar? — néztek egymásra a munkások.

Baltramejus és Petras Linkus, Dauba és Ambrutis voltak ott.

— Megint integet. Talán valamelyik földink tért visszza a fogságból?

A béresek látták, hogy a katona megszaporázza lépteit, szinte szalad. Most már egészen közel van. Átugrott az árkon, és néhány lépésnyire tőlük megállt.

— Mit tátjátok a szátokat, nem ismertek meg? Baltruk, Jonas! — szólalt meg a katona és ledobta köpenyét.

— Hiszen ez Juras! Vigyen el az ördög — hát te élsz?!

— És mi már megkondítottuk érted a lélekharangot, azt hittük, véged! Isten hozott!

Tarutis mindenkit üdvözölt, egymásután belecsapott az elétartott tenyerekbe, összecsókolózott mindenkivel — mindkét oldalról, férfimódra. Azután szót sem szólva, mintha már nem volna több mondanivalójuk, jól megnéze-

gették egymást. Tarutis az egyiket oldalba bökte, a másiknak a vállát veregette és mind elnevették magukat.

— Ejnye, talán komisszárnak jöttél hozzánk? Mi vagy? Bolsevik vagy litván katona?

— A litván lövészárokban ültem.

— Talán új királyt ültettek fölénk?

— Semmiféle királyt! Litvánia demokratikus köztársaság lesz. Értitek? Most mindenki egyenlő.

Tarutisra a kérdések özönét zúdították. Egyik a kommunról, a másik a testvériségről akart hallani, — hogyan is valósítják meg. Juras elmagyarázta, hogy új rendet hoznak be, összegyűjtik a nép képviselőit, munkásokat, parasztokat, — egyszerű embereket, azok döntik majd el, hogyan lesz jól.

Borzasztó dolgokat mesélt arról, hogyan kergették Bermont bandáját a folyóba. Olyan hideg volt, hogy úgy látszott, még a puskagolyó sem bír repülni. Ők meg meztelenek, mezítlábasok voltak, a kocsijaikat megtámadták a farkasok — de egyszerre csak a parancsnokuk felkiált: „Fiúk, szabadság vagy halál!"

— Bermont báró oldalunkba kerül, de mi utána — a balszárnyába. Bermont üteggel jön ránk, mi meg tankkal ő reá. Alighogy megnyitottuk a géppuskatüzet, félóra alatt megtisztítottuk az arcvonalat. Nem volt hova menekülnie az akasztófáravaló Bermontnak, a parancsnok meg rájuk kiáltott: „Adjátok meg magatokat, tegyétek le a fegyvert". Bermont hirtelen bele a folyóba — de bennefagyott. Nézzük: reggel a jégből lófejek ágaskodnak ki.

Lengyel fogságban is volt Juras, távoli, nagy városokat látott. Haj, dúsan élnek arrafelé! És micsoda urak élnek ott! A kertjeik üveg alatt vannak és télen is virágzanak! A házuk körül úgy nyírják, fésülik a füvet, mint a bajuszt meg a szakállt. Juras megszökött a fogságból. Sokáig járta az erdőket-hegyeket. Megmutatta a lábán a forradást is, ahol megsebesült.

— És te lelőttél legalább egyet?

— Tudja a manó! Oda se néztem, tudod — beléjük lőttem — azzal kész!

— Mennyi katonánk van? Kitesz egy diviziót?

— Diviziót?... Ejnye, bátya! Inkább azt kérdezd...

— Juras, nem hallottad-e, Kaunasban... azt mondják, rendelet készül, hogy szétosztják a földet a szegényeknek? Talán nekünk is adnak? — kérdezték a béresek a katonát ostromolva.

Alig terült a szó a földre, fiatalok, öregek körülfogták az önkéntest, mintha neki kellene döntenie ebben a fontos kérdésben.

— Ugyan miért harcoltunk, ha nem a földért! Elűzzük az urakat a birtokokról, akkor mindenkinek jut föld. Úgy is lesz! Litvánia most független, megvan a saját alkotmánya.

— Eredj már — alkotmány! Hát ez meg miféle szerzet?

Juras azon nyomban megmagyarázta, mi is az alkotmány:

— A munkások mindenütt torkonragadták a királyokat és császárokat. Hírük-hamvuk sem maradt. Eléggé teleszívták magukat a népek vérével, verejtékével. Aki nem dolgozik, nem fog enni! Litvániában mindenki boldog lesz majd. Mi kell még nektek, gyerekek? Fogatok van, kenyér is akad. Föld? No azért nem kell messzire mennetek, itt van!

— Ki tudja? Az urak szépszerével nem adják oda. A pán — konok.

A béresek végignéztek az uraság földjén, mintha most látnák először.

Nevetett a szemük. Sehogy sem akarták elengedni Tarutist, aki olyan prófétásan, merészen beszélt nekik a hallatlan hatalomról, Litvániáról, nemzetgyűlésről, egyenlőségről, testvériségről. Nem tudták, higygyenek-e neki vagy sem. Ha ebben a pillanatban valaki igazán azt ajánlja nekik: válasszatok magatoknk telket, vessétek be, építsetek házat, hiszen jobbágy apáitok és dédapáitok vérével és verejtékével vásároltátok meg, — nem tudták volna, mit tegyenek. Hiszen világéletükben még sírvermet sem kaptak ingyen a földbirtokosoktól; és most egyszeriben — nesze — földet kapnának!

— Ezer ördög! — szólt most Juras. — Én itt mesélek, mesélek, ti meg semmiről semmit... Mi újság nálatok? Ki született, ki házasodott, ki halt meg? Hogy van a ti Jarmalátok, még mindig ő igazgat mindent a grófi korbáccsal?

— Nincs mínálunk semmi újság, Juras! Megálljunk! Mégis... mikor te beálltál a hadseregbe, Petras Gincsa ki-

választotta a legjobb grófi paripát és a bolsevikokhoz nyargalt. Nem találkoztál vele?

Mikor a béresek már minden új hírt közöltek Jurassal, Baltramejus Linkus félrevonta és mindenki szemeláttára fülébe súgott valamit. Az önkéntes szinte kővémeredt.

— Ne mondd!... Nem tudtam ... — és a karám felé pillantott, amely mögött a juhok bégetnek.

— Eredj, nyugtasd meg!.— tanácsolta Linkus. — Itt minden kutya őt ugatja... Ne ellenkezz, hiszen a te bűnöd!

— Természetes, hogy megyek . Tehát rólam beszélnek? Ő, persze, átkozott engem, igaz?

— El akarta emészteni magát. Jaj, mi volt itt! — A vízbe ugrott. No, majd mindent megtudsz. Menj, légy kedves hozzá, hogy mindenki lássa.

Nehezére esett Tarutisnak, mintha megint ütközetbe menne. Maga sem tudja, mi megy végbe a szívében... Vízbe ugrott, el akarta emészteni magát?... Csacsi leány! Mit mondjon neki, mivel kezdje? Hiszen egész idő alatt reá gondolt, akárhol járt, sohasem feledkezett meg róla. Csak őmiatta tért vissza ide. De most, hogy mindent megtudott, gyötörte a szégyen. Juras a közelben látta a gazdaság öreg munkásnőit és ezt gondolta magában: nézik majd a károgó varjak, hogyan találkozunk... Én meg csak azért is nyíleggyenesen odamegyek hozzá és nem őhozzájuk.

Már egészen odaért a nőkhöz, tkintete Monikát kereste. Mindenkit vidáman üdvözölt, de szeme tovább fürkészett. Egyszerre csak meglátta a kút mögött a mindenkitől félrehúzódó piroskendős fejet. Rögtön megismerte. Mikor látta, hogy a leányok összenéznek, megszólít:

— De hol van az én Monikám? Odamegyek hozzá, talán csak nem kerget el? — Maga is érezte, hogy ég az orcája. Az egyik leány haragosan nézett rá. Ez bizonyára Marce. Állta a tekintetét és távolodva hallotta, amint a lány utánaszólt:

— El kellene kergetni az ilyen kakukkot! Idegen fészekbe rakja a tojását és elrepül. Utána meg tovább kakukkol.

Hallotta ezeket a szavakat Monika is. Amíg Tarutis beszélgetett, lélekzetét visszafojtva hallgatta, de nem fordult hátra. Elhatározta, hogy könnyek nélkül, de minden

keserűségével szemébe mondja, úgy, ahogy Marce tanította: „Megcsaltál te engem, eltiportad az életemet, minek settenkedsz most körülöttem? Annyit kínlódtam nélküled... Hányszor írtam neked, de te nem válaszoltál. Nohát, megélek nélküled ezután is".

Monika jóelőre elképzelte, hogy Juras milyen kedves szavakkal közeledik majd felé, hogyan mentegetőzik. De ő élesen feleli: „Hordd el magad, hagyj engem, boldogtalant! Gyűlöllek téged, akár a veszett kutyát, úgy gyűlöllek!"

Hallotta, amint a legény átugrik a kerítésen, látta, hogyan történetnek el mellette a megrémült juhok. Akár a láva... Monika keze egyszeriben elernyedt, az olló mintha hirtelen eltompult volna... És ekkor a lábainál heverő juh szemében, mint a tükörben, megpillantotta Juras arcát. Egyáltalában nem úgy kezdte Juras, ahogyan ő elképzelte:

— Ejnye, gazdasszonyka, hát már köszönteni se akarsz engem?

— Nem ám!

— Pedig milyen régen nem láttuk egymást. Vágyódtál-e utánam?

Monika nem felelt. Juras melléje telepedett a földre, kivette kezéből az ollót és két ujjával orránál fogva maga felé fordította a leány arcát:

— Nézzünk csak egymásra! És talán csókoljuk meg egymást? — Arrafelé sandított, amerre a nők álltak: vajjon nem látja-e valaki?

Felemelte a lány állát és akárhogy vonakodott is, magához vonta és összeszorított ajkára csókot nyomott.

— Miért nézel ilyen mogorván? Haragszol, madárkám? No, mosolyogj már! Mutasd már, mutasd a fogacskáidat!

Juras szerette volna szétnyitni Monika ajkát, mint a virág szirmait, de Monika nem mosolygott. Nyugodtan nézett rá, mint valami idegenre, szívében azonban szánalom, harag és öröm dagadozott. A férfi látta, hogy a leány torka elszorul és mintha elnyelne valamit, erőlködve szólal meg:

— Eressz el!

Elnézett a férfi mellett a szántóföldre. Sokáig nézett, azután megkérdezte:

— Miért jöttél?

— Hozzád jöttem — és te nem örülsz...

Megint rápillantott a lány, kikapta kezét a kezéből és eltakarta a szemét. Fejéről lecsúszott a kendőcske és Juras meglátta fekete hajfonatát, amely oly kurta volt, mint a juh farkincája. Átölelte a lányt, magához vonta. Az meg fejét a katonaköpenybe rejtve felzokogott. Úgy sípolt a melle, akár a szamovár, mikor forr. Nem bánatában sírt — a bánat a férfi első szavára eloszlott. Az örömtől szorult össze a torka. Mint felhőszakadás után a felázott föld felett kéklő ég, — mint a virágzó len, türkiszkéken fénylett két tágranyílt szeme.

— Mi van velem, Jurik? Én... — hangja elfulladt, akárhogyan is igyekezett uralkodni magán. — Én...

— Jól van már, kis butám, jól van... — dédelgette Juras.

— És milyen rongyos mindened — add csak ide, mindjárt megvarrom — mondta Monika már lecsillapodva, tiszta szemmel és magához húzta Juras zubbonya szegélyét. Szoknyájából tűt, fonalat vett elő és asszonyos rendszeretettel hozzálátott a foltozáshoz.

Ez a gondoskodás jobban meghatotta Jurast, mint a lány könnyei. Drága, kedves kezek tettek-vettek a mellén. Mikor a varrással elkészült, Monika lehajtotta a fejét, elharapta a szálat — éppen a szívén... Mintha belenyilallott volna valami. Megölelte a leányt és megint megcsókolta.

— Milyen szépen csókolsz. Most egészen más vagy — szólt fellélekezve Monika. — Már messziről láttalak és rögtön felismertelek. Azt hittem, nem jössz már hozzám...

Juras megnyugtatta, simogatta és kezét a lány gömbölyödő hasára téve, a fülébe súgta:

— Hát itt mi van?

Monika felfortyant:

— Nem, Juras — ne beszélj így — ez a mienk... mindenki tudja, mindenki. Úgy ugatnak engem, mint a kutyák.

— Ugyan? — kérdezte a férfi, mint aki először hall erről.

Monika szaporán és nehezen lélekzett: Könnybe borult a szeme.

— Nehezen viseled?

— Ó, mennyit szenvedtem. Mennyit tépték, köszörülték a nyelvüket rajtam. Mennyire megaláztak. Vízbe akartam ölni magam. Nyakig belemerültem a vízbe — de hideg volt — nem akartam meghalni. — Azt hittem, elszöktél tőlem, elhagytál engem... és mind azt mondogattak, többé már vissza se jössz. Lám, megint sírok...

— No ne sírj már... Elég volt!

— A fejem egészen kódos vol — mintha az eszemet vesztettem volna — port vettem be. Vanagene anyó beszélt ra. Nem akartam, hogy apa nélkül szülessen gyermekem, mindenki rugdosná... mint egy... És nem lenne egy zuga, ahol meghúzódhasson. Így hát el akartam hajtani, az anyó patikaszert adott. Rosszul voltam, senki se volt, aki segítsen, egész bensom feltordult. Rosszul volt ő is, a gyermek; forgolódott, vergődött. Olyan nagy volt már... és életben maradt. Mennyire sajnáltam aztán szegényt. Mikor ezután sokáig nem adott életjelt, megijedtem. Az utolsó héten folyton aludt, de amint megérkeztél, ismét megmozdult. Érezte, hogy itt az apja. Most már nem félek a rossz nyelvektől és pletykától, semmitől se félek, csak egészségesen jöjjön a világra...

A birtokon már régen ebédhez csengettek. Monika még mindig a megkötözött, félig nyírt juhon ült és mesélt a katonának szenvedéseiről, — közben meg-megtörülte szemét a kendője sarkával. Elmondta, hogyan írt levelet Tarutisnak, hogyan tárta fel benne egész szerencsétlenségét és mikor a lányok elküldték a katonáknak az ujjatlan kesztyűket, amiket kötöttek, ő is beletette egyikbe a levelét, melyet egy írnitudó barátnője írt meg helyette. Azt hitte, hogy a levél el'jut ahhoz, akinek szánta. Az ajándékokat elvitték, de válasz csak nem jött. Egyszer álmában levágott kézen látta a kesztyűt.

Mindent elmesélt a katonának Monika, még az álmait is — és mikor Juras beszélt a csatákról, függetlenségről, földről, a béresek és parasztok új életéről — mindenről, miről ő eddig még csak nem is álmodott — Monika simogató tekintettel nézett rá.

És azután félénken kérdezte:

— Nem dobsz el magadtól? Ne hagyj el, Juras. Ha nem akarsz elvenni egy ilyet... ne végy feleségül. Majd így

eléldegélünk. Mosok rád, úgy gondozlak, mint a tulajdon édesanyád. Csak szólnod kell — én a világ végére is utánad megyek.

Juras nem kívánt semmi fogadkozást. Azt mondta, hogy csak az ő kedvéért, ostobácska, ő érette, csakis ő miatta jött vissza, az új élet miatt, amely most kezdődik.

*

Távol a falutól és a gazdaságtól, az urasági birtok határában folyó patakocska mellett düledező pajta állt, melyet a gróf állíttatott a halászszerszámoknak. Már régen nem használták. A tetejét lassanként elhordták az arra legeltető pásztorok, hogy tüzet rakjanak vele. Ők szedték szét a padlóját is. Tarutis elhatározta, hogy ebben a romban üti fel a tanyáját. Egy skatulya gyufára való pénze sem volt. Beszélt Jarmala jószágigazgatóval, aki a gróf szökése után tejhatalmú ura lett a Visinskine-birtoknak, és az megengedte, hogy ott letelepedjék. Tarutis a közeli mocsárból hozott nádat a tetőhöz; mohot is hordott össze és betömte a falrepedéseket; a gazzal benőtt földet kiegyengette és ledöngölte; valahogy kemencét is összeeszkábált a maga erejéből. Úgy gondolta: a földosztásig még eltelik egy-két esztendő, addig magának kell hajlékról gondoskodnia.

Két hét leforgása alatt befejezte a nagyobb munkákat. Ujjávarázsolt „gólyafészkére" nézve a katona nem kisebb örömet érzett, mint Robinzon, mikor először csiholt kovával tüzet. Az építés napjai alatt mintha újból a lövészárokba ásta volna magát. Nem mosakodott, nem beretválkozott, ruhástól aludt, — ahogy mondják — egészen retkes lett a bőre. Végül elérkezett a nap, amely a madaraknak is legnagyobb napjuk — amikor a fészkükbe bevezetik a párjukat, asszonyukat.

Ezen a napon Juras virradat előtt felkelt — alighogy a falu kakasainak távoli kukorékolása fülébe jutott. Csupaszra vetkőzött, tetőtol-talpig megmosakodott hideg esővízzel, mely az éjszaka folyt a hordóba az új tetőről. A szennyet homokkal dörzsölte le testéről. Reszketve és vacogó foggal futni kezdett a háza körül. Így felmelegedve felhúzta a még este kimosott ingét, nagynehezen összegombolta megmere-

vedett ujjaival és felvette gondosan kiporolt, kitisztított katonazubbonyát. Egyszerre könnyűnek és vidámnak érezte magát. A szakállát csak úgy tapogatva borotválta — tükör és szappan nélkül, de ez a kényelmetlenség és az új élet hiányosságai nem ronthatták el lakodalmas hangulatát.

Mikor Tarutis bezárta a ház ajtaját és a gyalogúton a gazdaság felé tartott, már magasan állt a nap. Néha-néha visszanézett a kalibájára, amelyben kettecskén új életet, új küzdelmet akarnak kezdeni a falat kenyérért, helyért a nap alatt. A kis ablak mintha kacsingatna rá a reggeli napsugarak tüzében: eredj — hozd a feleségedet, ő meleget és örömet hoz ebbe a házba.

A gazdasági munkások meg akarták ünnepelni az első új-települők lakodalmát és búcsúztatóját, bár a menyasszony állapota, no meg Tarutis üres zsebe nem engedett meg nagyobb mulatozást. Úgy határoztak, hogy a lakodalmat a fiatalasszony házánál ülik meg és az kitett magáért, amennyire csak tudott. Lakodalmi kalácsot sütött. Amikor a fiatal házasok visszaérkeztek a községházáról, régi szokás szerint leányok, legények jöttek elébük, karéj kenyeret és egy pohár kvászt hoztak a ház ajtaja elé. Valamennyi vendég bőséges ebédet kapott — káposztalevest és sertéssültet. Azután a fiatalságot azzal vendégelték meg, amit a násznagy és a komaasszony készített, meg avval, amit a szomszédok hoztak. Juras nem akart mulatságot, táncot, de barátai rábeszélték:

— Már miért ne mulatnánk? Semmivel sem kell törődnöd. Elhozzuk mi, ami kell, itókát is, elemózsiát is.

— Hej, ha a hordó egyik végén már nem folyik, megfúrjuk a másik oldalát. Mikor lesz mód, hogy újra mulassunk, táncoljunk!?

Monikának nem voltak itt se a szülei, se a fivérei, csak távoli rokonai — talán tizedik ágon. De alighogy Linkus elkezdett muzsikálni a klarinétján, megtelt a ház vendéggel; hívottakkal és hivatlanokkal vegyest. Akit a sör meg a vodka nem vidított fel, azt a nóta melegítette. Amikor a vendégek már becsíptek egy kicsit, beszélgetni kezdtek, visszaemlékeztek, hogy régente hogyan rendeztek ők lakodalmat és hogyan mulattak akkoriban. Beszéltek a jobbágyrabságról és végül a szabad Litvániáról.

Éjfélig ugattak az izgatott kutyák, míg panaszosan dalolt a klarinét. Messzi falvakból jött kíváncsiak, akik nem fértek be a teli házba, ott tolongtak az ablakok alatt. Mindenki látni akarta a fiatalokat és különösen a fiatalasszonyt, hogyan viselkedik, nem sír-e, hogy ő „olyan" és nem takarja-e el arcát az emberek előtt. Különös lakodalom volt ez. A fiatalasszony alig ült az asztalnál és egyáltalában nem ment táncba.

Az ablakok alatt tanakodtak:

— Ohó! Hogyan fognak ezek megélni — a mezítlábas elvette a mezítelent! Hej, sok könny fog hullani... jaj, de mennyi!...

— Ha szeretet és egyetértés lesz köztük — akkor jól fognak élni: puszta földön hálnak, mennybolt a takarójuk. Monika mégcsak nem is úgy ment férjhez, mint én — engem özvegyemberhez adtak. És bár azt mondják: jobb a lánynak hajadonfővel maradni, semminthogy özvegyemberhez menjen feleségül. — én bizony boldogan éltem az emberemmel és a tiszta víz édesebbnek tűnt nekünk a méznél.

— Mi is a Dominikkal még mint béresek kerültünk össze; mennyit ijesztgettek, hogyha hozzámegyek, a puszta deszkán hálok majd és az uram harmadik nap elkerget, meg mindenféle ilyet — inkább irígységből. Ha irígykedtek, leánykák, akkor még azt is halljátok, miről susog a bogáncs a kerítés alatt. Meglátjátok, jól él majd Tarutis a feleségével. Mind a ketten dolgoznak, mindketten fiatalok. Nem hagyta el a lányt Tarutis az egy gyerekével, nem fogja elhagyni öttel sem.

*

Monika minden hozománya elfért egy kis ládában. Azt a fiatalok másnap azzal a szekérrel vitték az új házba, amelyiken ők maguk mentek. Ezzel végződött a lakodalom. Az új otthonba senki se kísérte el őket. A kölcsönbe kapott taliga mögött lépdelt a Jarmala ajándékozta, papírrongyokkal feleaggatott kecske, és a nyakán csilingelt a kis csengő.

A férj büszkén mutatott meg a ház asszonyának mindent, amit a két keze munkájával alkotott: a kemencét, a

Munkaerőtartalék Budapest

tűzhelyet, az ágyat, még szögeket is vert a falba, hogy a ruhákat oda akasszák. Monika boldogságában mindent megtapogatott és mindent átrakott, átrendezett a maga kedve szerint.

— Úgy élünk majd itt, mint Ádám Évával — mondta Juras, tapodtat sem mozdulva az asszonya mellől.

Így kezdődött a pár családi élete.

Az első éjszakán mindenféle kalandjuk volt. A katonaköpenyeg alatt a jövőről, a jó napokról beszélgettek. A kecske panaszos mekegésétől elálmosodtak, de a szemüket sem húnyhatták még be, mikor erős zápor kerekedett. Hideg esőcseppek estek a mennyezetről pontosan az ágyra.

— Azelőtt is átszivárgott, de nem ilyen erősen. Még új a tető, úgy látszik, a deszkák még nem...

Felkeltek, a másik falhoz tolták az ágyat és oda, ahol beesett az eső, tálat tettek. De az új helyen egymáshoz búvva sem bírtak felmelegedni, ott is becsöpögött az eső. Ádámnak és Évának megint más helyre kellett vinniök a nyugvóhelyüket. És a mennyezetről egyre erősebben csepegett, mint a szitán keresztül... Az ifjú házasok csaknem reggelig kínlódtak a fekvőhellyel, mintha az eredendő bűn miatt űzték volna ki őket a paradicsomból — amíg végre szétesett a hamarjában összetákolt faágy. Reggelig a kemencén gubbasztott a pár, akár ingovány szélére repült sirályok.

De az új telepesek addig-addig javítgatták, ragasztgatták a fészküket, amíg úgy megcsinálták, hogy nyugodt szívvel várhatták a vendéget, akinek érkezését Monika izgatott, mélabús szeme már jelezte.

Onnan, ahol a nyári napnyugták után a kéklőhomályú éjjel jő csillogón, mint ezüstpikkelyekkel teleszórt patak medre, észrevétlenül megjelent a varázsló ősz, arannyal és cinóberrel borította be a fák leveleit, véres nedűvel öntötte le a labdarózsa-bokrok bogyóit és hatalmas leheletére hullani kezdett az érett gyümölcs.

2

A „vendég" váratlanul érkezett, különösen azért, mert egyikük se tudta, hogyan is történik majd meg. A férj ide-

oda kapkodott, hol a doktor jutott eszébe, hol a bábaasszony, de már túlságosan késő volt. Hiszen nem is lett volna késő, még idejében érkeztek volna. A vajudó asszony félnapig jajgatott és mintha belülről szaggatnák, néhányszor lefordult az ágyról.

Olyan rémesen sikoltozott, hogy a férj fülét befogva kiszaladt a házikóból, azt se tudta, hova legyen... Teljesen elvesztette a fejét. Rőzsét kezdett vágni, aztán eldobta a szekercét és körmét rágta izgalmában. Megint visszatért az asszonyához. Erősen átölelte egyre jobban sápadozó feleségét, úgy tartotta, amíg ő maga is elerőtlenedett és tapadós verejték öntötte el.

Most már szó sem lehetett doktorról. Juras nem hagyhatta egy percre sem egyedül az asszonyt. Annál kevésbbé, mert még lovat és kocsit kellett volna keresnie.

Éjszaka megnyugodott Monika és halványan, csukott szemmel mondta, Juras kezét fogva:

— Bolondka, neked magadnak kell engem...

Juras zavarba jött és lélekzetét visszafojtva várta, mikor hívja Monika, mikor tehet valamit érte. Felugorva hol ehhez, hol ahhoz a dologhoz fogott, aztán megint ott ült mellette az ágyon, betakarta az asszonyt az álláig... Nem, így nincs jól... Akkor övig kitakarta és a párna csücskével törülgette homlokáról a verejtéket.

Elhatározta, hogy mégis elszalad a gazdaságba, valamelyik asszonyért, el is indult, de félúton visszafordult. Monika még mindig szótlanul a hátán feküdt, csak a szemét nem vette le róla; mintha szégyelné magát, széttárt karja görcsösen kapaszkodott a párnába. Haja csomókban lógott, fürtjei homlokára tapadtak, ajkára is tapadt egy hajfürt.

És a szeme egyre nyugtalanabb lett. Hívta Jurast:

— Gyere ide, sehova se menj... meghalok... magamban...

Még valamit akart mondani, hirtelen felemelkedett, majd lelógott a feje az ágy szélén.

— Mint a jég — mondta és mikor a férfi megkérdezte:

— Monika, mit jelentsen ez — mint a jég...

Ezt felelte:

— Semmit. Csak magamban beszélek...

Egymásra néztek és eltűnődtek.

— Mesélj nekem valamit, Jurik... Beszélj, amiről akarsz, csak beszélj.

Mégjobban magához húzta a férfit.

— Nyugtass meg, félek.

A férj megremegett ezekre a szavakra. Magához szorította, de nem ért rá eszmélkedni: az asszony nehezen lélekzett és még erősebben szorította a kezét. De egyszerre elengedte, ellökte magától és ledobta a nehéz takarót. Oldalára fordult volna, de Juras visszatartotta.

— Rosszul vagy? Nem szabad így.

— Már elmúlt. Jaj, hogy égek belül. Inni szeretnék.

— Inni?

A víz említésére remegni kezdett a férfi, valami homályos veszély villant meg előtte, eszébe jutott, hogy valamelyik szülő nőnek megártott a víz és meghalt... azaz dehogy... hiszen az tej volt.

— Inni akarsz, asszonykám? Rögtön, rögtön.

Még ki se szaladt (késlekedett, amíg a korsót kereste, meg kimosta), már hallotta az asszony sikoltozását.

Monika az oldalán feküdt, tágrameredt szemmel bámult egy pontra a padozaton. Már virradt. Juras úgy látta, hogy Monika a leégett mécsest nézi. Bánat és zavar fogta el. Mit tegyen? Szerette volna elvenni onnan a mécsest, hogy Monika ne nézzen így, de azután szégyelte ezt az oktalan ötletet. Lelkében szemrehányásokat tett magának a botorságáért és hozzáhajolva hosszan csókolta a homlokát.

A hajnal sugarai beáradtak az ablakon, messze a szántóföld szélén kísértetiesen feketéllett egy magános fa.

— Ha... — kezdte a férfi és ez a befejezetlen gondolat mintha átragadt volna az asszonyra. Monika erősen ránézett. Juras szemében könnyek csillogtak. Homlokán kigyúlt a régi forradás (valamikor az erdőben fa sebezte meg). Pár Monika nem hallotta a mondat végét, ebben a percben, mikor mindketten együtt gyötrődtek a gyermek születését várva — ura szeméből kiolvasta gondolatát és szájára téve kezét, mondta:

— Csacsi, nem halok meg. Honnan szedted ezt?

— Nem mondtam...

Monika arcán vörös foltok ütöttek ki, fehér homlokán

végigkúsztak, mint felhők árnyékai á sima tavon. A hőség elmúlt és halántékán két kék ér dagadt ki.

— Jön... már jön! — mondta nyögve.

Az apa odafutott és megpillantotta, amire azelőtt félelemmel és borzadállyal gondolt. Most már semmin sem csodálkozott. Minden olyan egyszerű volt. Nem volt egyéb gondolta, mint az új élőlény életéért való aggodalom. Nem tudta, jól cselekszik-e, de abban a pillanatban nem ért rá gondolkozni, mi jó és mi rossz. Az anya kétségbeesetten felkiáltott néhányszor. Azután mikor visszagondoltak erre, elbámultak, hogy az egész milyen szerencsésen végződött. Monikának még arra is volt ereje, hogy mosolyogjon:

— Nem túlságosan korai még, Juras?...

De erre az elgyötört anya sikoltozása közben vékony cicanyávogással megszólalt az új emberke, aki váratlanul, szabadon, egyszerűen megjelent.

Már nem törte anyja csontját — Monika kinyújtózott — hosszan, puhán, lassan behorpadt domború hasa. Arca égett. Szép volt Monika, nagyon szép ebben a rovid pillanatban — mintha egészen fellángolna.

Jurast egy percre félelem fogta el a gyermek miatt, ahogy anyja mellett feküdt, még nem vált el tőle teljesen és mintha nem is lélekzenék. Nagy tenyerét a kicsi testre tette, szinte teljesen betakarva jövendő utódját és érezte saját szívedobbanásának visszhangját.

Azután mindent úgy csinált, ahogy az asszony mondta: talált egy gyapjúszálat és körültekerte vele a gyermek köldökzsinórját.

A nap már magasan állt, amikor az anya néhány órára mély álomba merült. Száján kicsordult a nyál és Juras néhányszor letörülte. Látszott, hogy Monika álmodik, szemöldöke megremegett, mint fecskeszárny, gödrös lett az orcája, amint mosolygott. Feje balvállára hanyatlott, félig kinyílt szájasarka úgy tátongott, mint a friss seb.

Ugyanolyan váratlanul ébredt, mint ahogyan elszunnyadt. Körülnézett, szeme megakadt a gyermeken, aztán a férjén. Nyelt egyet, valamit mondani akart. Rámosolygott gyermeke atyjára, megragadta kezét és ajkához vitte — a

nagy kérges tenyerét. Juras nem tudta, mit tegyen, hagyta, hogy csókolja. Remegett, mintha hideg lelné, aztán forró könnyet érzett a kezefején.

És olyan jól, könnyen érezte magát az asszony is, a férfi is, szinte szédültek mindketten. Ebben a pillanatban olyan boldogok voltak, mint még soha életükben.

Ez a szótlan, be nem vallott boldogság sokáig tartott. Most már nem féltek semmitől — semmi rossz hír meg nem riasztja őket — sem rossz termés, sem bajok a földdel.

Az apa lehelletével melengette gyermekét, felállt és futva indult a gazdaságba a béresekhez. Rövid szóval elmondta, mi történt és kölcsönkért egy szamovárt. Az összefutó asszonyok kíváncsiskodtak — leányka-e, fiú-e? Nem jutott eszébe. Végül ráemlékezett:

— Fiú!

Mintha minden ugrálna, forogna körülötte. Marce barátságosan veregette a hátát, miért nem tudatta velük előbb. Hiszen akármi történhetett volna. No de hát ilyen emberek ezek — mindent az utolsó percre hagynak.

Juras zavartan védekezett: a felesége azt hitte, hogy csak egy hét múlva lesz és mire a baj elérkezett, már nem futotta az időből.

Az apa loholt vissza a szamovárral, ahogy csak tudott. Utána kiabáltak:

— Juras, forró teát kell adni az anyának!

— Én bizony elmegyek és megfürdetem azt az emberkét!

Marce úgy vélte, hogy neki el kell mennie, mert Monikának biztosan szüksége van egy jó falatra, hiszen még tej sincsen a házánál.

— Még jó, hogy szerencsésen végződött. Most már csak fel kell nevelni az új szántó-vetőt.

Marce Uljona néhéz szaladt. Annak a ládájában mindig volt mindenféle bogyó, gomba, lépesméz — orvosságnak, ahogy ő mondogatta. Ezért aztán a béresek elnevezték — Jó Uljonának.

A birtokon villámgyorsan szárnyrakelt a hír: új ember született! Ez az új ember valamennyiükkel egy sorban, könnyeivel és verejtékével műveli majd a visinskinei birtok lápos, rosszultermő földjét.

Jó Uljona teletöltött egy kis tálat meggyel és egy rongyba belecsavart öt egész darab cukrot.

— A savanyúságtól feléled a gyermekágyas asszony szíve... Emlékszem, a leánykám, az első gyermekem születésekor mást se vettem a számba, mint citromlevet... Adsza, magam szaladok és megnézem. Férfi... — mit ért a férfi ilyesmihez!

Juras házikójában délben összegyűltek a szomszédasszonyok. Körülfogták az ágyat, karjukba vették a gyermeket, bepólyázták ,ringatták. Mindegyik tudta, mi minden hiányzik az új telepeseknél — és mindegyik hozott magával valamit; az egyik pelenkát, a másik hímzett pólyát.

Uljona két ingecskét hozott, még egyet fog egy nagyból csinálni. Az ő gyerekei már felnőttek, többé nincs szükségük rá.

— Jaj, ne fogadkozzál, Uljona! Én is így beszéltem a második születése után. Dehát tudod-e, mi az isten akarata? Úgy jött egyik a másik után — egész hatos fogat és még nincs vége. Váratlanul megfogannak, játékosan. Már csak annyi gyereked lesz, amennyit neked az isten rendelt.

— Mit hivatkozol istenre, galambom! Ez aztán butaság. Halomra hozod őket a világra, de öltöztetni, etetni is kell ám őket és abban nem segít sem az isten, sem szent Barnabás. Nem tudod őket mind taníttatni nem nézhetsz utánuk — tolvajnak nőnek fel. Nézd csak, hogy van ez az uraságoknál: egy gyermeket, kettőt hoznak a világra — aztán elég. És nincs gondjuk arra, hogyan neveljék fel — még háborúba se viszik ezeket az egyetlenkéket. De a tiedet, te szerencsétlen, odahajítják és megölik, mint a gazdátlan kutyát...

— Az uraságoknál, mondod... Mind meztelenül jövünk a világra. de úgy látszik, náluk mégis minden másképpen van. Bizony, mikor Bilinankéné gyermeke a világra jött, egyre-másra hívták az orvosokat, milyen fölfordulás volt! Ha meg rád jön a fájás — egyedül gebedhetsz meg.

Mindegyik asszonynak volt miről mesélnie: hogyan folyt le az első és második szülés, hogy az egyiknél milyen nehéz volt, a másik még aznap felkelt és ellátta a háztartását.

Félhangon beszélgettek, mintha halott feküdnék a szobában. Majdnem valamennyi szomszédasszony szépnek találta a gyermeket, kedvesnek — valóságos kis angyalnak! — és azt mondták, nagyon hasonlít az édesapjára.

Csengő hangon, mintha nagyon messziről jönne, szólalt meg Monika: szeretné, ha a fiát Kazisnak hívnák, az ő édesapja tiszteletére, akit a részeg gróf halálra korbácsolt az istállóban.

Az asszonyok megegyeztek abban, hogy ez a név nagyon szép, de azért elkezdték ajánlgatni a maguk ízlése szerinti neveket, felsorolva őket, ahogy a kalendáriumban állnak.

Mi mindenről nem beszéltek!... Mindenféle bolondságot összehordtak; az újszülött ember mindannyiokban felébresztette az anyai érzést.

Egyik már megjósolta, hogy pap lesz a fiúból — másik azt, hogy szabó, a harmadik szegényparasztot látott benne, hiszen ez a föld, ez az idegen föld, amelyen élnek, fukar kézzel osztogatja a jutalmat azoknak, akik megművelik.

•

Kazis késő ősszel született, de az anyakönyvbe csak a másik esztendőben írták be. Apja és anyja azt gondolta, hogy így jobb lesz: egy évvel később kell majd katonának mennie.

Fáradhatatlan, csengő gőgicsélésével betöltötte a sötét házikót, boldogsággal töltötte meg apja és anyja szívét, de felébresztette bennük a gondot is. A gyermek az ő szívbéli összetartozásuk záloga volt és később nem egyszer megtörtént, hogy ha egyik a másiknak szemére vetette ezt vagy amazt a hiányt, vagy hibát a háztartásban, vagy ha az apa morgott a meggondolatlanul elpocsékolt pénz miatt, az anya keblére szorította a kicsit, megcsókolta és sírva mondta:

— Kazis, mikor fogsz te kiállni értem, hogy megvédj, kicsi gyöngyvirágom?!

Az apának sehogy sem tetszett, hogy asszonya a kicsihez fordul védelemért.

— Hát verlek én téged, vagy mi? Már egy szót sem szólhatok, szemedre sem vethetek semmit. Nem kellett

volna odaadnod a lent, magad tudod, milyen kapható. Mivel takarjuk be a testünket?

— Mindegy, a gyerekkel a nyakamon úgy sem tudnám folfonni az egészet. És mit tegyek, ha olyan a szívem — ha kér tőlem valaki, aki nálam is szegényebb, nem tudok nemet mondani!

— Szivet szívvel — de az eszedet el ne veszítsd!

És akkor az anya tréfásan megfenyegette a gyerek oklocskéjével:

— No-no, majd ad neked a gyerek, nem szabad anyát szidni. Megverjük édesapát!

Azután a gyereket játszogatva feldobta, magához szorította és így szólt Monika:

— Nem, nem kicsike szereti tatát. Lám-lám: tye-tye-tye! Hallod, már beszélni is tud. Mondd csak még egyszer: tye-tye-tye! Jurik, fogd csak, látod, hozzád kívánkozik.

És az apa, akármivel is foglalatoskodott, lerakta a munkát, karjára vette a kicsit, de alig dobta fel egyszer-kétszer majdnem a mennyezetig, férfimódra — a kicsi máris visszakívánkozott az anyjához.

— Anyához, gyöngyöcském? Itt vagyok, la! Nem megyünk többet tatához. Tüskés a képe, mint a sündisznóé. Tatád nem beretválkozik, nem akarja szépíteni magát az anyád kedvéért. Nem szereti anyát. Hopplá! Fussunk innen. Jaj, jaj! Mit csináltál — azt hitted, halacskát fogsz?

Ha az apa Monika vizes kötényét látta és tréfásan Kazis műveleteire célzott, Monika megharagudott:

— Mindjárt meglegyintelek a nedves pelenkával! Lám, talált valamit, amin gúnyolódjék. Neked lenne gondod rá! Még meg sem törölköztem, megint nedves vagyok! Elől, hátul folyik...

3

Olyan idők jottek, hogy a katona nem ért rá az asszonyánál és a kicsivel maradni: a parasztokat és a béreseket felrázták a hírek, amelyeket a városokból és az idegen tájakról hazaérkező frontot járt katonák és szökevények hoztak: a földet, melyet apáik, fivéreik, anyáik évszázado-

kon keresztül verejtékükkel öntöztek a földbirtokosok korbácsa alatt, amelyet vérükkel és csontjaikkal trágyáztak, nemsokára szétosztják azok között, akik maguk munkálják meg.

Elérkezett az óra, amikor a kormánynak le kellett számolnia mind a kulákok fiacskáival, akik megrémülve a keletről induló forradalomtól, az atyai birtok védelmére keltek, mind a frontkatonákkal, a volt béresekkel, akik ezek segítségére siettek, amint meghallották a földosztás igéretét.

Elnémultak a függetlenségi harc utolsó ágyúdörrenései, a hálás honfitársak zenekíséret mellett temették el a hazáért elesetteket, sírjaikra keresztet állítottak, a keresztekre táblákat szegeztek, a táblákra költők verseit vésték.

Itt volt a győzelem! A hősök sírhatjain hullatott könnyeket a szerencsések ujjongása váltotta fel, a nemzetgyűlés jovendő képviselőié.

Szónokok léptek fel viharos sikerrel, a függetlenség első fecskéi. Virágokkal halmozták el őket.

A földtelen béresek, egykori jobbágyok, éhes türelmetlenséggel várták ünnepüket — a vagyon és a föld igazságos elosztását, amelyet ők védtek meg. A küldöttek, a központból jött agitátorok megígérték, hogy mindenkit boldoggá és egyenlőjogú polgárrá tesznek. Ha csak egy agitátor jött, minden jól ment, de ha egyszerre többen jöttek, akkor viaskodtak egymással, mint a kakasok.

A parasztok már kezdték kiismerni ezeket a nagyhangúakat. Egyik az istentelenek mellett állt ki, a másik a katolikusok nevében; egyik azt ígérte, hogyha az ő pártjara szavaznak, ennyi meg ennyi földet és szabadságot kapnak, a másik kétszerannyit ígért. Napról-napra újabb és újabb agitátorok jottek Sarmantajba, mind más és más pártbeli. A beszédeikben elmagyarázták programmjukat és ha szavuknak hitelt lehetett adni, akkor egyik párt jobb volt a másiknál.

Tavasszal, mikor elérkezett a vetés ideje, a háború és forradalom elől külföldre menekült földbirtokosok jószágkormányzói semmiképpen sem tudták a béreseiket mezei munkára fogni. Nem hatottak a fenyegetések, hogy kidob-

ják őket a zsellérházakból, hogy elveszik tőlük az állataikat és mindent, amit a földbirtokosoktól kaptak. A béresek vártak valamit, csoportokba verődtek, kinevették a tegnapi igazgatót és ha szidni próbálta őket, fenyegetően felelték:

— Lassabban a testtel, uracskám! Most nem olyan idők járnak! Épp elég soká ültetek a nyakunkon! Minden érdemetek fel van róva nálunk!

És a Visinskine-béresek és az odaszegődött munkások többé nem teljesítették a jószágigazgató parancsait. Várták, hogy hamarosan minden föld kiosztásra kerül és a birtokból semmi sem marad. Mikor Jarmala idegen munkásokat próbált hozni, a béresek elrontották a faekéket és boronákat, elvágták a hámokat, maguk meg elbújtak. Az új önkormányzati szervek példájára a visinskinei béresek is megválasztották a maguk küldöttségét, amely az ő nevükben tárgyalt a birtok ideiglenes intézőjével, amikor élelem, takarmány és tüzelő kellett és tudtára adták, hogy az ő tudtuk nélkül senki se merje igazgatni a birtokot.

Éjszaka a fiatalság az urasági ház ablakai alatt danolászott, a béresek voltak urak a parkban, kérdezés nélkül fogták a halat a tavakban...

Jarmala érezve, hogy a hatalom kisiklik a kezéből, megrémült. A frontkatonák forradalmi elbeszéléseikkel felbátorították a fiatalságot. Egyre szaporodtak az elégedetlenek, akik tele tüdővel az urak ellen szónokoltak.

A kisföldű és földtelen parasztok, akik eddig alig tengődtek apró telkeiken, ahol még a kecskét sem engedhették ki semerre, most a határtalan urasági földekre tekintettek, amelyek mindenkit fel tudnának ruházni és táplálni... A háború károsultjai, akiknek mindenük odaégett, a rongyosok ingyen tüzelőt és épületfát vártak a hatóságtól. Egyesek pénzsegélyért, mások vetőmagért, marháért tülekedtek.

Az agitátorok még egyre utazgattak a községekben, igyekeztek túllicitálni egymást ékesszóló vigasztalásokban, ígéretekben.

Mint a többiek, akiknek nem volt földjük, amit felszántsanak, a nagy változások reményében Tarutis is azon igyekezett, hogy minél többet forgolódjék a községben és figyelte, hogy s mint alakulnak a dolgok.

A katolikus agitátorok Sarmantajban a paplak erkélyé-

ről szónokoltak, az istentelenek a söröző tetejéről. Ezért aztán az istentelenek egyházi kegyelemkenyéren élőknek csúfolták ellenfeleiket, azok meg a söröző tulajdonosáról „Jankel pártjá"-nak nevezték el az istenteleneket.

Nyugodtan és gőgösen szólt a kereszténydemokraták szónoka. Félkezét mellére téve hadonászott a másikkal, lefestette, milyen derűs, jóllakott lesz a nép, ha az ő pártja győz. Mindezek a beszédek, hirdetmények, falragaszok, amelyek az új telepesek szépen tervezett, csinos gazdaságait ábrázolták, újjászületést és virágzást ígérgettek, Tarutis szívében felébresztették a birtoklás vágyát. Bár semmije sem volt, kínozta a félelem, hogy nem adják meg, amit ígértek.

Egész nap a kerítésnél ült a barátaival és borsóval kínálgatta őket. Arról tanakodott velük, milyen jó lenne, ha minél előbb megkezdenék a földosztást, a nemzetgyűlési választásokat és hogy akkor új élet következik.

Egyszerre csak szaladó, husángos embereket láttak. Kettőt-hármat ismert közülük Juras: ott egy apa három fiával Visinskinéből, amott azt a hosszú katonaköpenyest is ismeri... Mind érezték, hogy valaminek történnie kell. A tömeg izgatott volt. Dorongok emelkedtek a fejek fölött és felhangzott a kiáltás:

— Kenyeret adjatok! Elég a fecsegésből! Majd ha enni adtok, tovább beszélhetünk!

A szónok belezavarodott, a községi elöljáró meg a templomszolga mellé állt, hogy megvédjék, de tíz kéz is nyúlt már, hogy letaszigálja őket. A pap elrejtőzött. A szónok dühöngve kiabált valamit, szinte frecskendezett a nyála, de jó időbe telt, míg megint hallgattak rá. Meg akarta győzni a népet, hogy csak az ő pártja képes megvalósítani az elnyomottak vágyait, hogy ezért nekik maguknak kell megválasztaniok a vezetőiket, a katolikus vonalnak erős hatalmat kell adni és akkor aztán intézkednek a földosztásról.

— Ismerjük, uracskám, a te földosztásodat! Pópák béreseivé akarsz minket tenni!

— Le vele! Elég volt!

A szónok meg akarta nyugtatni a lármázókat, de a tömeg egyre erősebben zúgott. Némelyek azt kiáltották,

hogy már nincs mit tovább hallgatni, a többiek azt követelték, hogy hadd mondja végig a mondókáját.

— Mához egy évre talán befejezi!

— Polgárok, szót kérek! Polgárok!

— Vigyen el az ördög! Lökjétek le azt a púpos papot!

— Csillapodjatok már, eretnekek, hogy a föld nyíljon meg alattatok! — hadonászott egy jámbor öregasszony hosszú olvasójával egy előreugró és torkaszakadtából ordító kövér ember felé. — Ebek vagytok, veszett ebek!

— Fogd be a szád, asszony! — fordult hozzá öklét rázva a kövér ember.

A szónok hiába erőlködött, hogy mégegyszer megnyugtassa a tömeget. Az erkélyen csaknem a füle mellett repült el egy hatalmas göröngy fagyökerekkel. Juras ellépett a korlátoktól, hogy lássa, hogyan kapaszkodik az olvasós asszony az istentelenbe és mikor visszatért előbbi helyére, az erkélyen már új szónok állt — fiatal, magas ember; lemosolygott a lenn állókra, megtörölte a szemüvegét és izzadó homlokát. A tömegre láthatóan hatott nyugodt külseje (nagyon sokáig törölgette a szemüvegét anélkül, hogy beszélt volna) és erre mindenki elhallgatott. Mint a tűzvész, miután elvégezte pusztítását, a tömeg lecsöndesedett, megnyugodott.

A fiatal szónok felemelte fejét. Előbb mosolygott, mindkét kezével felrakta a szemüvegét és végignézett mindenkin, mintha kérdezné, vajjon tetszik-e ő nekik, aztán az erkély korlátjához lépett, hátravetette fejét és csendesen kezdte:

— Polgárok és polgárnők!

Amint a szónok érezte, hogy megvan a kapcsolat közte és hallgatósága között, kinyújtotta nyakát, mint csiga a házából, amikor elmúlt a veszély. Szavai simán peregtek:

— Itt éppen előttem fejtette ki programmját egy kereszténydemokrata... Úgy tett, mint a tapasztalt halász: előbb felzavarta a vizet, azután meg akarta fogni a halat. Mint a népcsalóktól várható, ez a kereszténydemokrata kakas mindenféle mesét tálalt fel nektek. Szidta a népi demokratákat és minden erejéből fújta a pópák dudáját. Polgárok! Nehogy beleessetek e sötét ügynökök csapdájába! Vajjon olyan régen volt-e, — kérdezem tőletek — hogy szinte minden litván pap kéz a kézben haladt a cári hóhérokkal és a szó-

székről hirdették, hogy az ostoba uralkodó hatalma istentől való és annak engedelmeskedni kell? Vajjon olyan régen volt-e, hogy ezek a fekete csuhások minden templomukban ócsárolták Kudrikát és a többi litván hazafit, — bírálták műveiket, elítélték Litvánia szabadságáért vívott küzdelmüket, mint „cucilisták" képtelen kitalálásait?! Még tegnap a zsandároknak árulták el a hazafiak neveit ezek a papok. Senki előtt sem titok, hogy az 1905. évi felkelés után a papok a fekete szotnyákkal* együtt táncoltak örömükben a mi szabadságunkért elesett hősök frissen hantolt sírjai felett. A litván parasztok fiai a saját vérük árán mégis megszerezték ezt a szabadságot!... De mi történik most? A fekete csuhák megint el akarják takarni a szabadság napját és sötétségbe vinnék vissza Litvániát...

A tömegből hangok hallatszottak:

— Istentelen!

— Bolsevik!

— Polgárok, ne higgyetek az egyházi emberek papolásának. Ők az ő Rómájuknak akarnak alávetni titeket, új szolgákként. Az ő uralmuk arra törekszik, hogy a mi földünket kolostorok hálózatával fonja be — a feketecsuhások és szenteskedők fészkeivel és szerzetesi rendházakkal.

A mélyen bevert ék megrepeszti a fát. A falubíró és az orgonista hívei felhorkantak erre, mint a lovak az ágyúdörgésre:

— Mi bajotok van a kolostorokkal?! Kiki a maga dolgával törődjön!

— Hallgassatok, csuklyások! Hagyjátok, hadd beszéljen a küldött!

— Hát beszéljen! Tessék, beszéljen!

A kitörések közben a szónok erre-arra hajtogatta a nyakát, vállát görbítette és felborzolta szőke, kurtára nyírt haját. Meglátszott rajta, hogy izgatott, mert nem tudja, mit válaszoljon. De már megtalálta az érvét — Juras ezt tisztán érezte, — már előlépett és szélesen elmosolyodott. A tömeg elhallgatott.

— Üsse kő — hadd tenyésszenek, szaporodjanak a szerzetesek. De polgártársak, nektek kell dolgoznotok értük,

* Csernoszotenyec: reakciós pogromlovag. A cári Oroszország egyik monarchista terrorszervezetének tagja — *A szerk*

nektek kell összébbhúzni a nadrágszíjat, ők meg eközben jó meleg vízben, szagos szappannal mossák a lábukat.

Jurasnak ez annyira tetszett, hogy elnevette magát. A többiek is nevettek.

— Itt nincs mivel érvelni — ez értelmes beszéd. Helyesebben beszélt az elsőnél. Ha elgondoljuk, ők igazán a lábukat mossák majd, mi meg megint kezdhetjük a robotot — mondta Juras a körülötte álldogáló barátainak.

Úgy tetszett neki, hogy a szónok elleste a gondolatait, amelyek még akkor ébredtek benne, amikor a lövészárokban ült. Juras érezte, hogy már nincs mit habozni. Az ő pártja — a nép pártja. És ő a baloldaliakhoz szegődött.

Most minden vasárnap bement a községbe, hogy tudja, mi lesz, mit hall.

A papi párt hamarosan megszüntette azt, hogy istentelen szónokokat is kiengedjen a paplak erkélyére. A „cucilistáknak" végleg át kellett költözniök a sörözö tetejére.

Zajos, választás előtti napok voltak ezek. Az embereknek már nem volt elég a piac a veszekedéshez: a templomban, temetőben is vitatkoztak. A jobboldali agitátorok erősen, harciasan védekeztek: ha valaki a kolostorok, pópák ellen beszélt, apácákat küldtek ki, akik vakolat-törmeléket dobtak a tömeg közé. És ha valakit eltaláltak, örömmel rikácsolták:

— Úgy kellett neked, pogány ördög!

A két párt összeütközése szította a tüzet. Az agitátoroktól felbujtott tömegek rothadt burgonyával, borsóval, szurkos pálcákkal felfegyverkezve támadták meg az ellenfelet, leráncigálták a hordóról a szónokokat. A csetepaték után sokan tépett ruhaujjal, kék foltokkal, zúzott tagokkal távoztak a helyszínről.

Juras úszott az árral. Letépte az oszlopokról és a temető faláról a kereszténydemokraták felhívásait és plakátjait, felragasztotta a maga pártjáét, proklamáció-kötegeket hordott szét a falvakba. A felesége éjszakákon át nem tudott aludni emiatt. Panaszkodott, hogy nem találja helyét. Juras egyszer sebzett állal tért haza és mikor Monika vallatóra fogta, elfordult és azt mondta, hogy megcsúszott és felkarcolta az állát. Monika tudta, hogy hazudik és kérte, könyörgött neki:

— Nem tudom, mi húz téged oda. Mintha nem lenne se feleséged, se gyereked! Miért kell beleártanod magad ezekbe a dolgokba? Vigyázz, még kényszermunkára visznek. Földet meg úgysem adnak nekünk, emlékezz a szavamra!

— Még hogy kényszermunkára! Azt hiszed, a cár még a trónján ül? Ha Litvániában mindenki így belenyugodnék mindenbe: — „Ne menj rájuk, ne avatkozzál bele, Jézus-Mária, nem a te dolgod!" — akkor az urak kutyába se vennének még ma sem! Csak próbálják meg, hogy ne adjanak földet, akkor mi újra forradalommal válaszolunk nekik!

4

Végül hírek érkeztek a földreformról. A városból jöttek földmérők és a földosztó bizottság tagjai. Habozás nélkül elsősorban a környék legnagyobb birtokát, a Pamituvis-birtokot osztották fel. Néhány napig tartott, míg kijelölték a telekrészeket, azután mezsgyekarókat vertek be és betelepítették az új tulajdonosokat.

A földmérők munkájáról a béresek és földtelenek úgy beszéltek egymásnak, mint hallatlan csudáról. Kíváncsiságtól hajtva tömegesen mentek az emberek gyalog, kocsin, lovon — hogy megnézzék, hogyan osztják szét Pamituvist. A birtok tulajdonosa eleinte nem ismerte el a földosztó bizottság meghatalmazását és a kormány által jóváhagyott tervet, nem fogadta a földmérőket és mikor az egyik mérnök inni akart, a földbirtokos megparancsolta, zárják le a kutat és engedjék el a kutyát a láncról.

Amikor azonban látta, hogy ablakai alatt nem szűnik a lárma és hogy maguk a béresek a földmérők nélkül is elveszik a legjobb legelőket — előjött, könnyeit letörölte és meghívta a bizottságot a házába. Most udvarias lett. Bőséges, úri vendéglátása és szeretetreméltósága oly nagy volt, hogy ez után a vendégség után a földmérők már semmit sem láttak a látcsöveiken.

A bizottság három napig pulykapecsenyét lakomázott, és mikor ezzel végzett, felosztotta a birtokot.

A Visinskine-birtok béresei türelmetlenül várták a bizottságot. Jarmala egyszeriben megpuhult. Azelőtt még gondolni sem volt szabad arra, hogy ura földjeit felosszák. Most hirtelen annyira megváltozott, hogy már Pamituvis felosztása előtt megparancsolta, a házában hívják össze a béresek s földtelenek tanácsát. Arról, hogy az urak tanácskozásra meghívják a parasztokat, — még nem hallottak ezen a vidéken. Összegyűltek a béresek és a környékbeli kisföldű parasztok, dohányoztak, beszélgettek az ügyeikről, morogtak, mert valami csalafintaságot gyanítottak, de kíváncsian várták, miről beszél majd velük a grófi jószágigazgató.

Jarmala grófi nyilatkozatot hozott. Sokáig locsogott arról, mennyire *szereti a gróf a parasztokat, milyen jó és gondoskodó — nem olyan, mint a tobbi foldbirtokos.* Szóval Jarmala a napnál világosabban kimutatta a gróf összes erényeit és aztán kijelentette, hogy a gróftól kegyes levél érkezett a béresekhez és a körzete kisföldű parasztjaihoz. A gróf megérti, hogy megváltoztak az idők és tiszta szívvel egyutt érez az új litván kormánnyal, de nem hiheti, hogy a parcellázás, a birtokok szétforgácsolása hasznos a parasztoknak. Mert megtörténhetik, hogy beleavatkozik az ügybe valami idegen ország hadserege, ha látják, hogy a litván hatalom meggondolatlanul jár el, megsemmisítve a régi jó rendet. A kormányhatalom azzal, hogy elbocsátja a béreseket, akik eddig bőségben és gondtalanul éltek és puszta telkeket oszt ki nekik — nincstelenekké, koldusokká teszi őket. A gróf úgy gondolkozik: aki könnyen kapja a foldet, ugyanolyan könnyen el is veszti. Ezért barátian azt tanácsolja a béreseinek, építsék a házukat mindjárt kerekekre, hogy rögtön elvihessék, amint a régi urak visszatérnek.

Jarmala intő és épületes beszéde nagyon felzaklatta az embereket. Voltak, akik nevettek, mások erős szavakkal emlegették a grófot, vita, szóváltás keletkezett. De, úgy látszott, Jarmala még nem sütötte el a nagyágyút. Ismét emlegetve a gróf atyai bőkezűségét, kereszténvi szeretetét a béresek iránt, emelt hangon kijelentette, hogy a gróf elhatározta, ő maga osztja szét a földjét. És aki a gróftól telket kap, attól azt semmiféle hatalom el nem veszi, mert a föld átadásáról szóló okiratot maga a gróf írja majd alá. A gróftól a földet megbeszélés szerinti részletfizetésre lehet

kapni. Azontúl ezeken a telkeken békében szánthatnak-vethetnek.

A grófi nyilatkozat viharos izgalmat és haragot váltott ki a legtöbb béresben és földtelen parasztban. Olyanok is akadtak, akik hajlandók voltak aláírni a grófi adásvételi levelet. Mások haboztak és elhatározták, hogy kivárják a dolgot. Még akkor kevesen voltak, akik az új hatóság rendelete alapján szerettek volna földet kapni. Gyanús volt nekik a hatóság bőkezűsége. Eddig még homályos volt, milyen is lesz az a „függetlenség". Sokan olybá vették, mint valami nóta dallamát, amelynek a szövege érthetetlen. És Jarmala felbolygatta mindezeket a kételyeket és indulatokat: olyan híreket terjesztett, hogy jönnek ám Varsóból a gróf legényei és mindenkit felakasztanak, aki a grófi földön meg mer telepedni.

*

Csak maroknyi nép volt az, amely előtt hiába húzogatták a grófi mézesmadzagot. Tarutist, Litvánia egyik szabadságharcosát nem hagyhatta közömbösen a földijeiben az új kormány iránt ébredő elégedetlenség. Küldöttséggel ment a városba és visszatérve megmagyarázta a béreseknek:

— Bolondok! A gróf a temetőben ajándékoz majd nektek földet. A lengyel légiókkal jön ellenünk. Most drága lett — nem a föld, hanem az ő feje. Magával az elnökkel beszéltünk. És mit gondoltok, mit mondott? Egy arasznyi földet, de még a szemetjét se adjuk a grófnak.

Ez a hír kiverte a parasztok fejéből a hajlandóságot, hogy a gróffal önkéntes alkut kössenek. Jarmalának ez olyan volt, mintha hátbaszúrták volna. Hová lett a gőgje, elbizakodottsága. Ő is nagy sebbel-lobbal a városban termett, de — háromnapos italozás után — sápadtan, lesoványodottan érkezett haza és egyszerre beszédesebb és engedékenyebb lett.

Mikor Visinskinebe megérkezett a bizottság a földmérőkkel, Jarmala, mindenki meglepetésére, szívesen fogadta őket, még a nemzetiszínű zászlót is kitűzette a kapu

fölé. Csak a sietségben felcserélte a színeket. Úgy jött elébük, mint új házasok elé — kenyérrel és sóval.

Amikor a mezsgyekijelölők ásója felforgatta a Visinskine-uradalom földjein a füvet — Jarmala minden felhatalmazása érvényét vesztette. Ő is földtelennek érezte magát. De miután jó szimattal áldotta meg a természet, nyomban kiszagolta, hogy meghosszabbíthatja az uraságát, vagy ha nem is az uraságát, legalább a befolyását.

Ünnepnapokat éltek a béresek, földtelenek és azok, akik a reformokat bevezették. Jarmala minden ajtót kitárt az új hatalom képviselői előtt, végigvezette őket a termeken, ahol a bálokat tartották, a pompás grófi hálószobákon, amelyeket úgy belepett a por, mintha porhó lenne. A csöndbedermedt lakosztályok parkettáin hangosan döngtek a földmérők csizmái. Ezen az estén történt meg először, hogy a zongorán nem a grófkisasszonyok fehér, áttetsző ujjai futottak végig Chopin noktürnjeit élesztgetve — hanem a földmérők sáros ujjai verték ki rajta a falusi polkát. Két szobalány rendezte és terítette az asztalokat. A legény, akit lóháton küldtek a községbe, már bort is hozott.

Jarmala az egész társaságot végigvezette az óriási üres termeken és felvetette a gondolatot, hogy itt idő múltán mezőgazdasági iskolát lehetne nyitni. Épségben maradt a park, ritkaság számba menő fáival és pompás grófi melegházakkal.

A vendégek asztalhoz ültek. Az ideiglenes házigazda úgy udvarolt nekik, ahogy csak tudott. Mint tüzes hazafi és demokrata, felköszöntőket mondott Litvánia függetlenségére, sőt felkérte az egyik földmérőt, hogy játssza el a nemzeti himnuszt. Már kapatosan, sorba felálltak a földreform végrehajtói, jobbjukban grófi serlegekkel, cigarettával a balkezükben, hogy elénekeljék a himnuszukat. Jarmala a zongorán próbálgatta a dallamot, amely a nép felébredését dicsőíti, de sehogy sem találta el a megfelelő hangot és végül egy ismert keringőbe csapott át.

A lárma és a német megszállás óta nem hallott zeneszó, meg a földmérők éneke odavonzotta a béreseket. De nem mertek belépni a terembe, ahol az urak mulattak. Mint a gróf idején, most is az ablakok alatt állva beszélgettek.

— Ejha! Ez az ebadta nagyságos úr hogy behízelgi magát, meglátjátok, kiméri magának a legjobb földet.

— Kimérünk mi neki két bakarasnyival a köldöke fölött! Hiszen kimondották, hogy földet csak katonák és szegények kapnak.

— Ugyan, Juras, ne igyál előre a medve bőrére! Nem olyan fából vagyok én faragva, nekem ne beszélj! Meglátod, úgy fordul a dolog, ahogy a gróf megjósolta.

— Mit jósolt?

— Nem emlékszel? Hogy keréken járó házat építsünk. Emlékezzetek a szavamra: a pán csaláson hízik. Lengyel pán vagy litván pán — egykutya. Ha nem a grófnak, akkor Jarmalának — de kezetcsókolni, azt muszáj.

•

A földkunyhókból, melyeket a háború után ástak, mikor a falu leégett, a föld alól előbújtak a parasztok és a gazzal benőtt ösvényeken szállingóztak mindenfelől a határról Visinskinébe, hogy megnézzék a földosztást. A gazdaság mögötti földön, az égerfaligetnél csoportokba verődött a nép. Az árokparton üldögélve, az öregek dohánnyal kínálgatták egymást és figyelmesen nézték a földmérők munkáját. A fiatalság nem fért a bőrébe. A legények kergették a lányokat, azok meg sivítva, kacagva futottak előlük. Mindegyiknek olyan vidám, ünnepi volt az arca, mint május ünnepén. A merészebbek odamentek a földmérőkhöz, megkérték őket, engedjék, hogy belenézzenek a csőbe és cserébe felajánlották segítségüket. Tarutis is a szerencsések közt volt, akik belenézhettek a földmérő teodolitjába. Mikor visszatért a társaságához, egyik kíváncsi megkérdezte tőle:

— Láttál valamit?

— De még mennyit! — felelte Tarutis. — A gróf belekeveredett a lápba és bosszúságában a körmét rágja. Eredj, nézd csak meg!

— Hogy vág az esze ennek a Jurasnak! Hallgasd csak!

Egy roskatag, havasfejű öreg is kívánszorgott mankóin. Sok évig feküdt már tehetetlenül — de most ő is vágyott

arra, hogy megnézze a földmérők munkáját. Az ő torzonborz, szőrrel benőtt, süket fülébe is belejutott a hír, hogy a cárt letaszították a trónról és szétosztják a földet.

Nem hallotta, miről mesél Tarutis olyan vidám képpel a körülötte álló parasztoknak. Az öreg hol az egyik, hol a másik ember karját rángatta és kérte, meséljék el neki, ki beszél és mi történt itt? Valamelyik bolondos fiú a fülához hajolt és beleordította:

— Megölték Miklós cárt. Háború lesz a svédekkel, japánokkal. Majd eltemetjük az elesetteket.

Az öreg gyermeki kék szeme elhomályosult ezekre a szavakra és majdnem eltűnt ráncos arcában, aztán rövid hallgatás után figyelmesen lehajtotta a fejét, erősen rágta magafaragta pipáját és nagy füstgomolyokat eregetett.

— Ugyan hogy jutott eszedbe, hogy ingereld? Talán egyidős vagy vele? — támadtak a tréfacsinálóra az idősebbek.

— Hiszen úgy sem hall semmit. Akármiféle parcellázást kívánsz, belekiabálhatod a fülébe.

Az öreg ember és a tréfás fiú körül nagy csoportosulás támadt. Tarutis odament az aggastyánhoz és sokáig kiabált neki:

— Lám, most földet kapunk. Mi magunk rendelkezünk vele! A pocakos gazdagoknak befellegzett. Mind dolgozni fogunk, mind egyenlőek leszünk, téged pedig, nagyapó, mint legöregebbet, bírónak választunk. Jó lesz, mi?

— „Boldogult atyád és meg nem született fiad felett gúnyolódsz!" Ó, ti vakmerőek — tántorodott el Tarutistól az öreg.

Sűrű, ezüst szemöldökei alól elővillantak a százéves szemek. A földmérőkre nézett, akik a grófi birtokon kijelölték a telekrészeket és nem tudta, álom ez, vagy valóság?

De távolról sem töltött el mindenkit reménységgel a szabadság és a föld ígérete. Évszázadokon keresztül bolondították, évszázadokon keresztül becsapták a parasztot és azok megszokták, hogy ne higgyenek a földbirtokosnak, meg az ő ajándékkalácsuknak. Most is sokan gyanítottak a parcellázásban gonosz szándékot, azt, hogy a parasztnak vermet ásnak.

Csak a fiatalok, akik nem ismerték a régi rend minden gyönyörűségét, bár ők is felhalmozták lelkükben koruk keserű tapasztalatait, azok láttak mindent rózsásnak. Most, hogy fontos ügyben összegyűltek ezek a legények — jobbágyfiak, időtlen idők óta ostor- és vesszőcsapás alatt élő, éhségpusztította emberek, — lármásan vitatkoztak és tréfálkoztak, mint a múlt víg sírásói.

És Tarutis teli tüdővel szítta be ennek az általános felindulásnak a levegőjét — izgatottan és örömmel hallgatta a szomszédok beszédét, nézte a tavaszi serkenő füvet és a tömeget a széles földeken, amelyeken ide-oda futkostak a jelzőkarókat leszúró új tulajdonosok.

Először kelt életre a föld a lábuk alatt, a parasztok — az új gazdák — lehajoltak, markukba fogták a rögöt és szétmorzsolták, nézték, találgatták, vajjon jó lesz-e a vetésnek, könnyen viszi-e majd az eke.

Juras egyik csoporttól a másikhoz vándorolt és mert nem tudta örömét másképpen kifejezni, szitkozódott:

— Ördög vigyen el benneteket! Meglátjátok, micsoda nagy falu nő itt ki! — Karján vitte nyolchónapos kis „szántóvetőjét", mutogatta a béreseknek és kijelentette, hogy a fiának jelen kell lennie a földosztásnál és a grófi hatalom temetésén — hadd emlékezzen rá és ha felnő, legyen büszke arra, hogy szemtanúja volt ezeknek az eseményeknek.

Végül kiásták az első mezsgyét, beverték az első határcölöpöt, amely elválasztotta a birtok földjét az új falu földjétől. Mindenki, akinél valami szerszám volt, sietett, hogy segítsen ebben a nagy műveletben, a többiek meg puszta kézzel hantolták fel a gróf sírját. A jel, mint a parasztföldek őre ágaskodott felfelé. Egy tréfacsináló már rögtön felakasztotta rá kopott sipkáját.

A parasztok és az asszonyok lépésről-lépésre végigmentek a még névtelen falu földjén a földmérők nyomában és beléptek az új életbe. Érezhető volt, hogy Visinskine árad, mint a tavaszi vizek és ezt már senki fel nem tartóztathatja.

Amikor a végén valaki Tarutistól elkérte az ásóját, a volt katona ezekkel a szavakkal adta oda:

— Vigyázz, hogy el ne vesszen! Meg kell őrizni a múzeum számára.

Hamarosan felállítottak még több mezsgyejelzőt, fel is ásták a mezsgyét — most már nem a nagybirtok, meg a nagy parasztbirtokok, hanem Jonas és Kazis, Talas és Juras parcellái között. A földeket úgy osztották, hogy az, aki többet akart, annak rosszabb földet adtak, mocsaras részekkel és aki kevesebbet kért, az magasabban fekvőt, szárazabbat kapott. Jurasnak, mint katonának, szinte elsőnek ajánlották fel, hogy válasszon. Jó telket kapott a lejtőn, kis kerttel, amely egy nyáron kiszáradó patakocskába torkollott. Rajta kívül még egy katona, egy őrmester kapott ott telket, a többi pedig barátainak, Linkusnak, Gruodzsusnak, Daubának, Bepirscsasnak és még néhány eddig ismeretlen, távolabbi községekből való parasztnak maradt.

Amikor a felosztással végeztek, a bizottság nyomban szerencsét, sikert kívánt a parasztoknak az új élethez. Ebben az ünnepélyes pillanatban Juras nagyon megindultan előlépett és beszédbe fogott:

— Tisztelt polgárok és tisztelt bizottság! — Erősen izgatott volt, meg-megakadt, kiabált, fölöslegesen hadonászott. — A tiszta igazságot akarom megmondani. Azt mondják, mi, parasztok, részegesek, tudatlanok vagyunk. De hiszen rothadt földkunyhókban összezsúfolva élünk. Ha mi parasztok nem tudunk művelődni, ha írni-olvasni nem tudunk és ezért buták vagyunk — úgy bocsássátok ezt meg nekünk! Nem vagyunk mi ostobák és nem vagyunk hibásak. Egész nap dolgoztunk, hogy az élősdieket tápláljuk és csak éjszaka dolgozhattunk magunknak. Ez nagyon keserű valóság, polgárok, nincs ezen semmi nevetnivaló. No de most, hogy kivívtuk a szabadságot és függetlenséget, most másképpen élünk majd! Most mienk ez a föld! Kérem, tisztelt bizottság, jöjjön el hozzánk vendégségbe négy-öt évecske múltán, amikor majd a mi szántóföldjeinken hullámzik a gabona. Lehet, hogy amit mi a vendégeink elébe adunk, nem lesz olyan ízletes, mint a földbirtokos lakomája, de tiszta szívvel adjuk.

— Valjo!* — kiáltották a parasztok, akik már megtanulták ezt a kiáltást a gyűléseken.

* Valjo = Éljen!

Juras beszéde mindenkinek tetszett, Monikáról nem is szólva, aki majdnem elsírta magát.

Mielőtt elszéledtek, az új telepesek egymásra néztek és minden teketória nélkül megkérték a földmérőket: talán az urak nem vetik meg, hogy velük együtt megöntözzék egy kicsit a földet. Verejtékkel és könnyekkel — bizony — de legelőször is vodkával.

•

Mielőtt elfoglalták az új telket, Tarutisék lehordták a házikójukat és várták a szomszédok segítségét, hogy átköltözzenek. Néhány éjszaka szabad ég alatt kellett aludniok. A koltözés előestéjén késő éjjelig ültek a gerendákon, arról beszélgettek, hogyan rendezkedjenek be. Csendes volt az idő. A kiszáradt nyírfa ágai mozdulatlanul, feketén, mint a piócák, metszették keresztül-kasul a kihúnyó eget. Tarutisék arrafelé néztek, ahol egy év múlva kutyák ugatnak majd, lángocskák, fények égnek, kapuk nyikorognak, ahol új munkás élet kezdődik.

A fáradtság és az éjjel megtették a magukét, elszunnyadtak, egymásra támaszkodva a kicsivel térdükön — egyik a fejét, a másik a lábacskáját tartotta. Egyszerre csak távoli kiáltás riasztotta fel őket, mintha hideg víz zuhogna rájuk; a kiáltás hozzájuk repült és elhallgatott.

— Mi ez?

A kiáltás ismétlődött, tisztábban, mint elsőízben, arról az oldalról, ahol az ő új telkük volt. Valaki segítségért kiáltott. Megint — most már egészen közel, szinte a gerendák mögött.

— Segítség, emberek...

Juras szemét törülgetve felugrott és hallgatózott. A sikoltás félbeszakadt... mintha a kiáltó száját befogták volna.

— Jézus isten, hová mégy, Juras?

Juras nem bírt egyhelyben maradni, valami odahúzta, ahonnan a kiáltás jött. Nagy karót ragadott fel. Monika erőszakkal visszatartotta. Lent a szakadékban úgy áradt patak.

— Nem tudom, mi van velem... — mondta Monika.

— Buta vagyok, úgy érzem, hogy mindjárt jön a gróf sereggel, megfojt, összezúz minket. Lehet, hogy ez már ő. Hallgasd csak, megint kiált! Irgalmas isten, mennyire félek!...

— Senkise kiált, nyugodj már meg! Valakivel baj esett az úton, a kocsija megakadt vagy felfordult. Ma éppen arrafelé jártam — a Klangjaj kiáradt, elvitte a hidat; lehet, hogy valaki elesett ott. Menj, fektesd le a gyereket.

Juras megnyugtatta feleségét, de maga is csak azt gondolta: „Ugyan ki sikolthatott úgy, mint akit gyilkolnak?"

Nem sokáig kínozta a rejtély. Reggel jöttek a gyerekek és elmesélték, hogy az új telkeken meggyilkoltak valakit. Juras otthagyta a munkáját és utánuk ment: kit öltek meg, mit fecsegnek ezek? Az úton ismerőssel találkozott.

— Igaz-e, hogy valakit megöltek?

— Hát te nem is tudod? Ott, nem messze tőled megölték Ginkust és most ott fekszik. Mennyi nép szaladt össze! Odamentem: fel se lehet ismerni, teljesen összekaszabolták. Várják a rendőrséget.

— Dehát mi ez? Ki gyilkolta meg?

— Mindenki azt mondja, hogy a Zsilaitisék. Már elbújtak. Néhány napja összeakaszkodtak vele. A földmérők nem valami nagyon feltűnően húzták meg a mezsgyét a pataknál és Ginkus már kezdte elvetni a lóherét. Ők azt mondják — ez a mi földünk, Ginkus meg azt, hogy — ez az enyém! Ő nem enged — akármi legyen! Ma elmentünk megnézni: bevetett vagy egy négyszögölet, nem többet. No, mentek az őrmesterhez — mit tehetett volna? — Azt mondta: kérdezzétek meg a földmérőt. Este Zsilaitisék italosan érkeztek vissza a vásárról és hívták Ginkust békülésre. Azt mondják, megittak a parton egy palackkal. Akkor már hajnalodott és láttam, hogyan tántorogtak a szántóföldön keresztül és veszekedtek — mind csak emiatt a mezsgye miatt. Nem tudtam megérteni. Éjszaka meg halljuk a kiáltozást.

— Mi is hallottuk.

— Így van ez, Juras! Már mondtam és megint csak mondom: vér folyik még ezért a darabka földért, testvér a testvérre késsel támad miatta.

Juras nem felelt. A néma tömeghez érve, látta az arccal

a földre borult férfit, akit ágakkal födtek be és alóluk csak szétvert, rászárádt vérrel és sárral bekent feje és földbe fúródott ujjai látszottak ki. És ekkor Juras megfogadta: „Sohasem emelek kezet a földért a szomszédomra".

A gyilkosokat megfogták, bírói ítélettel elvették tőlük a földet és életfogytiglani börtönre ítélték őket. A vérrel áztatott földön csakhamar falu épült, melyet a kis patakról Klangjének neveztek el. Az első házacskák nem sokkal voltak magasabbak a mezsgye-karóknál. A grófi gazdaságban, amint sokan előre látták. Jarmala ott maradt gazdálkodónak. Visinskinét „mintagazdaságnak" tették meg.

A jó szomszédok között ott húzódtak a mezsgyék barázdái. A nyomor és a mindennapi gondok kapzsiságot és irígységet, csalást és furfangot élesztettek. Az új telepesek gyökeret eresztettek az új földbe, mint egyenként elültetett fák és külön-külön küzdöttek a borús időkkel.

És soraikból egyiket a másik után döntötte ki a vihar.

5

Ha Juras és Monika kiment a szántóföldre vagy a kaszálóra, magukkal vitték az apróságot is. A szülők beburkolták Kazist pelenkákba és mindenféle rongyba, beleültették egy hordócskába, hogy abban játszhassék és semerre el ne másszon. Még messziről is láthatták, hogy izeg-mozog a napon a fészkében, mint egy gólyafióka és szőke fejecskéje úgy ragyogott, mint az érett kalász.

Kazis csendes gyermek volt, nem sírós, nem rosszalkodó, nagy kerek szeme fáradhatatlanul nézte a felhőket, a ringó ágakat és a füveket és ritkán lábadt könnybe. Minden új hangra felelt ez a kis Diogenes a hordójából, és ha varjú vagy fogoly repült el fölötte, kitátotta fogatlan szájacskáját, elengedte a kenyérbelet vagy az édes cuclit, felvetette fejét és karocskáját nyujtogatta a madár után. Felhőt is fogott, azután a tenyerét nézegette, benne van-e, amit fogott? Olyan közelinek, hozzáférhetőnek látott mindent.

Szavak kellettek volna neki, szavak, amelyekkel kifejezze mindazt, amit látott, hallott. De a szavak voltak

a legnehezebbek, egész kis teste megremegett, ha ki akarta mondani őket; nyelve a szájpadlására akadt és sírásra fakadt, mert nem tudta elmesélni anyjának, mit látott.

Anyja szó nélkül is megértette, utána mondogatta azokat a ma-ba-la-kat, a gőgicsélést, melyből az értelmes beszéd később kialakul.

Megesett, hogy ha a kaszáló vagy a barázda lejtőnek ment, Kazik gólyafészke eltűnt a szemük elől. Ilyenkor a szülők hallgatóztak, egy-egy percre letették a villát és kaszát és ha nem hallatszott hozzájuk sírás, folytatták a munkát. De Monika néha a kéve, vagy szénarakás fölé hajolva észrevette, hogy kibuggyanó teje átszivárog az ingén és a földre csepeg. Ilyenkor otthagyta a munkáját és szaladt a csecsemőjéhez. Gyakran találta Kazikot keserű könnyek között, kiabálástól átizzadtan és tehetetlenül vergődve a hordócska fenekén. Néha meg felfordulva találta a hordócskát és a kicsi eltűnt. Monika, mint a madár szétdúlt fészke fölött, kiáltozva csapongott mindenfelé, vissza-visszarohant, nem tudva, merre forduljon még. Arra gondolt, hátha sas vitte el a gyereket, vagy cigányok rabolták el. A kiáltozásra előkerült Juras. A letaposott fűben kinyomozta a kis szökevényt, aki négykézláb, földdel bemaszatolt arcocskával hazafelé mászott.

— Ó, te szegényke, kis bőgicsélőm, te! — beszélt hozzá Monika, miközben a maszatos kisfiának odanyújtotta duzzadó mellét.

Erre megállt Juras is, nézte, hogyan táplálja asszonya a kicsinyét és a félbehagyott munkára gondolt.

— Eredj, de ráfeledkeztél, mintha te is megkívántad volna! — tréfálkozott Monika, elvéve keblét a csecsemőtől.

A férj morgott valamit, hogy egész nap a kicsivel bajoskodnak. Mások már régen végeztek a betakarítással, mindig ők az utolsók.

— Hát akarattal csinálom? Az én bűnöm? — fortyant fel Monika. — Magad látod, hogy majd széttépem magam! Hol kévét kötök, hol a gyereket pelenkázom, azt sem tudom, hogyan győzöm. Kócos vagyok, folyton nedves... Ha nem táplálnám, több erőm is lenne...

Juras azt ajánlotta, hagyják otthon Kazist — hadd sírjon. Sír, de majd megnyugszik.

— Ez aztán apa! Akkor már inkább zárd a gyermeket az ólba, hadd ügyeljenek rá a disznók.

És ő maga, Juras, hogyan nőtt fel? A szülők, béresek, — ha elmentek hazulról, zsákba dugták a fiútestvérével, odakötötték a zsákot a falhoz vagy az ágyhoz, falat kenyeret dugtak a szájukba — akárhogy is kapálóztak, a zsákból ki nem szabadultak. Lélekzeni lehetett valahogy — és az elég. És hatéves korában már pásztor volt a papnál; megtörtént, hogy a lába megfagyott és akkor tehénganéjban melengette. Tizenötéves korában kóstolt először cukrot. Irgalmatlanul megverték minden csekélységért, mennyi vért hullatott...

— A te szüleid ilyenek voltak. De az én kicsimet, az én bőgicsélőmet nem így nevelem fel — mondta Monika a gyermeket ringatva.

A kis bőgicsélő óráról-órára, napról-napra fejlődött, hízott, szépült. Minden hajnalon, az első napsugárnál a szántóföldre kellett sietniök és magukkal vitték a hordócskát. Juras ügyeskedett, hol ezt, hol azt találta ki, de sehogy se tudott kibújni Jarmala hálójából. Egy kis adósságot csinált, nála, amikor a szérűjét építette, de az adósság évről-évre nemhogy csökkent volna, de egyre növekedett. A kamat is felszaporodott. Jarmala beleegyezett: csökkenthetik, ha ledolgozzák ketten az asszonnyal a gyümölcsösében, a kertben, a faiskolában. Nem egyszer megesett, hogy a földjükön a kalászokból már kipergett a szem, vagy a réten a záportól rothadt a széna — de hívták őket — és szaladni kellett a birtokra. Ha nem mennek — megneheztel a gazda, elvesztik a kegyeit; a jövő tavaszon nem lesz elég vetőmag és Jarmala akkor egyáltalában nem ad semmit.

Minden újabb balsikerrel múlik a remény a jobb életre. Tarutis sapka nélkül mezítláb járt a földre és a be nem vetett barázdákat látva, elátkozta sorsát. De akarva, nem akarva a birtokon kellett segítséget kérnie. Hová mehetne másfelé? Az új telepeseknél minden házikóban a szükség és a nyomor ütött tanyát. Minden családi baj, minden balszerencse az istállóban vagy a szántóföldön, kizokkentette Tarutist a kerékvágásból s annyira fájt a szíve, hogy se enni, se aludni nem tudott. Ilyenkor nem lehetett vele mihez kezdeni. Leült, ahol éppen elfogta a bánat, a kis udvarban

vagy a szántóföldön, sötéten meredt maga elé, üveges szemmel, élettelenül lógatta kezét, némán, szinte kővémeredten...

— Miért hallgatsz, miért haragszol? Azt hiszed, talán könnyű a szívem, ha így, ilyen hangulatban látlak? Beszélj velem, nyugodj meg!

— Beszélj hát, nyugodj meg!... A vérszopó megint torkonragadott, le kell dolgoznom a gazdaságban. Kimeresztette a szemét, kiabált: „Nézz meg engem, Tarutis! Rábeszéled a béreseket, hogy nyolc óránál többet ne dolgozzanak. Politikával foglalkozol! Ingyen földet kaptál a birtokból, most amíg élsz, hálásnak kell lenned érte." Én megmondtam neki: — Senkit se vettem rá semmire, csak egyszerűen elmeséltem, hogy mi van más országokban. A béres magától is tudja, mire törekedjék. De a föld dolgában, már megbocsásson, senki sem adta nekem ingyen, a véremmel szereztem. Ekkor már a vetőmagról egy kukkot sem szólhattam. Jarmala rám förmedt, miért nem mutatkoztam olyan régen a gazdaságban. Most három napig kell a kertjében faültetéshez gödröket ásni...

Teltek-múltak a napok — és akármilyen rosszul is ment az új telepesek sora, még mindig hittek abban, hogy idővel jobb lesz.

Tarutis csak ingerült kitöréseikor mordult a feleségére és a gyerekre — a fiúcska volt a vígasztalója, különösen amikor már járni kezdett. Csak félévvel később kezdett el járni, mint a többi apróság; lehet, hogy a patikaszer miatt, mellyel édesanyja valaha el akarta hajtani.

Tarutis a szántóföldön volt, amikor megpillantotta Monikát, aki mezítláb, szétzilált hajjal szaladt hozzá. Már azt hitte, hogy otthon szerencsétlenség történt, vagy tűz ütött ki. Monika integetett, félig sírva, félig nevetve!

— Kazik... — vitte a hangot az apa fülébe a szél. A férfi fogta a vetőmagos zacskót és hazament. Monika már ült, a fiúcskát kézenfogta. — Nézd csak, úgy jár, mint valami kis öreg! — Monika nem bírt magával örömében. — Ő is nevet, hogy sikerült neki. No, gyöngyöcském, gyerünk, tity-toty a lábacskáddal.

És valóban, alig engedte el a kis kezét, Kazik repesni kezdett, mint a kismadár, mikor szárnyrakap és tipegve lépett egyet-kettőt, aztán anyja karjába esett.

Monika elmesélte férjének, hogyan látta meg, hogy Kazik jár. Burgonyát hámozott, a gyerek meg a krumplihéjjal játszott. Hallja — mintha krákogna vagy nevetgélne — azt hitte, talán a krumplihéjtól fulladozik. Megfordult, hát jön feléje az ágytól, piheg is, motyog is, amint imbolyog.

A szülők nem tudták otthagyni. Jurasnak kedve támadt, hogy a mennyezetig feldobja, megengedte, hogy felborzolja a haját, azt mondta, hogy a fia nemsokára kaszát kap a kezébe. Monikából csak úgy dőlt a szó:

— Micsoda öröm ez! Mi meg féltünk, hogy a gyerek béna lesz és egyáltalában nem fog járni. Hála istennek, hogy életlen maradt. Mi is jutott eszembe, hogy összeszűrtem a levet azzal a banyával, a Vanagenével! Most megverhetsz érte, Juras, mint a kutyát. Micsoda öröm — ez a fiúcska! Bu-bu-bu, kicsikém...

Visszatértek a szántóföldre. Juras minden kellemetlenségről megfeledkezett, ment és közben arra gondolt: „Az egyik abban leli örömét, hogy földjén a vetésben és a termésben gyönyörködik, másokat nem örvendeztet sem a növekvő földbirtok, sem a halomban heverő pénz: vannak, akiket az embertársuk balsorsa és tönkremenése részegít meg. De mi, koldusok, szaporodunk és minden örömünk a gyerekeink. Ezer ördög! Remek dolog, mikor egy ilyen pöttön fityfirity emberré lesz."

Ősszel, mikor Tarutis kissé felszabadult a munkától a gazdaságban és a saját földjén, az ablakhoz ült a ház lakórészében. A megmaradt gerendákból padlót csinált a gyereknek a kemencénél, meg nem messze az ajtótól, hogy a mezítlábas kicsike télen játszhasson valahol. Azután a ház előtt elkerített egy kis helyet.

— Itt van, Monika, a kis virágkerted. Várj csak, összegyűlik nálunk a megtakarított pénzecske — meglátod, hogy elrendezek én itt mindent! Karókat veszek, körülkerítem az egész telkünket. Jarmala régen megígérte, hogy dugványokat ad — néhány almafácskát, ranettet és japánt. Valóságos füvészkertet csinálok. Akkor aztán a mi otthonunkról az újságok is írnak — szeretett tréfálkozni a katona. — Meghívjuk vendégségbe az elnököt, megélhet a háznak abban a felében! Ha akar, kimegy a kertbe, felmászik az

almafára — jóllakik a mi almánkkal. Sajttal, tojással vendégeljük, ő meg nekünk, új telepéseknek szónokol...

— Hogy a kakas csípjen meg! Mennyit beszélsz! Semmit sem tudsz egyszerűen csinálni — komorodott el Monika.

Mikor a viskóból a házikóba költöztek, a Tarutis-család nem tudott betelni az örömmel az új fészekben. Pedig nemcsak a füvészkert hiányzott belőle. A háznak nem volt padlója, a falak vakolatlanok, két szék sem akadt vendégek számára. A sarkokban a fal mentén árpa, az ágy alatt borsó csírázott. De a téli fagytól már nem féltek Tarutisék, néha még gyönyörködtek is új házukban, amikor a földről hazatértek.

— A mi házunk — olyan, mint a pap háza, igaz-e Juras?

— Mondtam, hogy itt csak az elnöknek szabad élnie!

Juras nemcsak a házért, jószágért, gabonáért vesződött. Már régen kigondolt valamit és csak a hosszú téli estéket várta. Nem egyszer pirult el Monikával együtt, mikor véletlenül kiderült, hogy Monika nem tud olvasni, de még a nevét sem tudja leírni. Mikor az esketési okiratokat alá kellett írni, Monika úgy szégyelte magát, mintha valami csúnya dolgot követett volna el és be kellett vallania, hogy nem tud írni-olvasni. Juras jól emlékezett arra, hogy az öreg pap megcirógatta az állát, mint egy gyermekét és úgy mondta:

— Ilyen szép kislány és milyen okosszemű...

Ki tudja, hogy szemrehányás akart-e ez lenni, vagy pedig más gondolatok forogtak a pap fejében; de Monikának könnyek szöktek a szemébe.

„Talán ő a hibás — gondolta akkor Juras — vajjon minden paraszt hibás-e abban, hogy az urak sötétségben tartják őket, egy percük sem marad a tanulásra. A gazdag pöffeszkedőknek — vagyon, könyv, zongora, mindenféle mulatság jut és a mifajtánknak kenyérre sem telik. A tudás — veszedelmes nekünk. A felvilágosult paraszttól óvakodnak, túlságosan sokat kezd megérteni és ledobja bilincseit, ahogy más országokban csinálták a munkások... Nem, csak várjatok, Litvánia már nem tér vissza a régihez..."

„Az igazság és a világosság lesz velünk" — jutott eszébe a himnusz szövege.

Monika éppen úgy bánkódott, mint ő, hogy nem tud olvasni. Amikor a bírótól hoztak valami iratot aláírásra, azt mondta:

— Csak keresztet tudok odarajzolni! — és kezébe véve a ceruzát, lángolt az arca zavarában.

— Várj csak — mondta egyszer Juras — mesélek neked valamit ezekről a keresztecskékről. Hiszen az emberek nem tudják, hogy ők maguk vannak ezekre a keresztekre feszítve. Ha ismernék a betűt — látnák az útjukat. De így besüppedtek a földjükbe, mint a fatuskók.

A szomszédokra gondolt, a maga osztályabéliekre, hogy teljes sötétségben élnek, a vakondoknál is rosszabbul. Elgyötörten, lerongyoltan — egész nap dolgoznak, mint az ökrök, a kenyérhéjért. Szánalmas rájuk nézni.

És így megy ez időtlen idők óta! Egy vigaszalásuk van — sötétedéskor lehemperedni a kemencére és horkolni, amíg szürkülni nem kezd. Hajnalhasadáskor megint bele a porba, a sárba. Az érzelemnélküli, szomorú élet miatti bánatukban inni kezdenek, barmokká változnak, gyilkolják egymást, ostobaságok miatt késhegyre mennek. Mások a templomban keresnek vigasztalást, de ott a papok előrángatják őket a prédikációikban; dorgálják, bűnösöknek nevezik őket, de hogy miképpen kell élni — azt nem mutatják meg.

Juras hitt abban, hogy csak a műveltség, csak a könyvek tudják meggyógyítani ezeket a sötétségben élő embereket. Valamikor vesszővel kellett a tanulásra biztatni — de most tele volt tudásvággyal, mindent elolvasott, ami a kezébe akadt. Egyetlen kényszerre emlékezett jólesően és ez az volt, amikor tanulásra kényszerítették. Szentül hitte, hogy amikor majd mindenki olvas újságot és mindenki tud írni, az a nemzedék gyorsan megleli, mi a jó és mi a rossz és az ember szolgasága eltűnik a csalással és erőszakkal együtt.

— Az én véleményem szerint helytelenül ítélsz — szólalt meg egy öreges hang, amikor egyszer erről tanakodott a földijeivel. — Adj nekünk tudományt, földrajzot vagy akármit, nem leszünk azzal boldogabbak. Öreg vagyok, sok dologra emlékezem: nem szólhatok semmit, az emberek most műveltebbek lettek. Mikor én a grófi pásztorok közé kerültem, ha levél érkezett a faluba, két mérföldre kellett utaznunk, hogy találjunk valakit, aki elolvassa. Egész egy-

házközségünkben nem találtál két embert, aki írni-olvasni tudott; a mai fiúk meg műveltebbek az akkori papnál — és mi lett ebből? Olyan meztelenek és tehetetlenek maradtunk, mint voltunk. Azt mondod, a felvilágosodás előre viszi az életet. Azelőtt a háborúban muskétával lőtték, szuronnyal szurkálták egymást az emberek. Most a tudós emberek kitalálták, hogyan lehet a lehető legjobban kiirtani az embereket. Gázokat találtak fel. Ne sértődj meg, Juras, hiszen te vagy a faluban a leghaladóbb, többet tudsz nálam — de az én véleményem szerint mégsem így lesz a dolog. Nem új agyra van szükségünk, hanem új hasra, — ha tudni akarod — amiatt olyan a mi életünk. Pénz, gazdaság, telhetetlenség — ettől állatiasodnak el az emberek. Mind egyformán mezítelenül jövünk a világra, csak egyeseket az anyjuk selyembe, másokat rongyokba takargat. Azért nem ismerjük a boldogságot, Juras, mert a földünket pásztákra aprózzuk és nem közösségekben, nem kommunában élünk.

Tarutis nem hallotta meg az öreg szavában az igazságot, ami sokkal később előtte is feltárult és tovább vitatkozott:

— Hát akkor miért született, öregapó, a közmondás: egy cserzett bőrért tíz nem cserzettet adnak? Azt hiszem, ha mindenki művelt lesz...

— A te boldogságod a nincstelenek birodalmában van! Én meg másik kozmondást mondok neked: Az úr a pokolban is úr, szegény embert még az ág is húzza.

•

Megjöttek a hosszú éjszakák és Tarutis házában éjjeli lámpa mellett folyt a tanítás. Monika már néhány estét töltött az ábécés könyv fölé hajolva, könyökével az asztalra támaszkodva és férjéhez simulva figyelte annak mutatóujját. Néha hallatszott a gyermek nyugodt lélekzése vagy a házitucsok cirpelése, de a mormolás és szuszogás ott az asztalnál mindezeket a hangokat elnyomta. Keserű volt a tudás gyökere a fiatal asszonynak, szívesen font vagy őrölt volna akár egész éjszaka, csak ne kelljen fejét törnie ezeken a holt jelecskéken, amelyekből később szavaknak és

gondolatoknak kell kikerekedniök s mi több, érdekes történeteknek is... Minél inkább siettette Monikát a férje, annál rosszabbul esett neki.

— A-a-a, Ba-ba-ba — húzta a hangot, mint valami bölcsődalt.

— Mégegyszer, mégegyszer! — biztatta a férje. — Úgy látszik, már megtanultad.

A katona könnyen felsóhajt, kis szünetet tart, petróleumot önt a lámpásba, egymásra mosolyognak — mintha minden a legnagyobb rendben lenne.

De most ismételnie kell Monikának és ő már elfelejtett néhány betűt; elszégyelli magát, összetéveszti őket, erre felfortyan és elfogja a méreg:

— Nem akarom! Eredj! Játszani akarsz, mint valami gyermek. Nem kell ez nekem és sohasem fogok olvasni! Lyukas az én fejem ehhez.

— No, most kibégetted magad, mint a vágottfarkú birka. Ne félj, ettől nem hullanak ki a fogaid. No mondd csak, hogy hívják ezt?... Mi az, lenyelted a nyelvedet?

— De mikor nekem ez mind egyforma. Ha megölsz se tudom megkülönböztetni a betűket. Kitaláltad, hogyan kínozd az én buta fejemet, — gyerünk inkább aludni, mint mindenki más...

— Sarokba állítlak! — mondta fenyegetve Juras, mint egy igazi tanító. Megfogta az asszony kezét és ujjait vezetve hízelgéssel és tréfákkal rábírta, hogy ismételje a betűket. De mikor elkezdte mondani a „m" betűt, a férj nem türtőztethette magát és kacagott.

— Mint a juhocska: me-me! — gurult a nevetéstől. — Jó, menjünk tovább. A jég már olvad a fejecskédben — gyerünk csak!

Monika igazán törölgette az izzadtságot a homlokáról, nem tudta, haragudjon-e vagy együtt nevessen az urával. Szokása szerint megveregette a hátát.

— Még nevet is, nekem pedig, lásd, a fejem megreped. Nem tudom ezt, nem tudom, nem tudom — csökönyösködött Monika.

Ebben a pillanatban kislánynak látta férje. Szemük megakadt a következő betűn, Monika előtt mint valami hegy emelkedett fel, amelyen sehogy sem tud átvergődni.

Ellökte a könyvet, az ágyhoz szaladt, de a férje elfogta és a sarokban már hangzott a suttogás:

— Mi az, eszedett vesztetted? Hagyd! Felébresztjük a gyermeket!

Fején keresztül már levetette volna szoknyáját, de a férje megragadta kezét, az asztalhoz vezette és énekeltette:

Gi-gi-gi,
Gá-gá-gá,
Siess az iskolába
Kisdiák...

Leültette a hápogó Monikát, mint a kislibát. És megint megvendégelte a tanulás édességeivel, amelytől — mint ő hitte, nemcsak az ő házuk lesz világosabb, hanem az egész falu. Megbeszélték, hogy még egy betűt megtanulnak és azután aludni térnek. Mint kemény diót, harapdálta Monika az ábécéskönyv még egy oszlopocskáját, azután eloltották a lámpát.

A tudomány hasznát, amelyet Monika sehogy sem akart belátni, Tarutis a maga módja szerint, sajátos humorával magyarázta:

— Várj csak! Most te is járni tanulsz, mint a mi Kazikunk. Felnőtteknek ez természetesen nehezebb, mert a csontja már merev. De féllábbal már megkapaszkodtál — nemsokára jársz. Kitárulnak előtted a paradicsom kapui. De ott — ábécé nélkül kiállítanak, hogy krumplit hámozz a szenteknek.

Monika átölelte férje nyakát és panaszkodott. Mellettük szuszogott a gyermek, de Juras hanyattfekve, térdét felhajtva — nem tudni tréfásan-e, vagy komolyan — a tudomány világosságáról beszélt ezen az őszi éjszakán.

— Arról van szó, hogy tudomány nélkül fehér kenyeret nem szerzel, de még fekete kenyeret sem ehetsz mindennap. De ha tanulsz, folyókat állíthatsz meg, új mederbe tereled a folyásukat, a hegyeket megszólaltatod és a sziklába utat fúrsz.

— Ezt is csak úgy kigondoltad! — mormogta Monika és oldalba bökte.

— Képzeld el, mi mindent építettek a mérnökök, mi

mindent kitaláltak a professzorok: telefont és vasutat, hidat, repülőgépet. Könnyű a disznóknak, nem kell beretválkozniok, imákat sem kell morzsolniok, a paptól sem kell félniök! De hiszen mindenki arra törekszik, hogy életét minél jobban élje. Istállóban születni és ottan meghalni — nem nagy dicsőség. Mindenki magasabbra akar szállni, Monika, fényesebb térségekbe pillantani. Lám, meggazdagszunk és berendezkedünk, a sarokba könyvespolcot állítok — mindenféle történetet olvasgathatsz. Kinyitod az egyik könyvet — Amerikáról szól, veszed a másikat — Afrikáról, ahol a majmok élnek. Ha alá kell írnod valamit — nem kell érte fizetned és nem kell meghajtanod a fejedet mások előtt. De a vak sima úton is botladozik.

— Alszol már? — kérdezte a férj.

— Nem — felelt Monika.

— Így lesz. Aki egyszer cipőben járt, annak már nem akaródzik bocskort húzni. És akkor nem adnak majd el, mint macskát zsákban.

A kicsike felriadt valami ijesztő álomból és elsírta magát.

— Elég volt a meséidből! Húzódj arrébb az ágy szélére. Aludni szeretnék, ő meg gyötör.

— Nem tehetek róla.

— Hát ki?

— Lehet, hogy az, aki a krumpliból kipattant, amikor én a háborúban voltam. Lehet-e asszonynál tudni valamit?

— Mindjárt kapsz egy pofont, ha így jártatod a szád — emelte ütésre a kezét Monika, haragot tettetve. De Juras lefogta a kezét, magához vonta az asszonyt és derekasan megcsókolta. Szándékosan ingerkedett vele.

— Húzódj közelebb, halacska.

A gyermek felől egész nyugodt volt. Nem egyszer mondta Monika: egészen az apja, úgy hasonlítanak egymáshoz, mint két vízcsepp. Bizonygatta, hogy a gyermek olyan, mint az alma két egymásbafonódó ágon.

— Gyere közelebb, halacska — dörmögte Juras.

*

Napról-napra egyik bajból a másikba jutottak Tarufisék. És az új telepesek minden lépését kis társuk könnye, kacagása kísérte. Kazik napról napra nőtt, egyre jobban megtanult járni, anyja szoknyájába fogózva. Ő mága örült legjobban ennek a csodának, boldog nevetés áradt belőle. Monika gyönyörködött gödröcskés orcájában, ahonnan ez az ezüstös nevetés gyöngyözött.

Juras szavaival: a gyermekekkel együtt tanult jarni az édesanyja, csakhogy neki a tudomány nehezebben és lassabban ment. Sok-sok estét rabolt el tőlük a közös cséplés meg a lentilolás, de Juras nem tágított a szándékától. Megtörtént, hogy az ábécéskönyv előtt ültek, olvasták a betűket, Kazik meg az ágyon vagy a földön ült, hallgatta őket és utánuk mondta:

— Bab-ba-ba, ma-ma-ma...

— Nem szégyelled magad! Ez a fityfirity még előbb tanul meg olvasni, mint te. No, mi van ideírva? Leharaptad a nyelvedet?

Ha ilyen leckék közben az ablakok alatt ugatni kezdtek a kutyák, Monika mindent otthagyott és elbújt a kemence mögött. Szégyelte magát az emberek előtt, félt a falu szájától.

— Vigyázz, jól elpáhollak! Mi szégyelni való van ezen? És még hunyorgat, mint cica a szalonnára. Egy-kettő, ide az asztalhoz!

Monika lassankint legyőzte a szégyenkezést és a félelmet és többé nem akaratoskodott, bár a faluban már azt rebesgették, hogy a katona minisztert akar csinálni a feleségéből. Elolvadt a jég Monika fejében és fiával együtt kezdte kimondani az első szavakat. Amint a gyerek megtanulta: tehén, kutya, hó, hús — úgy kezdte ő is olvasni férje segítségével betűről betűre az egyszerű szavakat.

Most már könnyű lélekkel és vidáman nézett a könyvbe. Az ábécés könyv gyermekes képecskéi szinte megelevenedtek előtte, mintha megmozdulnának. Juras ujját végighúzta a betűkön és Monika egy pillanatig magában suttogta, aztán hibátlanul, hangosan elolvasta a szót.

Azelőtt is tudta, hogy a farkas alá az van írva: farkas, a légy alá az, hogy: légy. Ki is mondta, de azelőtt ez nem

okozott neki örömet, becsapta a férjét és sajátmagát is. Egész idő alatt úgy tetszett Monikának, hogy a betűk mélyen bele vannak szögezve a táblába, és neki kell a szögeket kihúzni, mint valami lidérces álomban; a ház és a birkák, a tehenek és a kapu mind betűknek látszottak előtte, de akárhogyan is rakosgatta őket, szó nem jött ki belőlük. És egyszerre minden megvilágosodott a fejében, mintha fátyol szakadt volna föl, a betűk már nem zavarták, mintha eltűntek volna és Monika örvendező szemmel olvasta: „farka-sok", érezve, hogy senkit sem szed rá, mert szót szó után olvasott, egyre tovább, el-elfulladva az örömtől.

A tanító legalább úgy örült, mint a tanítványa. Alig mutatta meg a szót, készakarva ott nyitotta fel a könyvet, ahol a legnehezebb volt és Monika rögtön elolvasta. A néma megszólalt. Csoda történt. Monika szíve dobogott, táguló orrlyukai beszívták a levegőt és csengő, Jurasnak ismeretlen hangon olvasott, egyre újabb sorokat... Végül pedig megragadta Juras kezét, arcához szorította és könnyes szemmel megcsókolta.

6

A fiatal házasok Kaunasba készültek. Kosárkába raktak hét főtt tojást, kis cipót, papírba csomagolt sót és egy üveg tejet.

Monika legszebb batisztruháját vette fel, amely most a szülés után lengén állt rajta és jól illett sápadt, nyugodt arcához. A gyári anyag kellemes szagától valósággal megittasodott a fiatal nő, hiszen először vette fel a ruhát. Mielőtt útnak indult, ide-oda forgolódott, csinosította magát, kérte a férjét, itt húzza, ott kapcsolja; Juras meg tenyerébe köpve simított el valami gyűrődést. Mondta is Juras: „Egészen városiasan vagy öltözve."

Az eberlaszting cipőt a szomszédasszonytól kellett kölcsönkérnie. Megígérte, hogy Monika csak a városban veszi fel és az úton mezítláb megy. A cipő kicsit nagyocska volt, orrát papirossal kellett kitömni.

Juras feketére festett katonanadrágot és magasszárú

csizmát húzott, haját megnyírta a tarkóján. Ünneplő ruhában, délcegen, annyira megfiatalodott, hogy Monika minden nőre féltékenykedett.

A gyermeket Linkus feleségénél hagyták. Az asszony megígérte, vigyáz rá és hogy a gyerek ne sírjon, ad neki tejet meg cukrot is.

A kis községben, mielőtt a hajóra ültek, Juras az esemény tiszteletére egy skatulya cigarettát vett. Bár nem volt szenvedélyes dohányos, csak saját kertjében termelt dohányt szívott, úgy vélte, hogy — hajóra jobb cigaretta illik. Monika dícsérgette a dohány kellemes illatát.

A hajó ebéd után érkezett Kaunasba. Monika sohasem volt a nagy városban, bár régóta álmodozott róla. Mikor beteg lett, Juras azt mondta: „Várj csak őszig, elvégezzük a munkát, kenyeret sütünk és úgy eszünk, mint az urak." De váratlan eset arra indította őket, hogy hamarabb utazzanak. Monika egész télen betegeskedett, nyilalásokra panaszkodott, és tavasszal ágynak esett. Késlekedés nélkül doktorhoz kellett vinni. Szerencséjükre pünkösdre javult az időjárás, meleg volt. Csupa gyönyörűség a fedélzeten ülni és mindenféle dolgot szemlélni, amiket még sohasem látott — kalapokat, ruhákat. Monika először utazott gőzhajón és nem tudott betelni a tömérdek utas nézésével — gyerekekkel utaztak, vagy csomagokkal, virágcsokrokat vittek. Még a betegségéről is megfeledkezett. Az első állomáson veszekedés támadt: két ember poros zsákokkal agyabugyált egy szakállas cigányt — az utasok mind összeszaladtak, hogy lássák a verekedést és a hajó hirtelen oldalára dőlt: kiabálás, lábdobogás. — Monika azt hitte, elsüllyed a hajó. Sokáig tartott, míg Juras végül megnyugtatta és megmagyarázta, miért történt ez. De ő rémülten kapaszkodott a férjébe és sápítozott, hogy csak már minél előbb Kaunasba jussanak és ha egyszer ott lesznek, még ha agyonütik is, gyalog megy haza. Amikor a gőzhajó túlkölt, megint megijedt, befogta fülét és Juras ezután folyton csúfolta:

— Vigyázz, megint búg! Látod, ereszti a gőzt!

És a buta asszonyka megint szepeg, kérleli az urát:

— Ne csúfolkodj velem, azt hiszem, hogy amikor túlköl, elsüllyedünk.

Mikor meglátták a hegyek mögül felnyúló templomtornyot, a pirostetős udvari épületeket az úri birtokon, a meredek part mentén szétszórt házacskákat, amelyek úgy lapultak, mint fecskefészkek a magas erődítmények falára, meghúzta Juras kabátját:

— Kaunas!

— Dehogy is Kaunas! Ilyen házikókba az ottani urak be se tennék a lábukat. Ha meglátod Kaunast, káprázni fog a szemed. Az aztán a város! Csak ügyelj, nehogy a gépkocsik az orrodat lecsípjék!

Végre meglátta a távolban a várost. A csendes vízen méltóságteljes harangtornyok tükröződtek: magas gyárkémények, fehér, piros, sárga falak, kis gőzhajók úsztak velük szemben és tülkölve üdvözölték egymást. A fülkékből a fedélzetre kezdtek tódulni az utasok, készülődtek, a gyerekeket öltöztették, és Juras messziről megmutatta feleségének a hidat, a városházát, a szeminárium épületét a templommal.

— Melyik ott a Bauzs háza? — kérdezte Monika. Bauzs, Monika városban szolgáló unokatestvérének a gazdája volt.

Juras azt felelte, hogy itt ezer meg ezer ház van és ismerősöket nehéz találni, de amikor a hajó partot ért és már láthatták a sétáló városiakat, a gyerekkocsikat toló anyákat, Monika egy kendőt lobogtató nőt látott egy erkélyen. Ő is meglobogtatta kendőjét és egyre azt hajtogatta, hogy csak az ő unokatestvére lehet. Mikor partra léptek, Monika rögtön ahhoz a házhoz tuszkolta férjét, bár nem voltak biztosak abban, hogy ez a Bauzs-ház. Monika megkérdezte az egyik járókelőtől, kié ez a ház, de az ember haragosan nézett rá, morgott valamit és tovább ment. Juras bolondnak nevezte a feleségét. De hiszen Monika csak azt akarta, hogy minél előbb éjjeli szálláshoz jussanak. Unokatestvére azt mondta neki: „Ha Kaunasban lesztek, feltétlenül jöjjetek el hozzám, a ház 60-as szám alatt van a piac mellett." Most meg csavarogni kell ezzel a kosárral. Mindehhez még Monikát annyira megrémítették a városi tolvajokról hallott elbeszélések, hogy otthon, férje tudta nélkül bevarrt a zubbonyába egy tizest. Mentükben egyre körül-

nézegetett, nem oson-e utánuk valami tolvaj. De annyi nép ment előttük és mögöttük, mind úgy siettek és taszigálták egymást, hogy az sem tudta, hogyan járjon, bár férje még a hajón oktatta: mindig jobbra tarts! Félkezével Jurasba csimpaszkodott, a másikban a kosárkát szorongatta, nehogy valaki kicsenje belőle a tojást; a jobboldalon ment és mégis beleütközött a járókelőkbe.

A férje házakat mutatott neki, boltok kirakatait, megmagyarázta, mi van ott a kirakatban és emellett ügyelni kellett a gépkocsikra, amelyek furcsa — hol kakaskukorékoláshoz, hol juhbégetéshez hasonlító — szirénázással robogtak el mellettuk.

Monika soha életében sem remélte, hogy ennyi csodát lát majd, ennyi népet, utcát, boltokat. Mind csábította, csalogatta, mindent látni, hallani szeretett volna.

— Az ott, az ott, Juras! — mutatott egy köpcös, fekete ruhát viselő cilinderes úrra, ki éppen gépkocsiba szállt. — Mi van a fején?

— Ne mutogass az ujjaddal! — szólt rá haragosan a férje — itt nem illik. Biztosan miniszter, azok mind ilyen kalapot hordanak. Láttam... — Juras elhatározta, hogy megkérdezi a rendőrt, miféle ház ez és a rendőr előzékenyen sapkájához emelve a kezét, felvilágosította, hogy ez a nemzetgyűlés épülete.

— A nemzetgyűlés, azt mondja? — kérdezte Juras, mintha még nem hinné egészen, bár nagyon meg volt elégedve a rendőr előzékeny viselkedésével. Neki, egyszerű embernek ilyen tiszteletet adnak. Mindennél nagyobb öröm volt, hogy megmutathatja asszonyának a nemzetgyűlés épületét.

— Akárhogy is magyarázzak, akármit beszéljek, te mindent elengedsz a füled mellett — zsörtölődött Juras a feleségével, aki elfelejtette, mit jelent ez a szó. Mégegyszer elmagyarázta, nagyokat lépve a járdán: — A szeim, az országháza, az eloljárók palotája. Azelott a cár volt, most a mi képviselőink vannak itt. Ők határozták el, hogy nekünk földet adjanak. A képviselőket mi magunk választjuk és ha nem felelnek meg — akkor újakat választunk helyükbe.

Juras olyan meggyőződéssel mondta: a mi nemzetgyűlésünk, a mi rendőreink, a mi bankjaink, mintha itt mindenki a barátja volna és ő mindenkivel egyenlő lenne. Mindenkivel litvánul beszélhet és senki se löki el, nem kényszeríti, hogy lekapja a sapkáját.

A szeim előtt állván egy darabig, a fiatal pár már tovább ment, de Jurasnak eszébe jutott, jó lenne megnézni és megmutatni Monikának, hogy választott képviselőik hogyan csinálják a törvényt és főképpen, hogyan kormányozzák az országot. Mikor már egészen közel értek a feljárathoz, a kapuhoz nagy zajjal nagy gépkocsi robogott, könnyű lépések hangzottak fel, felcsillant valami csillogó díszöltözet, egy kékruhás ember fogadta az érkezőket, mélyen meghajolva előttük és előresietve kitárta a kaput. Azután a kékruhás ember megint kijött és elállva a fedetlen fővel álló Tarutis útját, mondta:

— Balra menjen, öregem...

Ekkor elhagyta Tarutist a mersz. Monika a nyomában haladt. De csakhamar megint mutogatta neki: ott az elnökünk palotája, ott a villamosunk, vagy jobban mondva a lóvasút. Mindkettőnek kedve szottyant, hogy felkapjon erre a lóvasútra.

Sokfélét láttak. Mikor egy szakasz katona elhaladt előttük, Juras megállt, cigarettára gyújtott és megjegyezte:

— Úgy vannak öltözve, mint a tábornokok. Mi mezítláb csatáztunk...

Monika még nézni akarta a várost, egyre kérte: vezess, mutasd meg, hol a kert, hol vannak a tornyok, amikről meséltél, hol a székesegyház és mi van ott? Miért van ennek az embernek a vállán aranyzsinór? Mit kiabálnak ezek a gyerekek?

— Ó, mindig itt élnék, még éhen is — mondta — milyen szépen laknak ezek az urák, körös-körül üveg, tükör, nincs sár, nincs trágya...

Jurasnak csepp kedve sem volt arra, hogy itt megtelepedjen, más dolog az — időnként eljönni, színházba menni... De Monika kész volt mindent otthagyni — a földjét, mindent, csak városiasan élhessen — olyan szép, olyan vidám itt... Feltétlenül elhozza ide a fiát, ha felnő, mindent meg kell mutatnia neki.

Jártukban megéheztek és helyet kerestek, ahol kipakolhatják a kosárkájukat. Találtak egy padot Alighogy Monika előszedte a tojást, jött a rendőr és udvariasan kijelentette, hogy itt nem szabad falatozni.

— Hát ha egyszer nem szabad, mit sem tehetünk — felelte Juras.

Bementek egy kicsi, olcsónak látszó, egyszerű falatozóba, ahol nem voltak vendégek és egy sötét sarokban leülve, teát kértek.

Mikor Monika a pincérnő tálcáján süteményt látott, felragyogott a szeme.

— Akarsz? Rendelj magadnak.

— Akkor neked is, Juras.

— Nekem nem kell, a kenyérrel jobban betelek. Végy csak! — Megsímogatta az asszony kezét és örvendezett, hogy az ő butácskájának legalább egy kicsit adhat a városi jólétből.

Monika félt, hogy nagyon drága lesz, de a férje megnyugtatta: ha még süteményt sem ehetünk Kaunasban, akkor mit ér az élet?

Az asszony kis falatokban majszolta a süteményt és fejét ingatta:

— Az ember leharapná a nyelvét. Finom ételek készülnek itt az uraknál! Nekik ez semmi! Igazán, csokoládét tesznek bele — tiszta cukor.

Ráerőszakolta a férjére, hogy megkóstolja, úgy, hogy senki se lássa.

— Jóízű, akármit is mondjanak, de a mi munkánk mellett ilyen étellel nem élnénk meg. Ez firkászoknak való, kákabélűeknek! — jelentette ki a férj.

Monika becsomagolt egy süteményt a fiacskája részére. De mikor Juras megkérdezte, mivel tartoznak, az édes falat megakadt a torkán.

— Igazán, nem értettem...

Gyámoltalanul néztek egymásra.

— Szeretnénk mindent kiköpni: Uristen, három márka! Nálunk hízott csirkéért sem kapunk többet és itt a tiszta vízért... gyerünk innen minél hamarabb, mert még az ülésért is fizettetnek majd... — mondta Monika a pin-

cérnő előtt, visszacsomagolva az ételmaradványokat a kosárkájába. Megkötötte a kendőjét, félresöpörte az üres tojáshéjakat. — Három márka! Azt hiszik, hogy aki falusi, az bolond is...

— Kaunas lármázik — pénzre vágyakozik! — szólt sokat jelentően Juras és elindult, hogy a feleségének megmutassa a Városligetet. De Monika elszontyolodott.

— Menjünk inkább, keressünk éjjeli szállást, én már semmire sem vagyok kíváncsi. A szállásért is fizetni kell majd.

Juras legyintett.

— Felejtsd el azt a három márkát. Ott a Városliget! Nem, úgy látszik, mégsem az... Mégis az! Elfelejtettem, hogy ott van a színházunk, tudod, ahol színészkednek, meg ahol az opera van.

Operát Juras sohasem látott, a felesége sem, de az unokatestvér, aki a piac mellett lakik, megnézett egy operát és mikor hazament, mesélt róla: igazi csoda — ég is van, csillagos ég, meg tenger; énekelnek, mint az angyalok és selyembe, aranyba vannak öltözve. Csak a zenészek száznál többen vannak! Olyan szép, hogy az ember szíve majd megszakad és milyen kár, hogy a pénz miatt nem láthatja mindenki.

— Ha ezt az operát láthatnám, azt hiszem, nem lenne több kívánságom eben az életben — mondta Monika és felélénkülve nézegette az óriási épületet. Emlékezetében mint fényes látomás maradt meg első színházlátogatása. Még a háború előtt, mint egészen ifjú lánykát elvitték a birtokról egy nyírfagallyakkal feldíszített kocsin Szkerszbe, valami egyházi ünnepségre. Aznap táncolt először életében, életében először vendégelték meg férfiak limonádéval és egyik meg is akarta csókolni orrocskáját, de a legfőbb az volt, hogy egy nagy csűrben színielőadást látott.

Akkor nem tudta, álomban vagy valóságban látta-e — annyira megrázta a kislány sorsa, akit az úr megcsalt, olyan őszintén zokogott és oly szép és becsületes kislány volt az. A lakkcipős úr megígérte, hogy feleségül veszi, de aztán csalárdul eldobta magától. Mikor a leányka térdreesett szegényes kis ágya előtt, Monika nem bírta tovább, kifutott a

csűrből, elbújt a létra alatt és sokáig sírt, amíg megkönnyebbült a lelke. Mire visszatért a csűrbe, nagyon elbámult: mindenki megfeledkezett már a színielőadásról, széthordták a padokat és táncoltak, mintha az ördög bújt volna beléjük.

Valamelyik ismerős elkapta a kisírtszemű leányt, és megforgatta, de ő kibontakozott a karjából, azzal a kifogással, hogy a cipője szorítja. Azután egész este magában üldögélt, a megcsalt leány sorsán töprengve, mintha csak vele történt volna ez! Hosszú idő után, amikor mosolyogni kezdett rá a birtok vezetője, visszaemlékezett erre a színielőadásra. És nem esett a férfiak csapdájába, míg aztán egyszer... De ez már régen volt, és szerencsésen végződött, és ezért nem tud eléggé hálás lenni... a férjének.

Monika lopva nagy szeretettel pillantott Jurasra, aki éppen azt magyarázta neki, hogy ezt a szót operának mondják és nem voperának.

Tarutis így gondolkozott: valamivel szórakoztatnom kell, hadd örüljön az én asszonykám, hiszen dolgozik, vesződik az állatokkal az istállóban, semmi jót nem látott, hát csak nézze meg az operát. Azután egész életén keresztül mesél majd róla.

Odament a hirdetményhez és elolvasta, hogy a „Démon" című operát adják. Elolvasta az igazgató és valamennyi művész nevét. Mi az ára . . . fejében számolta, mennyit kell fizetni két személyért és megmondta Monikának.

— Nem kell, Juras, bár egész üres lenne a színház! Hiszen azt mondtad, kaszát veszel, meg lámpát is szeretnél. Nem nekünk való ez a színielőadás. Ha élünk, összekuporgatjuk a pénzt és akkor megnézzük.

Juras tudta, hogy felesége nagyon szeretne operába menni, hogy nagy gyönyörűséget talál benne és nem tágított. Jegyet akart venni, de ő megkapta a kabátja szélét.

— Vigyázz, megharagszom... a legfontosabb dolgokra nincs elég pénzünk, mindent elpazarlunk és semmink se lesz...

Juras sehogy sem békült meg a gondolattal, hogy hazájában, Litvániában, amelyért a vérét hullatta, nem hallgat-

hatja a hazai operát. De végül engedett a feleségének és elhatározták, hogy ha már pénzük nincs, egy kicsit körülnéznek. Megint karonfogva kószáltak a városban a kosarukkal. Üldögéltek kicsit a padon egy hársfa alatt, aztán tovább botorkáltak a cókmókjukkal. Egy kirakatban élő nyulat láttak (vagy talán olyan ügyesen csinálták, mintha igazi lenne). Egy halom cukorka közepette kuporgott. A másik kirakatban — vörösorrú ember volt, akinek a füle mozgott és óriási tollszár volt mellette. Mennyi szórakozás lenne itt az ő csöppségüknek. Itt meg — hatalmas fehér kenyér!

— Hogyan sütötték meg ezt? — csodálkozott Monika, de Juras elmagyarázta, hogy ez nem igazi kenyér, csak reklám.

Csakhamar kigyúltak a fények az ablakokban, az utcán muzsika szólt, mindenfelől nevetés hallatszott. Esti díszében az utca még pompásabbnak, gazdagabbnak látszott.

Monikának a lába fájt, talpa égett, félig öntudatlanul járt, férje karjára támaszkodva. A járókelők helyet engedtek a kicsit megindító, egy kicsit mulatságos furcsa párnak: úgy jártak, mint a szabad mező puha, virágos szőnyegén. Egy bejáratnál elvakította őket a rengeteg lámpa. Sok-sok városi tolongott és nézte a kiállított képeket.

— Monikácska, ez mozi — mindenféle képeket mutatnak. Ez is nagyon szép. Csakhogy itt nem élő emberek játszanak, hanem élettelenek. Nézd, majmot festettek ide. Ott meg egy ló száguld. Nagyon érdekes, menjünk be!

Monika már szinte eldőlt a fáradtságtól. Egészen mindegy volt neki, hova megy, csak békében ülhessen. Nem volt nagy kedve a mozihoz, mondta is, hogy nem marad pénz a doktorra és jobb lenne, ha éjjeli szállást keresnének, de Juras nem engedett:

— A mozit meg kell nézned, éjjeli szállást meg találunk és éjszaka minden nyitva van a városban.

Olcsó helyre vett jegyeket és bevezették őket a sötét nézőtérre. Monika kendője alatt vitte a kosarát, belefogózott a férjébe, mert egyáltalán nem látott. Alighogy leültették őket a sötétben, sokan felkacagtak és nem is csendesedtek el egyhamar. Monika megremegett, mert azt hitte,

rajtuk nevetnek. Megfordult és látta, hogy mindenki egy megvilágított falra mered. Juras meglökte és mutatta neki: a falon világos foltok és árnyak mozogtak. Eleinte semmit sem értett, minden összefolyt előtte és szaladt, szaladt — de azután már megkülönböztette az arcokat, szemeket. Egy percre valaki, egy fekete ember élénken egyenest ránézett és eltűnt. Mezők tűntek fel, a szélben hintáztak a fák és fűvek, messziről közeledtek valami pontocskák. Egyre nőttek, rendkívül gyorsasággal növekedtek és csakhamar látszott, hogy lovasok. A lovak olyan közel vágtattak előtte, hogy Monikában felcsillant a gondolat, nem látomás-e ez. Nézte őket, mintha igaziak lettek volna, félkezével eltakarta arcát, másikkal férjét ragadta meg és könyörögve súgta:

— Juras, Juras...

Juras nyugodtan megfogta kezét és mikor Monika rászánta magát, hogy még mindig reszketve felnézzen, a lovasok már eltűntek. A teremben nevetés hangzott. Az iménti hangos muzsika lecsendesült és ellágyult. Mintha távoli templomi zene hallatszanék. Monika jól érezte magát, melege volt. Küzdött az álommal, mely majdnem elnyomta, nehezen pislogott összeragadó szempillájával. Megint csordát látott, azután megint lovasokat és alig türtőztette magát, hogy azt ne mondja férjének:

— Juras, menjünk innen... Buta vagyok én, mindig azt hiszem, mindjárt nekem jönnek és letaposnak.

Azután csókolóztak a vásznon, a teremben valaki cuppantott és mindenki kacagott.

— Tetszik? — kérdezte Juras.

— Nagyon — felelte, a férfi kezét simogatva. Valamivel később Juras megint megkérdezte, érdekes-e, de látta, hogy Monika feje a vállára hajlik, szeme lehúnyva. Aludt és Juras nem ébresztette volna fel, ha a szórakozást nem fizették volna meg olyan drága pénzen. Monika felébredt és kérte a férjét, hogy ébressze fel, ha megint elszunnyadna, ne hagyja aludni. Juras azt mondta:

— Mialatt aludtál, ott a vásznon megöltek valakit.

Az asszony rémülten szétnézett és többé nem aludt el. Szeme a férjéről a vászonra és a terem sötét mélyébe csa-

pongott, izgatott volt, nem tudta, mondja-e meg a férjének, vagy várja, míg az rápillant és észreveszi...

— Juras — mondta végül és alig bírta kinyögni a szót. — Én nagyon rosszul érzem magam...

— Mi lelt?

— Szédülök, rosszul vagyok. De ne törődj vele, kibírom...

Juras nyugtalankodott, mit csináljon? Nem várta meg a film végét, a sötétben a zenekar mellett kivezette az utcára. Hűvös volt, éppen akkor állt el az eső. Esőcseppek potyogtak a járdát szegélyező hársfákról. A kocsiút fénylett. Csillogott.

•

A Régi Város egyik vendégfogadójában töltötték az éjszakát. Hajnalban patkócsattogás hallatszott a kőburkolaton, a katona felébredt és többé nem tudott elaludni. Később felköltötte Monikát, megreggeliztek és elmentek a doktorhoz. Az úton addig kérdezősködtek, amíg végre megtalálták az orvost, de meg kellett várniok a rendelőórát. A szobalány bevezette őket a várószobába. Elsők voltak, de azért így is sokáig kellett várniok.

Azután még két beteg érkezett. Az orvos ajtaja megnyílt és behívta Monikát. Amikor az asszony kijött, Juras észrevette, hogy felesége nagyon sápadt és szemében könynyek csillognak.

— Mi az? — volt a nyelvén, de Monika intett, hogy semmi baj, és akkor kicsit megnyugodott.

Mikor elmentek, Juras megkérdezte:

— Nincs szükség operációra?

— Lám, itt az utolsó garast is kiszedték belőlünk — sopánkodott Monika, nem is válaszolva a kérdésre. — Mennyire kértem, hogy hagyjon békében, mirevaló ennyi pénzt kidobni! Még csak meg se nézett úgy, ahogy kell. Mutatom neki, hol fáj, de ő a csővel a mellemet hallgatja: „Sóhajtsál, még, még...“ Akarom neki mondani, hogy ott nem fáj, egyszer valami patikaszert vettem be. Mérges lett, — ezért, mondja, börtönbe kell dugni titeket, miféle anya vagy? Én sírvafakadtam, azt sem láttam, mit csinált... De azért visszaadott két márkát.

— Mit mondott még?

— Azt, hogy nehéz munkát nem szabad végeznem, mondta, hogy — idegek... azt rendelte, hogy tojást, tejszínt, tejféléket egyek... Itt fel is írt valamit... Látszik, nem értette meg, mi kell nekem, ennyi az egész. No, nem is csoda, fiatalember, szakálltalan.

Ebédidő volt már, mire végeztek a bevásárlással. Juras kaszát választott magának, ettek valamit. Jurasnak azután még kedve lett volna arra, hogy sétáljon a városban, mutasson a feleségének egyet-mást, de Monika könyörgött:

— Nem kell, nem akarok. Minél előbb menjünk innen. — Monika már nem mondta, hogy örökké itt élne. — Elfog a bosszúság, ha bárhova nézek. És egy órahosszat sem akarok itt maradni. Akármerre lépj, mindenütt csak fizetni és mindenütt csak becsapnak. És ezek a doktorok, ezek is csak arra törekszenek, hogy kifosszanak. Jobb nem menni és nem nézni. Ha ránézel ezekre a gazdag semmittevőkre, magad is elromlasz, megkívánsz valamit, húz valamerre... Nem nekünk valók ezek az üzletek, a csalétkes kirakatok. Gyerünk haza, Juras.

Csakhamar útrakeltek gyalog, mert elfogyott a pénzük. Úgy számítottak, hogy késő este érnek haza, de lehet, hogy találkozik valami utitárs és felveszi őket a kocsijára. Kikerülték a nagy utcákat és kiértek a külvárosba, ahol csendes, széles utak futottak egyenesen a mezőkre, ahonnan friss illatokat hozott feléjük a szél. Könnyű és vidám lett a szívük. A város végén, a legszélső háznál öregember állt és kintornát forgatott, gyereksereg bámészkodott körülötte. A kintornán nagy, kimeredt szemű zöld madár ült és egy skatulyából apró csomagokat és borítékokat húzott ki a csőrével.

A mi vándoraink odamentek a tömeghez és gyerekes kíváncsisággal nézték a tudós madarat. Szemük előtt húzott ki egy tükröcskét egy kislánynak. Juras odasúgta a feleségének:

— No, itt van opera és muzsika, amennyi csak kell! Gyere, próbálj szerencsét.

A papagáj Monikának rózsaszín papirba csomagolt gyűrűcskét húzott ki. Amikor tovább mentek, Juras elolvasta, milyen jóslat jutott Monikának:

„Téged vonz a vágy a gazdagság után, de elégedj meg a legszükségesebbel, mert nem illik olyat kívánni, amit az ég megtagad tőled. Sohasem leszel gazdag, de nagy nyomor sincs rendelve számodra. Vannak, akik irigykednek rád. Hírt vársz és hamarosan kapsz is. A bajok, amelyeket átélsz, elhomályosítják a régi szenvedéseket. Szeretett, hozzád közelálló embert vesztesz el és vérzik érte a szíved, de azután zavartalan, boldog öregséget érsz meg."

Monika nagyon hiszékeny volt és a papírra nyomtatott jóslat a szeretett ember elvesztéséről félő előérzettel töltötte el: ki hal meg előbb kettőjük közül? Inkább ő...

— Mit gondolsz, Juras, ezt csak gondolomra írták, de nem lesz így?

— Nem lesz, dehogy lesz...

Az árokszélén leültek, lehúzták a lábbelijüket. Juras a csizmáit botja végére kötötte és átvetette a vállán. A város még látszott a kék ég mélyén, idegenül és távolban, de csakhamar eltűnt a halmok és erdők mögött. Lejjebb a patak völgyében kakukkszó hangzott fel csendesen, kedvesen, mint kis csengetyű erdőben elvesző csilingelése.

Elcsigázva és a gyors járástól felhevülve elnyújtóztak a füvön, ittak a kristálytiszta patak vizéből. A szélesebb folyócskákon Juras a karjában vitte át a feleségét és örült, hogy végre kipirosodik az arca...

— Még a lelkem is megkönnyebbült, amint megláttam a réten a jószágot és a dolgozó embereket. Látszik, mi a megszokás: csak egy napig voltam távol hazulról, de máris húz valami a mi kis földünkre...

7

A kínzó első szülés után Monika szíve alatt még sokáig nem múlt el az égés és dobogás, — ahogy ő ezeket az elhúzódó fájdalmakat nevezte. Mint az erős fagyok verte fa, négy álló éven át soványan, gyümölcstelenül maradt, egy vércseppecske sem volt az arcában — nem virágzott ki, nem telt meg, mint a legtöbb fiatalasszony az első szülés után.

Az egyetlen gyerekkel is elég vesződsége volt. Amíg Kazik járni nem kezdett — futott, hogy szoptassa, mindenhová magával hurcolta, de nem volt elég ereje, a lábai meg-

Budapest

roggyantak a fáradtságtól. Mikor a gyermek már járt — vigyáznia kellett, nehogy a vízbe másszon, ne maradjon egyedül a tűznél, ne essen ki éjszaka a bölcsőből. Mindig maga mellett kellett tartania: félkezében a gereblye, vasvilla, vagy tű, a másik meg a kicsit vezetgeti, félszeme a házon, földön, fonáson, a másik a — gyereken.

Könnyebb lett a dolga, amikor az apróságra már nem kellett annyira vigyázni. Mikor már talált magának játékokat, foglalkozást, pajtásokat és az anya nyugodtan otthagyhatta kis kortársai rajában.

Ezek a gyerekek nyomor és súlyos nélkülözések idején születtek és szüleikkel együtt a menekültek sanyarú sorsát szenvedték — hideget, éhséget, messze a háború lángjai és tűzveszélyei közt elhagyott szülőfalujuktól. Némelyik valahol az úton, a kocsi alatt jött a világra. Mind egykorúak voltak és mint a késői vetés, egyformán nyápic, beteges a testük. Kimerült, kiszipolyozott anyák táplálták őket, akik ijedséget, bánatot és súlyos veszteségeket éltek át. Minden házban sok volt a gyerek: felfújt a kis hasuk, ótvaros a kis fejük, nyakuk össze-vissza csípett, senyvedő, rongyos, sovány apróságok...

Rongyokban, amelyek alig takarják meztelenségüket, szaladnak háborúsdit játszani a falu határába, agyagrögökkel dobálóznak, porban hemperegnek... a tulajdon édesanyjuk sem bírná megkülönböztetni egyiket a másiktól. Első években a vérrel öntözött földeken nem a gabona, a széna volt az új telepesek vagyona, hanem a gyerekek. Az egy csomóba verődött gyerekseregre pillantva, a szülők tréfálkoztak:

— Nincs más hátra, bélyeget kell égetni a fülükbe, másképpen nem ismerjük meg a mienket.

Soknál elérkezett már az ideje, hogy iskolába járjon, de nem volt mibe öltöztetni őket, nem értek rá, hogy mosdassák őket, azoknak pedig, akik már elég idősek voltak a pásztorkodásra, nem volt mit legeltetniök. Így ezek a sárgacsőrű madárfiókák az udvarok körül ácsorogtak, pocsolyákban pacskoltak és újabb meg újabb csínyeket és szórakozásokat eszeltek ki.

Ebbe a gyerekhadba került Monika kiskacsája és nem egyszer jött haza megtépázva, nagy bőgéssel. Saját fülével

hallotta Monika, amint a kis csibészek felnőtteket utánozva rákiáltottak az ő kicsinyére:

— Gyere csak, Kis Patikaszer! Szaporán, Porocska! Tüzet rakunk!

Fájt Monikának ez a gúnynév. Panaszkodott miatta a szomszédasszonyoknak. Azok elnáspángolták a gyereikeiket, de alig hogy Kazik kidugta az orrát az utcára, megint felhangzott: Hej, Porocska!

Eleinte sértette a gyereket ez a gúnynév, de azután megszokta és nem haragudott érte. Így mindenkinek „Porocska" maradt. Csak a szülei hívták az igazi nevén.

Monikát nagyon bántotta ez és mondta a férjének:

— Nem kell nekünk több gyerek, elég könnyet hullattam én már. És az egy is minden erőmet elvette, aztán még csak emberi neve sincs. Nem akarok többet...

Mikor Porocska betöltötte negyedik évét, Monika megint magához tért. Kigömbölyödött, orcái rózsásak lettek. Most már jóétvággyal evett húsfélét, meg mindent, még nyers tésztát is. Elmúltak a fájdalmai, már a lába sem fáradt el, pedig sohase fogyott ki a munkából — volt elég belőle éjjel-nappal, és ő mégis napról-napra szépült. A szomszédok, akik Tarutisék rétjén átmentek, nézték, hogyan hordja a szénát, megálltak és tréfálkoztak vele:

— Mi lesz, Monika, olyan szépség lett belőled, hogy egyik lány sem hasonlítható hozzád. Úde vagy, fehér vagy, mint a tenger habja.

Mások Jurassal ingerkedtek:

— Ó, mennyire tetszik nekem a te kis feleséged. Mondom neki, hagyd ott azt a te otromba katonádat, túrja csak egyedül a földet, én meg elkergetem foghíjas asszonyomat — és — hajrá, megyünk a városba!

— Aztán miért a városba? — kérdezte feleségére büszkén Tarutis, mint akit hájjal kenegetnek.

— Az ilyennek selyemben kell járnia, pompás termekben kell laknia. Ó, nagyon szép asszony! Ha cserélsz velem, még földet is adok hozományul.

— Ugyan, hagyják már... — szólalt meg Monika. Pirult, de neki is jól esett a bók. — Ez már a vénasszonyok nyara. Megöregedtem én már.

— Még makrancoskodik! — avatkozott bele a férj. — A nyájas szó ugyanaz, mint a tavaszi nap. A cica is nyalogatja magát, ha dícsérik .

*

Juras igyekezett, hogy ne mutassa az embereknek, de maga is tudta, milyen kis szépség az ő asszonya. Titokban gyakran elnézte, amikor kecsesen lehajtott fejjel, kezét csípőre téve megállt, vagy erős, telt csípőit ringatva lépdelt.

Monika nem egyszer kapta el az ura tekintetét, amikor az egy-egy percre abbahagyta a munkát. Jól tudta, miért teszi, de azért megkérdezte:

— Miért mereszted úgy rám a szemedet, ostoba?

— Semmi, semmi, Monika, csak folytasd a munkát, én csak... — és megelégedetten folytatta a dolgát: nincs Monikánál szebb az egész faluban.

Megtörtént, hogy a szomszédok látták a saját földjükről, hogy Tarutis a feleségétől hol távolodik, hol megint összekerül vele, mint a madarak, amikor szerelmeskednek.

— Nézzétek, mit csinál a katona a feleségével. Bizony, csókolóznak, mint a te galambjaid. Most szétválnak: Még egy sort se kaszáltak végig, már megint megcsókolják egymást. Legalább várnának éjszakáig.

— Miért irigyled tőlük, kislány? Hadd cirógassák egymást. Jó lenne, ha mindenki úgy élne, mint Tarutisék. Mondják, hogy nyomorban, szegénységben a szerelem se segít, a házastársak civakodnak, tépázzák egymást, mint a kakasok. De nézz ezekre, összeházasodtak — mezítelenek, mezítlábasok és egyek lélekben, kéz a kézben járnak.

Monika szerette volna meghosszabbítani ezeket a gyerektelen éveket, ezt a késői virágzást, melyről annyit beszélt a falu. Vasárnaponta felvette selyemkendőcskéjét, varkocsába szalagot font és könnyű, lányos léptekkel ment férjével a községbe. Attól kezdve, hogy Jurast az önkéntes lövészcsapat parancsnokává választották, nem mulasztottak el egyetlen majálist, egyetlen esti mulatságot sem, melyet a csapat rendezett. Csak akkoriban kezdett divatba

jönni a színház a parasztoknál. A környékbeli falvakból odacsődültek az emberek, hogy lássák az újdonságot. Énekkar lépett fel, zenekar játszott. Monika éppen úgy örült ezeknek a színielőadásoknak, mint a többiek, a darabok mélyen hatottak rá, hol kacagott, hol sírt és közben az ura kezét szorongatta.

Ebben az évben különösen sok színielőadást rendeztek. Jurast rábeszélték, hogy egyik darabban egy ősi hitván vezér szerepét játssza. A szerepet a legégetőbb munka idején kellett tanulnia és Juras átkozódott, hogy vállalta. A monológ szavai sehogy sem ragadtak meg a fejében, de mikor végzett a trágyahordással, mégis megtanulta a szerepet. Az előadás előestéjén Tarutisék a beteg Kazikot a szomszédoknál hagyták. Kettesben rohantak, hogy segítsenek a színpad felállításában és a terem díszítésénél. Mindenki szerette volna, hogy sok pénz gyűljön be: Kaunasból kirándulókat vártak katonazenekarral. Az előadás napján Tarutisék hajnalban keltek, megetették az állatokat, korán reggeliztek. Reggel sűrű köd volt, de csakhamar lecsapott a Nyeman fölött, kifehéredett és a mezőkön már szetáradt a nap. A kamra és a ház között futkosva Monika örömteljes izgalommal kiáltotta férjének:

— Jaj-jaj! Mi történik itt! Tömegesen tódulnak! Nézd csak, mennyi szekér megy az úton: egy, kettő, három . . . Juras, etesd te meg a disznókat, én megyek, öltözöm.

— Még ráérsz! Nem tudsz rendet csinálni, ahogy jó gazdához illik. A víz forr, a szoba közepén még ott áll a liszt, majdnem belebotlottam. A padló sepretlen mint a disznóól, de ő csak csinosítani akarja magát. Nohát, ha a gyerek nem lesz jobban, itthon maradunk, asszonyság! — fenyegetőzött Juras, miközben valami erős szagu kenőccsel a csizmáit tisztogatta...

— Lám, micsoda művész! Felfuvalkodva járkál, én meg itt rostokoljak, még hozzá ilyen szép napon. Én se vagyok kőből! Kézen fogom Kazikot, nem nézem, beteg-e vagy sem, és megyek.

A kisközség felé leányokkal, asszonyokkal, férfiakkal zsúfolt szekerek vonultak. A csapásokon libasorban haladtak a gyalogosok. A szomszéd udvarokban szintén készü-

lődtek a leányok, mint a fecskék, ide-odareppenve, gyakran felhangzott a szavuk:

— Onutye, hozd a rojtos kendőmet — ne ezt, ne azt... süket vagy-e, vagy mi?

Egyik átszaladt Tarutisékhoz.

— Monika, galambom, add nekem a zöld kabátkádat, ha most nem kell neked.

Utána jött a másik, még egészen süldő lányka.

— Keresztanyám, téphetek-e a kertedből egy georginát? Csak ezt az egyetlen egyet... És borsóvirágot... szabad? Jaj, keresztanya kiskertje mindig tele van virággal!

Megérkezett Linkus is.

— No, a tieid már elmentek?

— Még nem is virradt, kezdődött a sürgés-forgás: „Juras ma drámát játszik, gyerünk, nézzük meg!" Az asszony engem is tuszkolt, de én mondottam: „Néztem én már a te színielőadásaidat egész életemben, elég nekem." Nálunk, alighogy felkel az ember, kezdődik a színház.

Monika kacagott. A férje fejét mosta, aki nyögött buzgó keze alatt, a tál fölé hajolva. Az asszony úgy vélte, hogy az emberek nem férnek majd el sem a templomban, sem a teremben — olyan nagy lesz a csődület.

— Ne fecsegj, inkább szedelőzködj! — dörmögött az ura. — Megint nyafogni fogsz, hogy utolsónak érkeztünk.

És valóban, mikor Monika öltözködött, jöttek a kellemetlenségek: most a kézelők nem voltak egyformák, aztán a derék volt szűk — annyira megtelt az alakja. Hívta férjét a kamrába segítségül: újabb baj — a cipősarka vált le.

Juras kalapácsot, szöget hozott, beverte a cipősarkot. Azután térdenállva össze kellett gombostűznie eldurvult ujjaival az asszony övét.

— No, úgy látom, könnyebben befogok három lovat, mint hogy ezekkel az asszonyi szerszámokkal piszmogjak.

Monika hajladozott a csiklandozástól, az ura meg mérgelődött, mert hajladozik.

A szépasszony sokáig nem tudott megválni a tükrétől, fésülködött, forgolódott előtte, illegette magát, tízszer is újrakötötte a kendőcskéjét — de az ura az udvarban a kerítésen kiporolva sapkáját, bekiabált:

— Elég már, te szarka, induljunk!

Dél volt már, mire elindultak. Kazikot Linkusnál hagyták — a gyerek jobban volt, elmúlt a láza. Apja, mikor búcsúzott tőle, megígérte, hogy hoz neki csengős harmonikát. Még ki sem értek a gyalogösvényre, Monika összecsapta kezét: — Jaj, elfelejtettem!... — és visszarohant. Még egy csokor virágot szedett.

Az úton már ritkán találkoztak szekérrel, a por leszállt, derült, csendes ünnepnap volt... Elcsitult az új telepesek faluja is. Itt-ott magas napraforgók vigyáztak a házakra, elfödve az alacsony házikók ablakait.

Tarutis jól kilépett, kifényesített gombjai ragyogtak és felesége alig birt utánafutni. Szoknyáját összefogva a tócsákat kerülgette és a virágcsokrot egyik kezéből a másikba rakosgatta.

Amikor a folyó völgyébe értek, messziről hallották a zenekar hangjait. Felcsillogva ragadta meg Monika az ura kabátjaujját.

— Hallgassuk csak, Juras, milyen szép! Mintha nem is a földön járnék...

Kisfiúk lármás csapata ment előttük a folyó felé — ők is a gyerekek után siettek.

Egész álló nap tömegek fogták körül a falu terén a zenészeket, a furcsa öltözetű művészeket és olvasták a színielőadás piros és zöld plakátjait. Valaki felkiáltott — és a szemek egyirányba szegeződtek: a lövészcsapat vonult fel egyenruhában, magas, szürke sapkában és elől nagy zászlót vittek. Monika lábujjhegyre állt, hogy férjét láthassa. Csak kétszer pillantotta meg: a csapat előtt menetelt szépen, délcegen. Monikának és a bámészkodó tömegnek ezek a lövészek, az egyenruhák, a zászló csupán látványosság volt, amelynek jelentőségén nem gondolkoztak. Felharsant a muzsika, a tömeg a templomkerítésnek dőlt, a kerítés recsegett, a zenekar közeledett.

Monika mindezt mintha álomban látná. Gyönyörködött a férjében, hallotta, amint parancsnok úrnak szólítják, kérdezik tőle, be lehet-e már engedni a közönséget a terembe, hol lenne jobb a jegyeket kiadni: a teremben-e vagy a bejáratnál? Enyhén ráncolt homlokkal felelt a kérdésekre, intézkedett.

Lenyugodott a nap és Monika még mindig a tömegben, a terem bejárata előtt álldogált, bár bentről hegedűszó és lábdobogás hangzott. Juras azt mondta, hogy hoz neki jegyet, de még mindig nem mutatkozott. Csoportosan mentek be a terembe, aztán sokan kivörösödve, megizzadva a tánctól ki-kijöttek és Monikára még csak rá se néztek, nem gyönyörködtek piros arcában. Mikor a férje végre megtalálta azok csoportjában, akiknek nem sikerült jegyet szerezniök, szegényke elsírta magát — annyira elgyötörte a hosszú várakozás és a fáradtságtól lába is elzsibbadt.

— Sehogy sem tudtam szabadulni... Hiszen minden az én nyakamba szakadt és most meg itt az ideje, hogy kifessem magam. Itt a jegyed, gyerünk.

Monika gőzös, teli teremben találta magát, amelyet ő maga díszített fel tegnap. A táncot befejezték, a nézőközönség maga állította fel a padokat. Monikát a férje az első sorok szélén ültette le. Itt jól érezte magát, különösen, amikor azokra gondolt, akiket az ajtónál hagyott. Jó, hogy a férje lövész. Levette a kendőcskéjét, lesimította a haját, elrejtette keblében a jegyet. Bocsánatkérésekkel törtettek előtte helyükre a későnjövők; felállt, keresztül engedte őket és aztán megint leült, körülnézett, nézte a szomszédait és nagyon elégedett volt, hogy mögötte még néhány sor ember áll.

Valaki kiabált:

— Ne álljanak fel a padokra, micsoda vademberek!

Azután az első sorból megszólította valaki. Monika csodálkozva ismerte meg Jarmalát, aki kezet nyújtott neki. Jarmala felesége is köszönt, az egészségéről meg a gyermek felől érdeklődött és mosolyogva jegyezte meg, hogy Monika mennyire megszépült. Monika gyakran járt a birtokon, de Jarmala és felesége még sohase méltatták ennyi figyelemre. Itt jónak tartották, hogy hozzáforduljanak, beszélgessenek vele, sőt hívták, hogy üljön mellejük, — azt mondták, van szabad hely. Monika nem minden zavar nélkül felelgetett és egyre azon töprengett, hogy nem azért bánnak-e így vele, mert az első sorokban ül, vagy talán azért, mert a férje színész? Mialatt Jarmala feleségével beszélgetett, észrevette, hogy férje kidugta fejét a függony

mögül. Első pillanatban nem ismerte meg, ki az, de azután majdhogy össze nem csapta a kezét! Juras mosolygott rá, de csudára ki van mázolva az arca és a szeme alatt fekete karikák vannak.

A csengő hangja elcsendesítette a közönséget. A teremben eloltották a lámpákat, lassan szétnyílt a függöny és a színpad gyönge világításában Monika meglátta a művészeket, akik olyan halkan kezdtek beszélni, hogy a hátsó sorokból valaki felkiáltott:

— Nem tudtok hangosabban meghalni?

A felhangzó nevetés elrontotta az előadás elejét. De az ittas néző rossz tréfája segített a színészeken: felpezsdültek, bátrabban játszottak és a könnyed, zengő beszéd hamarosan megfogta a hallgatóságot.

Az érzelmes, legkisebb benyomásra is fogékony, egyeneslelkű Monika gyorsan megtelt szánalommal, együttérzéssel — most könnyezett, majd meg áradt belőle a nevetés. Ez a minden hatásra azonnali visszahatás, mely gyakran korai és túlzott volt, önkénytelenül, a szívéből jött. Fel se ötlött benne, hogy a színészek a deszkákon nem úgy járnak, cselekszenek, beszélnek, mint valóságban. Magával ragadta a színdarab lendülete, cselekménye, szíve egyre erősebben dobogott. Mikor szemeláttára hoztak egy kegyetlen, igazságtalan ítéletet, majdnem felkiáltott:

— Lelkiismeretlenek, mit csináltak azzal az ártatlan emberrel?

Rögtön felismerte férjét. Eleinte zavarta a jólismert, meghitt hang, de azután mindenről megfeledkezett és mosolyogva hallgatta, élvezte az előadást.

Mikor a darabnak vége volt, felkereste Jurast, aki éppen levette ragasztott szakállát és letépte bajuszát. Rá akart támadni az urára, hogy miért nem kímélte meg a lengyel katonát és miért ölt meg ilyen ifjú embert? Bizonyos, hogy ezért gyilkolták meg a darabban őt is, — de Monika csak ennyit bírt kinyögni :

— Jaj, milyen csodásan játszottak, igazán nem tudom...

A teremben már újból szólt a zene, a padokat a falhoz állították, megkezdődött a tánc. Tarutis festéknyomokkal

arcán, keringőzni kezdett Monikával. Az asszony úgy érezte, hogy mindenki a férjét nézi, még jobban elpirult és hozzásimulva rimánkodott:

— Jurik, ne forgass balfelé. Nem bírom... Szédülök.

Néhány tánc után Jurik beszórta a padlót stearinforgáccsal, hogy ne legyen annyi por és sikosabb legyen. Ezt mindenfelől megköszönték a táncosok. Ő volt a főrendező, mindenki az ő szava szerint járt el. Monika hallotta, hogy a terembe részegek akartak berontani, de Juras lecsendesítette, megbékítette őket. Verekedés nélkül, szépen ment minden. Különösen annak örült, hogy a férje mindent eligazít. Jó sok időt töltött azzal is, hogy a pénztárnál megjavítsa a kialudt lámpát. Tánc közben hol itt, hol ott látta felbukkanni Jurast. Monikát maga a tanító vezette férjéhez és engedelmet kért tőle, hogy táncba vihesse.

— Kérem, kérem, tanító úr!

Daloltak, körtáncot jártak. A mennyezeten különböző színű kis lámpák himbálóztak. Éjfél után a közönség elszéledt, az est rendezői ottmaradtak, bezárták az ajtókat, megszámlálták a pénzt. A színpadról lehurcolták az asztalokat, a nők terítettek és kolbászt, fehér kenyeret tálaltak. A vendégek falatoztak, és új erőre kapva, még két óra hosszat vigadtak.

•

Ez a nap mindörökre megmaradt Monika emlékezetében. Tarutisék visszatértek a földjükre, dolgozni, de még hosszú idő után is mondogatta Monika a színielőadásról:

— Soha többé nem leszek olyan jókedvű. De ez elég is egész életemre!

Valóban ezek voltak legszebb napjai.

Megint nem mutatkozott emberek között, nem ment el Jurassal a mulatságokra és a szomszédok azt rebesgették, hogy Tarutisné a második gyermeket várja.

Annyira jobban lett, megerősödött, hogy a természet törvénye, amely szerint rügyek fakadnak, virágok nyílnak, a halak ívásra mennek, a gyenge növény áttöri a föld kérgét — neki is azt rendelte, gyümölcsözzék. Monika azelőtt

nyugtalankodott, hogy ilyen hosszú magtalanság után sohase hallja meg már új gyermek hangját és ha egyetlen fia meghalna, mindétig egyedül marad. Most ujjongott, amikor megérezte magában a változást. Még rózsásabb lett az arca, mélykéken sötétlett a szeme: közeledett anyai hivatásának órája.

Leánykát szeretett volna. Az apának már ott növekszik a segítsége, most neki is kell. Monika jól tudta, hogy a fiú nem lesz támasza. Felnő és nem simul az anyjához, nem védi, a maga esze szerint él, a maga útján jár majd. Mennyit szenvedett érte, mennyit kell még miatta tűrnie, hányszor kell még a saját szájától elvont falatokat odaadnia — de vajjon emlékszik-e majd a fiú erre, megköszöni-e? Kevés az olyan fiú, aki anyját öregségében ápolja, tenyerén hordozza, ahogy ő a kicsit dédelgeti. De a leányka, akármilyen is, mindig közelebb áll anyjához. Hiszen babát hordoz majd és azt szorítja magához, nem pedig kést. A gyengét felemeli és nem taszítja el.

Monika arra is gondolt, hogyan bírja rá ezt a második gyermeket, hogy a vágyát teljesítse. Női nevet adott a magzatnak, amelynek terhét magában érezte. Ha aludni tért, álmában leánykát akart látni. De a leányka nem jelent meg: képzeletében csak valami ködfelhőcske keletkezett, amelynek igyekezett leányképet adni: a legszebb kis szemet, arcot, hajat, amit csak elképzelni tudott. Félálomban feltámasztotta gyermekkori barátnőinek alakját, kicsi leánykákét, akikkel valaha együtt futkározott, játszadozott, babát öltöztetett.

Eszébe jutottak az évek, amikor még mint kicsi lány a birtokon élt; még egészen csöpp korában elment valahová és eltévedt a rozsban — aztán alva találták, kis öklében búzavirágot szorongatva. Emlékezett nagyanyja elbeszélésére is, hogy még a jobbágykorban hogyan verte meg a kegyetlen úr azért, mert a kertjében két szem szilvát tépett; hogyan szökött meg éjszaka és egészen hajnalig nem tudott hazatalálni. Most már nem könnyed, derűs látomások keltek az emlékezetében, hanem félelmetes, kínzó ütlegelések, a földesúri istállóban halálravert apja, beteg édesanyja. És egyszerre álmot látott, amit még akkor

álmodott, amikor serdülő leányka volt és most mindén részletében megismétlődött. Nyári szürkületben ül a régi cselédszobában a birtokon. Egyes-egyedül üldögél és várja, nem jelenik-e meg a gyalogúton az anyja, aki batyujával már régen elment a városba. A messzeségben, ahol a nap lenyugszik és a földeken fekete árnyék kúszik elő, valami felvillant és ott, ahol az út a halom mögött eltűnik, a világ végén, ahogy ő akkor hitte, három fényecske jelenik meg. Odanéz: hát a nap utolsó sugarai három lányka aranyos fején csillognak. Most az útra futottak, ugrálnak, lábacskájukat emelgetik, feléje futnak és integetnek neki. „Hogy láthatnak engem olyan messziről?" gondolja Monika és elmegy az ablaktól. Alighogy elfordult, a leánykák feje, arcuk és ruhájuk megfeketedett, mint a vízbe dobott parázsló szén... Most a leánykák lassan, ünnepélyesen mennek, tetőtől talpig fekete lepelbe burkolózva, ahogyan valamikor a gróf leányai mentek temetésre, gyászruhában — és kicsi fehér koporsót visznek.

Monika szinte lázasan riadt fel, nagy erőfeszítéssel lerázta az álmot és férje keze után taopgatózott. Az valamit dörmögött álmában. Monika szíve hangosan vert, megtapogatta a lábuknál alvó, jó melegen betakart Kazikot. Csak akkor könnyebbült meg, mikor a világosság első sugarai felcsillantak a sarokba dobott szekerce fokán és beköszöntött az új nap.

Ezt az álmot sokáig nem feledte el Monika. Izgatottan töprengett rajta, éjszakákon át feküdt nyitott szemmel és félt, hogy visszatér a rémlátomás, amely elijesztheti a méhében fakadó életet.

A faluban a burgonyát kapálták, mikor Monika második gyermeke megszületett. A szülési fájdalmak nem tartottak soká. Mikor a fájdalom kissé enyhült, szinte álomban kérdezte:

— Leány?...

Válasz helyett az ágy fejéhez mellé tették pirospozsgás, egészséges, csengőhangú fiacskáját. Monika nem fordította fejét rögtön a hangocska felé. Sokáig feküdt, szemét a mennyezetre függesztette. Arcán még nem simultak el a fájdalom kis ráncai; vajjon meghiúsult álmától búcsú-

zott-e, vagy megint visszatértek gyermekkorának ködképei — felemelkedett, mintha valaki elé akarna menni, akit ő lát, aztán megint elnyújtózott és lehúnyta szemét.

*

Nyolc hónap múlt el. Jarmala feleségét újszülött leánykával visszahozták a kórházból. Az úrnőnek nehezebb volt a szülése, mint Monikáé. Gyakran járt hozzá a község orvosa, de az úrnő mégsem gyógyult.

Egyszer nyár elején, mikor Monika a csecsemőjével vesződött, Juras leverten és zavartan jött meg a birtokról. Lopva nézett feleségére és Monika tudta, hogy valami kellemetlen hírt hozott. Valóban, Juras, miután egy kicsit tettvett kinn az udvaron, visszament a házba, mintha valamit bennfelejtett volna; és mint mindig, mikor komolyan akart beszélni a feleségével, leült mellé az ágyra.

— Sehogy sem szántam rá magam arra, hogy megmondjam neked. Az úr meg az úrnő három nappal ezelőtt magukhoz hivattak. Nem tudtam, hogyan térjek ki előle... De lehet, hogy neked nem is esik majd nehezedre. Megígérték, hogy ebben az évben rem követelik rajtam az adósságot és a gyerekeinknek is inget és nadrágokat varratnak gyári anyagból. Jarmala olyan jóságosan jár utánam. Megkeres, ahol dolgozom és nyomban beszédbe elegyedik velem. „Jó reggelt. Üljünk le — pihenjen, ne siessen! Akar cigarettát?"

— Tegnap reggel magához rendelt a lakásba, borral kínált, megmondta milyen... Párizsból küldték, drága bor. Megmutatta a leánykáját: nagyítóval kell nézni, nem nagyobb az öklömnél. Párnára fektették, muszlinnal fedték be, lábujjhegyen járnak körülötte, mintha valami királynő lenne. Csak akkor sejdítettem meg, miért volt Jarmala olyan mézes-mázas...

— Mi kell neki?

— Én tiltakoztam, nagyon kínosan éreztem magam. Visszautasítottam, azt mondtam, beteg vagy, nem bírsz... Erre ő: „Orvost hívunk, majd megvizsgálja és ez nem kerül maguknak pénzükbe." Egyre rágta a fülemet: „Bele-

egyezik a felesége, vagy sem?" Szabadkoztam, mondom, a saját gyermekeinkre kell vigyáznia, különösen a csecsemőre. Mintha elállt volna a szándékától, de ma megint rákezdte: „Hát jöjjön hozzánk gyerekestől, adunk itt neki szobát, ágyat..."

— De mondd meg már végre, mit akarnak tőlem?

— Az úrnő beteg, az orvosok megtiltották, hogy a gyermeket táplálja. Dajkát keresnek. Kaunasban ajánlottak neki egyet a szülőotthonból, de ők félnek attól, hogy idegent fogadjanak fel. Azt akarják, hogy te a te tejeddel...

— Ennek a birtoknak adjuk oda testünket, lelkünket, Juras! Eredj már! A magamétól elvegyem — az övéknek adjam. Nekik az idegen gyermek akár a fatuskó. Mondd meg nekik, hogy nem akarom.

— Így is jól van. Holnap elmegyek és megmondom, hogy nincs tejed, a magad gyermekét már elválasztottad. Egyáltalában nem tudod megtenni. És én magam sem akarom. Ki hallott ilyet? Idegen csecsemőt szoptatni!

Másnap Juras a birtokra készülődött a tagadó válasszal. Még nem keltek fel a reggelizőasztaltól, amikor az ablak előtt lónyerítés hangzott és a kétkerekű kocsiról Jarmala ugrott le, Tarutisék egymásra néztek. Még meg sem törülhették a szájukat, le sem szedhették az asztalt, Monika még fel sem sóhajtott: „Uramisten, mit mondok neki?" — már megjelent az ajtóban a hivatlan vendég.

Először az időjárásról, a régvárt esőről beszélt, aztán Monika elé tett az asztalra egy negyedtábla lépesmézet. Kaziknak tele maroknyi süteményt hozott és a zsebéből még egy kis csomagot húzott elő, azt meg a csecsemő bölcsőjébe tette. Ez — mondta — az ő kislányának az ajándéka. Megint leült és megkérdezte a házigazdát, miért hagy annyi földet parlagon, miért nincs veteményeskertje. A veteményes dolgában Juras felvilágosította, hogy a felesége terhessége alatt nem volt, aki törődjön vele, csak egy ágyásba ültettek káposztát, ez az egész.

— Én meg, amint magukhoz jöttem, gondoltam, hogy kertet kellene csinálnunk, de hogyan, amikor itt egyetlen fácska sincs! Kitűnő helyük lenne. — Jarmala az ablakon

át mutatta, hol kell a kertet megcsinálni. — Mikor a gazda olyan kitűnő kertész, nem maradhat kert nélkül!

— Mindenhez tőke kell, uram!

Juras célzást tett az ígéretére, hogy facsemetét ad. Hát hogyne, Jarmala faiskolát alapított, de mindeddig nem lehetett onnan venni, túlságosan fiatal még, csak tavaly ojtották be a csemetéket. Most meg kell csinálni a gödröket és amikor elérkezik az ősz, jöjjenek, vigyenek annyit, amennyi kell.

Monika azt sem tudta, hogyan köszönje meg az úrnak a sok ajándékot, meg az ígéretet. Azt mondta, hogy ledolgozza, megfizet érte. Nem, a fákért Jarmala semmit sem fogad el, a fákat nem eladásra, hanem magának neveli.

És mikor Monikát megkérte, hogy menjen el dajkának a kis kisasszony mellé, az asszony egyszeriben, minden fenntartás nélkül beleegyezett. Jarmala édeskés beszédjére és kedvességére elfelejtette, hogyan fogadkozott, hogy soha többé be nem teszi a lábát a birtokra. Jarmala még azon a napon magával vitte.

Monika élete legsötétebb éveit ezeken a földeken, ezekben a most omladozó, vagy istállóvá, akollá átalakított béresházakban töltötte el. Itt temette el az apját, itt tűrte első szerelme gyümölcse miatt a gonosz gúnyolódást, amely majdnem öngyilkosságba kergette. Nyomasztó emlékeken és a jobblábán lévő forradáson — a fiatal gróf pálcája nyomán kívül, semmit sem vitt el innen. Ezért nem vonzotta semmi a birtokra. Meg volt benne a parasztbüszkeség: a maga és nem a szolgaság kenyerén, nem kegyelemkenyéren akar élni. Amikor a telkükön megtelepedtek, sokszor gondolta: „Inkább naponta egyszer együnk, de legalább nem lótunk-futunk." Mégis, szabadságuk első napjától kezdve észrevétlenül a birtok adósai lettek. Első tartozásuk — a gazdaság berendezésére — egyre növekedett. Elhatározták, hogy mindenáron szabadulnak tőle és ezért minden erejüket és idejüket: az álomtól ellopott éjjeli órákat, amelyeket eddig saját földjüknek, saját udvaruknak szenteltek — kénytelenek voltak a birtoknak adni.

Míg Monika béreslány volt, egyetlen egyszer sem volt az urasági szobákban. Most, alkonyatkor hazatérve, mesélte

a férjének, hogy nem mert belépni a lakásba a facipőjében, az előszobában hagyta és mezítláb ment végig a tükörfényes padlón.

— Jarmaláék körülvezettek az egész házban, megmutatták a grófi bútorokat. „Üljön le, ne féljen!" — mondták. — Jaj, jaj, ezeknél az uraknál az ülés puhább, mint a mi fejünkalja. Bevezettek egy tükrös-szobába, az úgy ragyog, mint az égbolt. Mégy és mindenfelől magadat látod, mintha befagyott tavon járnál. Féltem, hogy beleszédülök. Még jó, hogy az úrnő nem gőgös és amint megtántorodtam, karonfogott. Termeket mutattak, ahol a grófi lakomákat rendezték: a falakon meztelen leányok vannak lerajzolva — én elszégyeltem magam — nem néztem rájuk. Fuj, fuj, nincs szemérem ezekben az urakban, egyre csak kicsapongáson, erkölcstelenségen jár az eszük. És ott van még az a muzsika, — hogyis hívják — zongora. Jarmala kinyitotta, én megpróbáltam és majd elájultam, hangot ad! — és ők nevetnek — kicsiség, mondják. Bementünk a grófi hálószobába. Most ők alszanak ott. Az ágyak — akár az oltárok, minden csupa kék, sárga, zöld selyem. Megtapintottam — milyen sima! És azt gondoltam, azért is erkölcstelenkednek az urak, mert ilyen ágyakban alusznak. A pihevánkosaik — mint a felhők. És milyen a lányok ruhája! Milyen a lábbelijük, milyen illatosak. Nem szabad papucs nélkül a padlóra lépniök, hogy meg ne hüljenek. Úristen! — gondolom, a mieink meg mezítláb járnak, egyszál ingben a nyirkos földön — berekednek, köhögnek, semmi az, majd elmúlik! — És az én csecsemőm aprócska, gyengécske. Nem akartam Jarmala előtt szoptatni. De az csak áll, az alávaló, nem megy ki a szobából, vár. Kiszívta az a csecsemő minden tejemet. Azt mondja az úrnő, hozzam el a gyerekemet, meg akarja nézni. Maga itt alhatnék — mondta. Megmutatta, hol aludjam. Ha nem is olyan, mint az ő hálószobájuk, mi így sohasem aludtunk! Leültettek ebédhez az asztalukhoz, megvendégeltek, evőeszközt tettek elém, de én azzal nem tudok bánni, így hát nem ettem a jó falatokból... hol a villa, hol a kés csúszott ki a kezemből... Küldtek a gyerekeknek pogácsát, aszalt körtét. „Csak holnap — mondták, — hamarabb gyere! Ha a fér-

jednek segítség kell a szántóföldön, elküldöm az én emberemet." És majdhogy el nem felejtettem, találkoztam Matildával. Nem is tudtam, hogy a birtokon maradt. Elvitt magához a közös-szállásra és összeszorult a szívem, Juras! Jarmala rosszabbul tartja a béreseit a barmoknál. Nem hittem volna, hogy velünk jó és a többiekkel olyan, mint a vérszopó. A kitört ablakok rongyokkal betömve, előttük a disznóól lefolyóárka, bűz! Benyújtották a kérvényt, hogy földet kapjanak, szabadulni akarnak a birtokról, de már második éve nincs válasz és úgyszólván ingyen dolgoznak. Vele sírtam, visszaemlékeztem, hogyan éltem ott. Látod, Juras, milyen az egyenlőség Litvániában: a csaló — selyemben, a becsületes — nyomorban. Matilda elmesélte, hogy Jarmala a hatóságtól megkapta ezt a birtokot mint „mintagazdaságot", de hogy az mi a csoda, nem érem fel ésszel. Egészen nekiadták. És egymásután jönnek hozzá lakomára a miniszterek.

Monika most pirkadat előtt kelt, megetette az állatokat, megcsinálta a háznépe reggelijét és még az ágyban hagyva őket, szaladt a birtokra. Délidőben megint hazasietett, főzött, mosott és este — ismét a birtokon volt. Mindent, amit az urak adtak, mindent, amit az ételéből a keblébe rejthetett — pogácsát, cukrot, — mindent hazavitt a csöppségeknek.

— Olyan vagyok, mint az egér — mindent az odumba hurcolok. Ha nem lennének ezek a kicsinyek, nincs az a pénz, amiért ilyen szolgálatra adnám magam. Valamit csak összeszedek, pénzt keresek ruhára és még kérek tőlük valamit, ami a legszükségesebb.

Monikát csakhamar teljesen kimerítette ez a futkározás. A mellén kék erek duzzadtak ki, a szeme beesett. Egészsége, szépsége az úrigyerek testébe áradt.

— Mintha nem tejet, hanem vért szopna belőlem ez a kisasszony. Ma az úrnő megint lehordott. Mindennap belém kot, bizonyára valaki besúgta, hogy titokban a magamét is táplálom. „Hallottam — hallottam — mondja, — pedig megígérte, hogy a magáét nem fogja táplálni. Vigyázzon, Tarutisné, nehogy az én Birutelám valami betegséget kapjon!"

— Mintha főbekólintottak volna, nem bírtam türtőztetni magam:

— Ugyan miféle betegséget kapna, nagyságám, micsodát? — kérdem. Éreztem, hogyha még egy szót mer szólni, kikaparom a szemét, olyan méregbe jöttem. „Ne izgassa magát, ne heveskedjék — mondta, — mert megromlik a teje." Ilyenek ezek az urak, az egyszerű embert kutyánál is kevesebbre becsülik. Ha nem lennénk ilyen szegények, Juras, semmi áron sem mentem volna oda, rá se pillantottam volna arra a birtokra.

Juras felfortyant:

— Hát miért ígérkeztél el? Elég, többet nem mégy! Hadd táplálja kecske a kislányukat. Megleszünk a segítségük nélkül is. Elutazom, bemegyek a bankba, kölcsönt veszek fel, visszaadom nekik azt a három százast, akasszák fel magukat. Nézd csak, milyen nagyurak lettek!

8

Nyár közepén Klangjaj felett rettenetes vihar vonult át. Július elején, vihar előtt, a búza sűrű, sötét hullámokban ringatózott. A szántóvetők csillogó szemmel nézték a termő rónát és örvendezve simogatták a nagy duzzadó szemeket, akár a gyermekeik fejét.

Tarutis vígasztalta magát — ha ebben az évben betakarítjuk a termést, elég lesz nekünk is, a jószágnak is. Akkor senki előtt sem kell majd hajlonganunk.

Mindenütt, ahol csak szántottak és vetettek, úgy állt a búza, mint a fal. Susogott, ringott. Az árkok mentén és a völgyekben buján sarjadt a bőséges, nedvdús, sűrű fű, ez a pompás eledel a csordából kitörő kis bika vagy tehén számára. Ha valaki látta, milyen mohón falta a jószág ezeket a virágzó nyalábokat, maga is kedvet kapott rá, hogy teli szájjal rágcsáljon.

— Ezidén elég lesz a szalma alomnak is, tetőnek is. Könnyebb lesz az élet.

— Bizony, ebben az esztendőben — urak vagyunk!

Csaknem egész nyáron szárazság volt. Perzselt a nap, az égen egyetlen felhőcske sem mutatkozott, száraz szél fújt, egy csepp harmat sem szállt le. Valahogy elkerülték a viharok a vidéket, mennydörgött, villámlott — aztán megint tiszta, áttetsző lett az ég. A nép száraz zivatarnak hívta ezt. Pünkösd óta nem esett az eső. Permetezik egy kicsit az égből, de aztán eláll a langyos esőcske és a levegő megint fojtó, tele a virágok illatával és a fonnyadó füvek erős szagával. A látóhatáron kis felhők fehérlenek mozdulatlanul, mint a szobrok.

Klangjaj és Zsibintaj falva sohasem szenvedett még a szárazságtól: köröskörül tőzeges lápok, soha ki nem száradó területek. A földesurak idejében senki se merészelte betenni a lábát ebbe a völgykatlanba, mert féltek a rettenetes ingoványtól. Még a vadállatok is, a barmok is kerülték. Csak az urak vadásztak nagynéha vadkacsára és szalonkára. Ahova a leterített vad után a kutya sem mert menni, oda jobbágyokat küldtek. Most ezt a használhatatlan földet a tegnapi béreseknek osztották ki — az ő testük fáradtságával kell ezt termőfölddé változtatniok.

Burgonya termett itt és ha meg nem rothadt, akkor a korareggeli fagyokban kifagyott. A búza hónapszámra ázott. Csak a magas, száraz helyek hoztak termést és az emberek ebből tartották fenn magukat. Ezeken a helyeken úgy féltek az esőthozó felhőktől, mint égi büntetéstől.

A száraz nyár a lápos katlan mentén elnyúló új telepes falunak ritka jó termést ígért. Másként állt a dolog Felső-Balandin, meg Armenisek lakóinál, a Nyeman magas partjain. Itt a föld homokos, laza; alighogy megjön a hőség, a virágok elfonnyadnak, a fű lelankad és még ha meg is érkezik a megkésett eső, a rozs elvirágzása után, szárát és leveleit már elborította a levéltetű. A téli vetés itt nagyon korán beérik, — gyér, sorvadt, ösztövér a kalásza, még látni is rossz. A szárak alig állnak a földben félig kifordult gyökereiken. A legelőkön, az ugaron a föld repedezett, elmorzsolódott, csupa göröngy, és ráncos, mint százesztendős vénember arca.

— Azt mondják, minden istentől jön! Egyiknek ad, másiktól elvesz. Egyik a lápban, másik a napsütésben. Hát

hogy éljen így meg az ember?! — zúgolódtak a magasabb vidéken élők és irígyen nézték a völgykatlanban lakók szántóföldjeit: Klangjaj és Zsibintaj gazdag termése pompázott, sötétlett, mint a lógó viharfelhő.

— Hát mit csináljunk! Máskor mi futottunk hozzátok kenyérért, nohát ezidén, ha tovább is így tart, mi segítünk titeket — vigasztalták a szomszédokat az új telepesek.

*

Éppen aratás előtt, egy fülledt nap alkonyán apró fekete felhő jelent meg a látóhatáron. Eleinte ügyet sem vetettek a pontocskára. A felhő közeledett, fojtó lett a forróság. A kutyák elnyújtott nyakkal, kilógó nyelvvel elterültek a földön, a barmok az akolba menekültek és védekeztek a felhőszerűen rajzó dühödt bőgölyök és lódarazsak ellen.

— Csak úgy húz a földre a bágyadtság. Nem eső előtt szokott ez lenni? Még soha ennyire el nem renyhültem... — mondta Monika.

— Ha egy kis öntözés jönne — mindenkinek hasznára válna. Fleéllednének a földek — felelte Juras nyugat felé tekintve.

Inge ujjával megtörölte homlokát és beszúrta a vasvillát a szénaboglyába.

— Csillapodik majd a föld szomjúsága — örvendezett Tarutis, gyenge, üde szellőcskét érezve, amely ingét meglobogtatta és hűvösen csiklandozta a mellét.

A napot csakhamar eltakarták a gomolygó felhők, a közeledő vihar hírnökei. Elszállottak fölöttük. Még messze volt a napnyugta, de az ég nyugati felén mint hegy emelkelett egy mérhetetlen, hatalmas felleg és a földre sötét árnyék borult. Felvillant az első villám. Elmúlt egy perc — mennydörgés nem hallatszott.

— Hazaszaladok. Befűtöttem a kis kemencébe... szólni kell a fiúnak, hogy terelje be a teheneket — szólt Monika.

— Miért ijedezel, nem lesz nagy eső — mondta a férje, de az asszony megragadva a vasvillát, kézenfogva a kis

Jonast, hazafelé indult és valamit mormogva magában szaladni kezdett.

A levegőben erős zúgás hallatszott, nedvességet hozott a szél, langyos homály sűrűsödött a levegőben. A falu végéről világosan hallatszott valami káromkodás, valahol kaszát köszörültek, a pillanatnyi csendben a távoli rétről a fürj pitypalattyolása hangzott. Ismét villámok cikáztak. Mint ágas-bogas tüzes fák szabdalták a felleget. Jóval utána felzendült a mennydörgés tompa moraja, megszakadt és elhalt.

Juras nyugat felé tekintett, a vasvillát mélyebben belenyomta a nyelébe, néhányszor a földbe ütögette a tompa végét és várta a következő villámot. Mikor a lángoló cikázás megint áthasította a felleget, számolni kezdett: egy, kettő, három... Ha tizenötig számol, amíg a villámot mennydörgés követi, akkor egy kilométernyire van a zivatar. Tizennyolcig számolt, százig, de mennydörgés nem hallatszott. „Ejnye, hogy eljátszom az időt. Akár a pásztorgyerek, úgy számoltam..." — gondolta Juras és sietve nekilátott a szénahordásnak.

Az úton viharos szél támadt, oszlopba verte fel a port, szétfútt néhány útmentén álló szénaboglyát és azzal elállt. Sűrűsödött a homály.

Az új telepesek földhöz tapadt házikói rendetlenül, szétszórtan álltak pásztájukon a vetés tarka csipkéi között. Ezekben a percekben, mikor az ég egyik fele kéken sugárzott, a másikat pedig sűrű homály borította — a földek rikító szivárványszínekben ragyogtak. Sárga a répa, a búzatáblák zavarosszürkéknek látszanak, barna és lila foltokban szökik szembe a láp bozótja. A mezők, gabonaföldek erősen hullámzanak.

Monika beszaladt az udvarba és látta, hogy a szomszédlányok hanyatthomlok futnak a völgybe, hogy összeszedjék a szétteregetett vásznat. Nem vitték egészen a házig, csak ledobták, és a kerítésről szélsebesen leszedték és összekapkodták a ruhát. Linkus parcelláján a lóherét rakták fel. Hallatszott, amint valaki — egy félig megrakott szekérről kiált: — Ide a póznával!

Monika nyugtalanul pillantott a rétjük felé, ahol Jurast hagyta. Juras nem volt ott, csak a villák ágaskodtak ki a boglyából.

— Juras! — kiáltott csengő hangon: — Juru-u!

Némaság.

— Juras! — kiáltotta még hangosabban Monika és izgatottan nézett körül. A telhőgomolyok már a falvak felett csüngtek, a messzeség áthatatlanul sötét. Egymásután csaptak le a villámok, rendkívül tisztán rajzolódott ki minden egyes karó, minden pózna, — a dörgés közeledett.

Monika most a fiát szólította, de az a legelőn, csengő gyermekhangocskáján énekelve, úgy tett, mintha nem hallaná anyja hívását.

— Mit sivalkodsz? — Juras nagy szénanyalábbal megjelent a szérűn.

— Te is hogy megijesztettél! Tudod, mennyire félek egyedül. Menj íziben a házba. A gyereket hívom, de nem jön. Megszidhatnád. Átázik, mint a kiscsibe. Miért marad ott azzal a tehénnel?

— Nem nagy baj! Átszalad majd a szomszédokhoz.

— Hol az egyik, hol a másik után szaladok. A kemence még melegszik. Leöntsem?

— Minek?

— A villám...

— Ugyan, te! Értelmes fejbe üt be a villám, a butát — elkerüli. A dörgéstől fél, széltől fél, haláltól fél — micsoda élet ez!

— Már hogyne félnék, nézd — micsoda felleg! Talán nem öl ez embert? Istenem, amilyen a nyár, úgy reszkess is tőle!

A villám valahol egészen közel, az erdő mögött csapott le.

Most fülsiketítően, rémesen, hosszan mennydörög, mintha ennek a robajnak se eleje, se vége nem lenne. Honnan is jön ez a hatalmas erő, amely minden élőt megrettent! — A barmok ide-oda futkosnak, a bogár bemászik a likába, a fű a földhöz simul.

A földek fölött salétromszag bűzlött. A villám még ki sem hunyt, máris dörgött az ég. Hirtelen besötétedett, mintha éjszaka lenne. Előbb gyér, kerek cseppek verdesték az ablakot, a falakat, azután ez lecsendesedett és egyszerre, mintha az ég megnyílt volna, olyan zápor zuhogott, hogy a patakokban ömlő víz a szemük láttára tóvá áradt.

— Ó, az én lyukas fejem! Kivittem szellőztetni az ágyat — és teljesen megfeledkeztem róla...

Férje válaszolni akart, de ebben a pillanatban vakító villám cikázott és szokatlanul, élesen rajzolódott ki minden egyes karó és pózna — azután rémítő dörrenés robajlott.

— Jaj! — sikoltott Monika, keresztet vetett és térdre esett a ház kellős közepén. Imádkozni kezdett.

— Juras, nézd csak meg, nem ég-e valahol?

— Ég ám... a csitri hajad.

— Vigyen el a kánya... Halálra ijedtem. Istenem, hol az a fiúcska? Nem tudott hazaszaladni!

— Látod, ez is a te véredből való: az első dörrenésre ész nélkül szalad, amerre a lába viszi, aztán úgy ül — mintha Krisztus kebelében lenne.

A zápor sűrű függönye mögött nem láthatták a szomszéd házakat. Az ablakok alatt zavaros patakokban folyt a víz. A dörgés nem szűnt meg. A szél letépte a papírral beragasztott üvegdarabkákat, az eső bezuhogott a házba. Monika lázasan nekilátott, hogy egy régi szoknyával betömje az ablakot. Siránkozása túlharsogta a jégeső kopogását. Néhány jégdarab gördült a földre, olyan nagyok voltak, mint a vadalma. Monika meghúzódott a sarokban az ágy és a kis tűzhely között és megint hangosan imádkozott:

— Miatyánk, ki vagy a mennyekben...

„Hegyeken, völgyeken,
Zöld réteken
Patakok ömlenek..."

énekelte nyújtottan Juras, aki nótával akarta elnyomni Monika imáját.

— Elment az eszed! Egyre csak gúnyolódsz és amikor a vetést veri a jég, énekelni kezdesz!

— Úgy van, azért is gyújtottam dalra! Imával nem állíthatod lábra a letört termést. Nem szabad igy elhagynod

magad. Jobb lesz akkor, ha én is rákezdem: jaj-jaj, ajaj-ajaj?

— Mintha egyedül én lennék ilyen! Mindenki fél a zivatartól: a Linkusné, a Baukné is...,

Még süketítőbb villámcsapás. Jurast szinte kivetette az ablakból.

— Isten anyja, szent szűz, üdvöz légy...

Most Juras is kinézett, nem ég-e valami. A villám valahol egészen közel csapott le. A felleg robajlott, de már gyengébben és aztán már távolról, csendesülve. Kivilágosodott. Mint olvadó tavaszi patak, dallamosan csörgedezett a háztetőről a víz. Könnyebben és nyugodtabban lélekzett minden. A fekete felhők most az ég délkeleti peremét borították. A szántóföldön már fényes sáv fehérlett. Még az utolsó jégcseppek szállongtak mind gyérebben és a nap erős sugaraiban megolvadtak.

Nagyszerűen feléledtek a rétek és földek. De ott, ahol jég verte végig, sem a szél, sem a visszatérő szélcsend nem emelhette és nem támaszthatta fel a fekvő kalászt.

Az új telepesek földjei fölött élesszínű szivárvány jelent meg, az utolsó patakocskákat is beitta a föld, de a völgykatlanban még tócsákban állt a víz, elöntve a mezőt.

Az udvarokban emberek kapkodtak, ide-oda futkostak: valahol egy ázott kisborjú bőgött, kerekek csikorogtak, helyenként belesüppedve a mély sárba, a kisgyerekek libasorban gázoltak a kis patakokban és fröcskölődtek.

Linkus a dűlőn rozsföldje felé lépdelt és nem vette észre, hogy már teljesen átázott a permetező esőben. A felesége mögötte haladt. Tarutisék is kimentek, hogy megnézzék a gabonájukat.

Linkusék parcelláján a rozs, ott, ahol nem volt túlságosan sűrű, már felemelkedett, bár nem a régi dús szépségében; de a búza megdőlt, letört, és csak itt-ott emelkedett ki egy-egy megmenekült kalászcsomó.

Tarutisék gabonája elég gyér volt, — Juras szántáskor nem szórt fel hamut; de azt, amit a lejtőn vetett, szinte teljesen elverte a jég. Ha maradt is halvány remény, hogy egy századrésznyi kalászocska még felemeli a fejét, már látszott, hogy több könny lesz, mint gabona.

A gazdánék lekuporodtak az ázott földre és jajveszékeltek:

— Örömet vártunk...

— Most újból kezdhetjük... Most aztán élj, ha tudsz!

A férfiak némán nézték a földjüket. Tarutis odament a búzához, leḥajolt és emelgette az élettelen kalászokat, de akárhogy is próbálḳozott, a ledőlt szárak ismét a földre kókadtak. És ez elég volt ahhoz, hogy érezze az eljövendő tél fenyegető éhségét.

— Nem áll lábra — mondta távozóban, — búzafélét most már nem látunk...

Ezekre a szavakra Monika futni szeretett volna, amerre a szeme lát, — dehát ki segíthet rajtuk?

A nap gyorsan leszállt. A halott szántóföldek — amelyeken mintha lovascsapatok nyargaltak volna át, letaposva minden zöldet — tündöklöttek a lenyugvó, távoli napsugarakban, melyek az embereket lángoló pallosokkal fenyegették.

Nem segít most se könny, se sóhajtás. Erőt kell találni, hogy az eljövendő napra virradjanak. Monika azzal csillapította bánatát, hogy nem ők az egyedüliek, akiket ilyen baj ért, az egész falu vetését elverte a jég.

— Ha magam lennék... zabbal és görögdinnyével beérném, de a gyerekek...

A zivatarban eloltotta a tüzet és most már nem gyújtotta meg újra. Frissen fejt tejet vacsoráztak. Monika ránézett Kazikra, majd a kicsire, azután a kis karéj kenyérre a kezében és könnyezve mondta:

— Az utolsót esszük meg...

Tarutisék az ablaknál ültek és a tűzvész távoli vörösségét nézték azon az oldalon, amerre a viharfelleg elvonult. Üldögéltek és arra gondoltak, hogy ők még mindig szerencsésebbek azoknál, akiknek a vihar nemcsak a kenyerüket vette el, hanem a házukat is felperzselte. Ültek, töprengve hallgatták. Lefeküdtek. Borzasztó csendesség áradt a földeken, melyeket meg-megvilágított a villámok és az erdő mögötti tűzvész bíborvörös fénye.

Felhangzott a fürj pitypalattyolása. Nem aludtak az emberek: a szív gyötrődött a gondtól és a keserű, átkozódó

haragtól. Monika se húnyta le a szemét. Szeretett volna hangosan imádkozni, hallgatózott saját szavaira — semmit sem értett. Elszégyelte magát és ezt gondolta magában: „Igazat mond Juras: vak vagy te isten és süket a szegényhez..."

9

Múltak a napok, hetek, hónapok. Kimerítették az embereket, könny és verejték patakjait szárították ki. Klangjaj terméketlen mocsarai felett felkelt a nap, a legyöngült anyák öléből éhes csecsemők jöttek a világra.

Itt is, mint mindenütt, négy évszakból állott az év.

Tavasszal feléledtek a földek és a klangjaji új telepesek szűkebbre húzták az övüket éhes hasuk felett. Mentek, hogy bevessék a kis földsávjukat. Ilyenkor a földek még reménynyel töltötték el őket, hogy jó lesz a termés. Nyáron nem értek rá, hogy ételre, pihenésre gondoljanak — a napok hosszúak voltak, az éjszakák pedig — még alig húnyta le szemét az ember, a föld megint követelte a munka adóját. Végére jártak már a hús- és gabonakészletnek, a parasztok szánalmasan beesett arccal lézengtek.

Megjött az ősz — a betakarítás ideje — elvették tőlük a termést az utolsó szemig. Megőrölték, — de aztán azoknak a liszteslédáiba került, akik lisztet előlegeztek a betakarításig: az uzsorásokhoz, papokhoz, harangozókhoz. A szántóvetőknek a pelyva maradt. Abból sütöttek kenyeret.

Az új telepesek falujában ebben az évben ínséges tél köszöntött be. A jégverés után még sokan bizakodtak a nyári gabonában, burgonyában és isten segítségében. De nyár végén a vidék felett végeláthatatlan fellegek lógtak, szűntelen esőzés áztatta Klangjaj amúgy is mocsaras földjét. Még ha itt-ott egy-egy szép napocska megszárította is a vízzel borított termőföldet, másnap újabb záporok megint csak elárasztották.

Itt-ott nedves széna úszkált és a parasztok sietve kaptak utána, lerázták róla a vizet, behurcolták az udvarukba, hogy az eresz alatt megszárítsák. A korai hidegek tönkretették

a be nem érett gabonát. Aratáskor a földek három napon át reggelente fehérek voltak a dértől. Ilyen szerencsétlenségre az öregek a nagy éhínség óta nem emlékeztek.

A kisföldű új telepesek utolsó tartalékaikat is felélték s kénytelen-kelletlen kezdték eladogatni a jószágot, fonalat, gyapjút, mert hát ennie-innia kell az embernek. A fagyok beálltával sokan beszántották éretlen, tönkrement, éhes marhák által lelegelt termésüket — nem reménykedtek abban, hogy a lovak megélnek tavaszig. Tömegesen mentek a földekre és a sárból kiszedegették az apró, vizes burgonyát. Levest főztek belőle. A gyerekek felpuffadtak tőle. Ismeretlen betegségek jöttek rájuk, az embereket bélgörcsök gyötörték.

Húsa és lisztje csak a legtakarékosabbaknak maradt valami, még az előző nyárról.

Mikor leesett a hó, élesebben érezték a táplálék és a takarmány hiányát. Utolsó szalmájukat összekotorva, rémülten befogták a lovakat és elindultak, hogy a magasabban fekvő, jobban termő helyek lakóitól alamizsnát kérjenek. De nem élhettek sokáig a felső tanyák adakozásából. Mindenütt kevés volt a kenyér és a gazdagabbaktól csak nagy áron tudtak bármit is megszerezni.

Már a tél beállta előtt szecskává aprított tetőszalmával etették a jószágot.

Éjjelente a parasztok csoportosan mentek az erdőbe, hogy téli álomba merült égerfát, nyírfát vágjanak ki; ezeknek a hajtásaival etették az anyaállatokat.

Újabb csapás volt a parasztokra a lovaszsandárok megjelenése a kincstári és földesúri erdőkben. Ezek éberen őrködtek és irgalmatlanok voltak azokhoz, akiket rajtacsíptek.

Nagy fagyok jöttek. Fát sehonnan sem szerezhettek — se pénz, se ló. Az új telepesek feltüzelték a kerítéseket és a már régen szalma nélkül mezítelenkedő tetőgerendákat, de még a kutak káváit is felégették. Házaik most felperzselt, puszta romokra emlékeztettek.

A kemény fagy nem engedett és az éhség — minden szerencsétlenséggel szövetkezik. Beszélték, hogy a borjak megfagytak a vemhes tehenek hasában. A farkasok már nem

az erdőben garázdálkodtak, hanem az istállókban; a szabadjára engedett kutyák falkákban kóboroltak, felfalták az éhségtől elhullt barmok tetemeit és nem őrizték az udvarokat.

Faluszerte úgyszólván naponta betörtek az éléskamrákba. Az idegen tolvajok csak ruhát és szalonnát loptak, a falubeliek meg fát és takarmányt hordtak haza jószáguknak.

*

Ezen a télen Tarutisék olyan ínségben voltak, hogy kishíja fakérget rágtak. A kis községben már régen nem látták Jurast lövész-egyenruhájában. A lövész-szervezet parancsnoksága, ahol még mindig csapatparancsnok volt, kétszer küldött neki felhívást — jelenjen meg díszegyenruhában Litvánia felszabadításának ünnepén. De ő nem jelentkezett. Bizony volt rá oka, hogy elmenjen a kedve a gyűlésektől, felszólalásoktól, ünneplésektől.

Otthon volt baj elég! Megbetegedett a nagyobbik gyerek és még meg sem gyógyult, ágynak esett a kisebbik. Az apának a legnagyobb fagyban gyermekei életét kellett megmentenie. Még alig virradt, szaladt a birtokra, ahol a beteg gyermek részére kölcsönvett egy mérő búzáért és rozsért, meg az írás ellenében kapott háromrubelesért fát kellett hordania az erdőből Jarmalának. A munkáskezek értéke tavasszal esett és a környékbeli parasztok csapatostól jöttek a birtokra, garasokért szegődtek el bármilyen munkára. Vetőmagért, kölcsönért vállalták a munkát építkezésnél, szántásnál; mások a leányaikat, fiaikat adták szolgálatba Jarmalához, mert otthon nem volt miből táplálni őket. De a fizetés csekély volt: egy pár csizma, egy váltás ruha és három véka gabona vagy burgonya. Még mielőtt a kis községben megszervezhették volna a rossz termés áldozatainak megsegítését, Jarmala csalafinta feltételekkel vetőmagot osztott szét volt béreseinek kölcsönbe. Amikor magtára kiürült, a piacon száz tonna vetőmagot vett és mindenkinek osztogatta, aki belement abba, hogy a kölcsön kétszeresét adja vissza. Mindezt úgy csinálta, mintha nagy jót tenne és mondogatta:

— Mindent juttatok maguknak, mire kellenek maguknak bizottságok?

De a maga társaságában egészen más nótát fújt:

— Felosztották a birtokokat — az új nemescknek, mi? Ha béresek maradnak, most jóllakhatnának, így pedig valamennyit a markomban tartom: Pakalniskajt és Klangjajt is.

Az új telepesek kölcsönért mentek Jarmalához. Zúgolódás nélkül írták alá a kétszeres értékre szóló váltókat, de mikor ősszel úgyszólván egész termésüket neki kellett adniok és eladniok hízott marháikat, erős szavakkal fakadtak ki „jótevőjük" ellen.

„A birtok nem a szomszéd udvara, az úr — nem a testvérünk; megfojt minket az átkozott burzsuj!"

A parasztok rossz termése Jarmalának és a többi kizsákmányolónak vagyont hozott. A legégetőbb munkaidőben csapatostul hajszolhatott ki lányokat, fiúkat a saját szántóföldjeire. Ha valaki nem engedelmeskedik, fellázad — megtorlásul bemutathatja a váltót és a végén még bíróság elé állíthatják. De Jarmala így szólt:

— Jó, akkor adja meg, amikor tudja. De holnap jojjon el a feleségével együtt, dolgozzanak a gazdaságban. Majd elszámolunk...

A rossz termést követő esztendőben Jarmala, a pap és más gazdag ember egyenként megkaparintotta az új telepesek összes gabonájának öthatodrészét. Jarmala három hektárt gyümölcsfával ültetett be, tejgazdaságot alapított, odacsordogált a parasztgyerekek és kisborjak szájától elvont meleg, édes tej; vajat kopültek és kerek, piros sajtot csináltak belőle.

— Jarmalának a tejszín — nekünk a savó. De mit csináljunk? — mondták a parasztok. — Még jó, hogy valamit keresünk a teheneken.

Jarmala hasznos ötlete csábította a parasztokat és reménykedni kezdtek a tejgazdaságban.

Tarutis, mint a többiek, tehenet vett, bár nehéz esztendő járta, nem volt elég takarmány. Ezért eladta a neki, mint kiszolgált katonának járó épületfát.

— Várjatok csak, meglátjátok, mennyi tej lesz itt — mondta Tarutis, mikor feleségének és kisgyerekeinek meg-

mutatta a tehenet, melyet éppen az imént vezetett be az istállóba.

A tehén hamar megszokta új helyét, nem bőgött hiába, mindent megevett, amit elé adtak és felderítette az egész családot. De Tarutisék nem ismertek jóllakott napokat. Rozspépet ettek, meg borsót. A vén tehénből nem volt sok haszon. Félévig nem volt teje, a másik félévben meg reggel és este egy-egy csupor tejet adott.

Nap-nap után várták, hogy megborjazzék.

Juras éjszakánként felkelt, lámpást gyújtott és kiment az istállóba.

— Még nincs meg? — kérdezte Monika, fejét kidugva a takaró alól.

— Kérődzik. Ki tudja, mikor kezdődik. Szundikálok egy kicsit, azután még néhányszor ki kell majd mennem hozzá. Nem oltom el a lámpást.

Ha hangosan beszélgettek, felébredtek a gyerekek, akik együtt aludtak a szüleikkel és lábtól feküdtek az ágyban.

Mikor másodszor és harmadszor kiment a gazda, eloltotta a lámpást és azt mondta:

— Boldog, aki tudja! Lehet, hogy holnap éjszaka lesz meg. Elgyöngült... Még ha tiszta szalmát kapna. De hiszen rothadt szalmával etetjük.

— Uram irgalmazz! Bizony elmehetnél és lophatnál szénát, hogy megerősödjék, ha már pénzért nem adnak. Hiszen van szénájuk a parasztoknak. Állat ugyan, de mikor a kicsinyét várja — mégis anya.

— No, eredj, lopj! Mit fecsegsz? Hiszen tudod, hogy ebből nem lesz semmi.

Tarutis több napig őrködött a kimerültségtől egyre többet heverő tehén mellett.

— Nyugtalanít valahogy. Álmomban fekete kakast láttam. Csak baj ne legyen...

Juras bőgést hallott és az istállóba indult, de Monika megállította.

— Ne menj, ne nézd meg. Lesz, ami lesz!

— Már harmadik éjjel lótok-futok. Menj te, nézd meg, lehet, hogy valami nincs rendben nála...

— Eszeden vagy? — Monika felpattant és egyingben az ablakhoz ült, azután megint elnyújtózott a gyerekek mellett. — Inkább halva szülessen a borjú, semhogy a tehénnek baja legyen — motyogta.

Mikor Juras megint az istállóba indult, megszólalt Monika:

— Ha rossz hírrel jössz, ne szólj. Mert akkor megyek és vízbeölöm magam.

— Áll az egyesség! Buta fejjel a lábnak is meggyűlik a baja.

— Neked én mindig csak buta vagyok! De mivel eteted majd a gyermekeket?

Monika hallotta, hogyan csikordul az istálló ajtaja, hallotta a férje köhécselését. Hallgatózott, nem jut-e el füléig a régóta várt hang. A tehén felbőgött. Juras megint köhögött. Koppant az ajtó. A lámpás kerek fényfoltja közeledett, visszfénye végigfutott a falon, az ágyon, az ikonon — és kialudt. A fényfolt közeledett, két láb árnyéka hasította ketté, valami váratlan, valami félelmetes közeledett.

Monika fejebúbjáig a takaró alá bújt, azután megint ledobta magáról. Férje odament hozzá és leült az ágy szélére.

— Csacsika, hiszen még semmi sincs. Hol feláll, hol lefekszik. Talán ma...

A fényfolt több ízben kúszott a ház ajtajától az istálló felé ezen az éjszakán. A falakon nagy árnyékok szeszélyesen tükrözték a lámpásos ember lassú járását. Juras ugyanolyan nyugtalan volt, mint a felesége szülésekor.

— Kínlódtam, megelégeltem. Hadd pihenje ki magát — többet nem megyek hozzá. Hetedik éjszaka!

Reggel Monika ébredt fel előbb és kiment a tehénhez. Az ajtónál hallotta: zizeg a szalma. Benézett a hasadékon — hát ott a borjacska!

Futott vissza, de nem egészen az ajtóig, hanem bekopogott az ablakon:

— Juras, kelj fel! Juras, megborjazott!

Azután mint a szélvész rontott be Jurashoz, szívéhez kapott — elmúlt minden félelme és felindulása.

— Ki ugrál, mama? — kérdezte Kazik.

Felébredt a kis Jonkas is, mászni kezdett és leesett az ágyról a földre. Keserves sírása csak akkor állt el, amikor megígérték, hogy megmutatják neki a kisborjút.

— Kis boci, milyen szép — mondta az anyja.

— Mama, add nekem, játszani akarok a szarvacskáival.

— De te azt mondtad, hogyha tarka, az enyém lesz — szólt közbe Kazik.

— Mi van a tehénnel — kérdezte Juras.

— Semmi. Nyaldossa a borját. Úgy látszik, egészséges. Tiszta a szeme. Ez volt aztán az ijedelem! Őriztük — és elmulasztottuk: segítség nélkül leborjazott.

Juras fapapucsot húzott, a gyerekek már a földön ugrándoztak, egyik az apja kabátjában, másik az anyja kendőjében. Az egész család az istállóba ment.

A borjú kiszökkent az udvarra, erővel kergették vissza. Úgy ugrált, mintha háromhetes lenne. Tarka volt, fényesszőrű. Fészkelődve belenyomta orrát az anyja emlőjébe.

A Tarutis-házban ez és a következő nap meleg és vidám volt. Meghányták-vetették, hogyan jönnek rendbe tavasszal: nem szerencsétlenség, hogy nincs vetőmag. Jarmala megígérte, hogy ad és a földadóra valahogy majd halasztást kapnak őszig. Ha a gabona megterem — minden lyukat betömnek. Csak egészség legyen.

— Vásárlunk még egy fejős tehenet és tejet viszünk a gazdaságnak. Lám, azt írják az újságok, hogy Hollandiában és Dániában a parasztok a tejgazdaság jövedelméből kőházakat építenek maguknak, kerteket csinálnak, gramofont vesznek. Ez aztan a paradicsom! Miért ne élhetnénk így Litvániában is, ha a mi embereink vannak kormányon? Csak dolgozni kell, nem szabad elcsüggedni az első kudarc miatt — ahogy egyik miniszterünk mondja. A déli körzetekben jó volt a termés, azok támogathatják a nyugati körzet dolgozó lakosságát. Ha a hatóság foglalkozik ezzel, akkor kölcsön ad vetőmagot és lehet, hogy pénzt is. Azután meg elsősorban a haza védőiről gondoskodnak.

Így biztatta feleségét Juras és képzeletében már látta a házát, kert közepén, kék zsalukkal. A gyermekek szép ruhában... Juras nem egyszer mondta tréfából, hogy nemsokára zöld selyemruhát vesz a feleségének és vasárnap sárga

bricskán két jóltáplált lóval mennek a községbe. Azután nehogy valamiben Jarmaláné mögött maradjon, megígérte feleségének, hogy kiüti két elülső fogát és helyükbe aranyat tétet. A fiúcskákat matrózruhában járatja és lengőszalagos matrózsipkát kapnak.

Tréfásan mondta, de mindig élt benne a vágy, hogy kitépje magát a nincstelenségből és emberi életet vívjon ki magának.

De otthon nélkülözés, éhség — s a mese a gramofonról és a kocsiról csak pillanatnyi vigasztalást nyújtott.

A borjas tehén még néhány napig nem állt lábra, sehogy sem tudott „megtisztulni". Juras utolsó reménye is elveszett, melyet a dán gazdaságról szőtt. Az egész család elszontyolodott. Monika Linkushoz ment, magával hozta az embert. Tanácskoztak, kötéllel próbálták felemelni a tehenet. A tehén fehér, kidülledő szemmel himbálózott, lötyögött, akár a felakasztott vágott marha, mikor nyúzzák. Amint elengedték, megint elterült a földön. A kiéhezett borjacska kereste a tejet, orrocskájával döfködte az anyja üres tőgyeit.

Nem volt pénzük, hogy állatorvost hívjanak, de féltek is, hogy még mielőtt megérkezik, megdöglik a tehén.

A szomszédok segítségével kötélen felhúzták a tehenet és jól ledörzsölték a szőrét. Csak egy vigasztalásuk maradt: nem ők az egyedüliek. Faluszerte hull el az elgyöngült marha és senki sem tud orvosságot arra a betegségre, amelynek éhség a neve.

*

Juras csüggedten ment át az udvaron.

A buckák között nyalábokban sarjadt a zöld fű. A levegőben az ébredő föld szaga terjengett. Láthatatlan madárka tavaszi dala áradozott. Juras bement a kiskonyhába, ahol Monika éppen moslékot készített a beteg tehénnek. Juras megállt.

— A tehénnek viszed?

— Nem látod?

Juras leült, tenyerét térde közé szorította és csak nézte, hogyan keveri Monika a hulladékot forró vízzel.

— Kell a veder?

— Nem...

Felhajtotta szoknyáját, fogta a vedret, fogával megkapta kendőcskéje egyik csücskét, másik végét félkezével húzva a nyakába, megkötötte, és menni készült. Juras megállította.

— Ne menj.

— Miért ne?

— Kiadta a páráját...

Monika megtántorodott és falnak támaszkodva, tátott szájjal, üres szemmel nézett férjére. Juras azzal vigasztalta, hogy a faluban most sokak tehene pusztul el az éhségtől.

— Miért szenved olyan sokat a szegény ember? Úristen, mikor lesz már vége?

— Sóhajtozással nem segítesz a bajon — szólt a férje. — Eddig még senki se halt éhen nálunk, mi sem halunk meg.

— Az olyannál, mint Jarmala, tele van az istálló tehenekkel, egyik se döglik meg, nekünk meg semmink sincs — és most az egyetlen...

Monika bement a házba és nyomban megjelent karján a kis Jonassal:

— Nem bírom tovább, Juras. Kapard el a tehenet a földbe, tégy, amit akarsz. Nem kedves nekem ez a ház. Nem akarok élni! Jobban éltünk a birtokon mint béresek, amikor semmink se volt.

Gyorsan elindult a falu felé.

— Hová szaladsz, ne bolondozz! Mégy, elmeséled fűnekfának, siránkozol, az talán segít?

Az asszony nem hallgatott oda.

Juras kihurcolta a döglött tehenet. A kisborjú nem tágított mellőle, tejet követelt a kihűlt tetemtől. Vérző szívvel el kellett kergetni.

A dögöt hátra vitte Juras és meg akarta nyúzni. De mert tudta, hogy egyedül nem birkózik meg ezzel a feladattal, nekiállt és gödröt ásott. Kifordította a göröngyös földet az élénkzöld fűvel, ami belőle kinőtt. Megtántorodott, lába megroggyant, elszédült, — eszébe jutott, hogy tegnap óta egy falat sem volt a szájában.

A mezítlábas Kazik az istálló falához támaszkodott.

Apja ócska sapkájában, mely szeméig lehullott, öklöcskéjét a szájába nyomva sötéten nézte a tehén temetését.

Az apa megint ásni kezdett. De az ereje elhagyta.

A távolban sebesen haladt az ösvényen Monika és a szél Juras felé hozta a vizek panaszos mormolásával egybeolvadó siránkozását és zokogását. A földek csúfak voltak pusztaságukban.

Hallatlan megrendültség, harag és keserű bánat nehezedett Juras szívére, mint a kő.

Még néhány lapát földet hányt a tehén fehér, kifordult, mozdulatlan szemére, letaposta a kis dombot, eldobta az ásót és gyorsan a fészerbe ment. A farakásnak dőlve erőlködött, hogy megfeledkezzék a szívét tépő fájdalomról. Ezekben a percekben torkig volt az otthonával, a családjával, a földdel...

Később, amikor visszaemlékezett erre, maga is elismerte:

— Magam sem tudom, mi volt akkor velem. Nem emlékszem, hogyan mentem ki, fel akartam akasztani magamat a gerendára.

10

A rossz évek után az elgyötört, elgyöngült parasztok nagy izgalomban voltak: csapatosan összegyűltek és szidták „A rossz terméstől szenvedőket segítő bizottság"-ot, amelytől még senki se látott segítséget, bár sok vigasztaló szónoklatot hallottak.

Elérkezett a vetés ideje és egyiküknek sem volt vetőmagja, segítséget sem kaptak — nem volt más hátra, mint hogy elmenjenek Jarmalához meg a paphoz — kölcsönkérjenek tőlük gabonát, pénzt, kötelezve magukat arra, hogy a dupláját fizetik vissza.

Mikor a parasztoknak az volt minden gondjuk, hogyan meneküljenek az éhségtől, a vezetőség elhatározta, utat épít a Krolebec-erdőn keresztül.

— Miféle komédia az, barátaim! Törjük magunkat a barmok takarmányáért, szántással veszkődünk, hogy el ne pusztuljunk, nekik meg útcsinálásra jött kedvük!

— Kinek kell ez az út! Nekünk? Utazzon, akinek lova van!

— Azt mondják, a vezetőség ide akar jönni — hogy megnézze, hogyan táplálkozik az éhező nép vízzel meg fakéreggel.

— Ilyet még nem láttak! Nem bizony, testvér — egy utat építettek a miniszter apósának a házához, másik utat — a vezető udvarához. Eszébe jutott az úrnak, hogy megházasodik — hopp, út kell, mégpedig elsőrendű út. Piha!

Tavaszi kora reggelen így zúgtak, zúgolódtak a parasztok, amint lapátokkal, kalapáccsal, csákányokkal gyülekeztek. Azok, akik a szekerükkel jöttek a munkára, külön álltak a lovatlan szegénységtől és a beszélgetésük is másféle volt.

Az elöljáró titkárával és két ismeretlen úrral érkezett, akik csak jelekkel beszélgettek egymás között. A parasztok tömegében nyomban rájöttek arra, hogy a jövevények alaposan felöntöttek a garatra. Egyiknek a feje egészen félrebillent, és többször rikkantott valami ilyesmit:

— Tisztelegj a nagyfejűnek!

Valaki elmesélte, hogy éjszaka Jarmalánál dáridóztak, két borjút felzabáltak, browninggal lövöldöztek a kitömött madarakra.

A vezető kijelölte az útvonalat, ahogy eszébe jutott, karókat kezdtek ledugdosni és ha a vonalba beleesett valakinek a szántóföldje, nem kerülték ki, hanem levágtak a földből egy darabot.

Tarutis a tömegben állt és hallgatta, mit mondogatnak a telepesek, hogyan szidják a vezetőséget, mert a legégetőbb mezei munka idején kieszelte ezt az útépítést, — de ő maga még hallgatott. Csak estefelé, mikor az útépítő munka kiosztását befejezték, akkor rázta öklét és felcsattant a hangja:

— Ezer ördög! Miért mért ki nekem tizenkét métert? Nekem csak nyolc hektár földem van. Önkényeskedik itt az elöljáró.

— Nekem is! Mindenki szeme láttára csal! Bezzeg Jarmalának és a paphoz hasonló uraknak a homokos hegy-

csuszamlás során jelölte ki a helyet és kevesebbet, mint nekem.

— Egyenesen megveszekedett! Mikor fogok dolgozni a földemen? Gyerünk az elöljáróhoz!

Az igazságtalan munkakijelölés miatt nagy volt a felzúdulás. Fenyegették a munkakiosztókat és elhatározták, hogy megállítják az elöljárót, ha haza készül. Körülfogták, lökdösődtek és mindnyájan egyszerre össze-vissza kiabáltak. Tarutis előre furakodott és azon kapta magát, hogy mindannyiuk nevében szólal fel:

— Ez nem maradhat így! Mi új telepesek a többi faluhoz képest gyöngék vagyunk. Ezt figyelembe kell venni.

— Nekem is, mint a többinek, szintén hetet jelöltek ki — pedig csak egy darabka földem van.

— A föld minőségének megfelelően — magyarázta az elöljáró és nevetett a bajusza alatt.

— Miféle igazság ez itt? Ki az ördög látott ilyet! — kiáltoztak körben.

— Nem ásunk! Nyakig vagyunk a munkában. Mik vagyunk mi? A jobbágyaik?

— Ne panaszkodjatok itt nekem, menjetek a kerületi kormányzósághoz. Itt hiába szónokoltok!

— Hallod-e, te elöljáró, az orrunknál fogva vezetsz? Mi csak azt kérjük, hogy felvilágosítást adjanak. Miért jelölték ki az összes birtokosoknak a birtokuknál a munkahelyet, még hozzá egészen a kavicsnál?

— Ne agitálj nekem, Tarutis! Nézzétek inkább, hogy az út tizenötödikére elkészüljön és be legyen szórva kaviccsal.

— Tizenötödikére?

— Ohó!

— Azt parancsolod, hogy kecskékkel hordjuk? Hiszen nincsenek lovaink!

— Nem mi kocsikázunk majd ezen az úton!

Félrevonulva idős parasztok csoportja álldogált. Hallgattak, amíg az új telepesek tömegéből rájuk nem mutogattak.

— Vigyék a burzsujok a kavicsot — ott állnak...

— Nektek mi burzsujok vagyunk? — feleseltek mérgesen az öreg csizmás parasztok. — Ti vagytok a burzsujok! Nektek nem kell napszámosokat fogadnotok! Kevesebbetek van, nyugodtabban éltek.

— Gyerünk, cseréljünk a gondjainkkal, Mockus! — kiáltott fel Tarutis a barátai nagy helyeslése mellett. — A ti fajtátokkal még az ördög sem bír!

A tömeg zajongott; vitatkozott az előljáróval, aki magából kikelve tolvajnak nevezte Linkust.

Linkus bűne nem volt valami nagy: a lovas zsandárok rajtakapták télen a kincstári erdőben, amikor fiatal hajtásokat vágott a dögrovásón levő barmoknak és jegyzőkönyvet vettek fel az esetről.

— Te vagy a tolvaj, előljáró! — támadt rá Tarutis magából kikelve. — Gerendát szállítottál a kerületi előljáróságnak és magadnak építettél villát belőle. Mi harcoltunk ezekért az erdőkért, minket illet az, hogy gazdálkodjunk benne!

Ezeket a szavakat Tarutis a legélesebb fegyvernek tartotta. Bár már sokan kezdtek megfeledkezni a katonák érdemeiről, benne néha fellángolt az ország védőjének és igazi urának öntudata. Az új telepesek és a kisföldű parasztok egy csoportba verődtek az árok egyik partján, a másikon meg a felügyelő háta mögött álltak a majorosgazdák. Azok védték vezetőjüket. A zűrzavarban az előljáró leverte valakinek a fejéről a sapkát. Ide-oda taszigálták, előre meg hátra.

— Ide vele!

— Ide hozzánk!

— Meghintáztatjuk az előljárót!

— Jaj, parasztok, legyetek belátással! — kezdték a békítést szép szóval a fehér inges, csizmás férfiak, mert ők kevesen voltak — de a bocskorosok és a fapapucsosok az előljárót püfölve, taszigálva kiabálták:

— Mi választottuk, mi tesszük ki a szűrét! Gyerünk! Mitől féljünk? Másikat választunk. Hintázd csak az előljárót!

Az előljáró kicsi, szánalmas emberkévé változott. Felrepült a két lába, libegett-lobogott fehér birkaprémmel

bélelt subája. Végre megalázva, meggyalázva, könnyekkel szemében kitépte magát, felült a szekerére és elrobogott, hogy elérje az útszakaszról már régen elillant hivatalnokokat.

A szegényparasztok még sokáig lármáztak és mert most érezték, hogy uraikat megfélemlíthetik, gyűlést rögtönöztek. Elhatározták, hogy kavicsot nem hordanak, útépítő munkára nem mennek, Kaunasban benyújtják a panaszukat és tisztázzák, kell-e útépítő munkára menniök azoknak, akiknek nincs szekerük, lovuk. És ha csak egyetlen kisföldű paraszt akad is, aki megszegi ezeket a határozatokat, annak mégjobban ellátják a baját, mint az elöljáróét.

Az elöljáró elagyabugyálásának híre szétfutott a szomszéd helységekben. Ott is ilyesféle igazságtevéssel fenyegették az urakat.

Az elöljáró új fogásokkal akarta megbosszulni a rajta esett szégyent. Még mielőtt az új telepesek nekifohászkodtak, hogy megírják a panaszt, pénzbüntetéssel fenyegetett mindenkit, aki nem hord követ és nem árkol.

Tarutist a felbujtók közé sorolták és a lövész-szervezet vezetősége megintette, hogy ne üsse bele az orrát olyasmibe, ami nem az ő dolga.

Az elöljáró parancsára magyarázatot kellett adnia az osztagparancsnoknak — a tanítónak.

Tarutis megbántódott. Az osztag irodájából távozóban azt mondta, hogy neki mindennél drágább az igazság, és ha az igazságért kötelességszegő lett, akkor visszaadhatja a lövészjelvényt és igazolványt. Ő katona, akinek gond a kenyere, aki hadakozott az urak, földbirtokosok ellen, most meg nem mondhat semmit az úri atyafiság ellen! A szegényeket orruknál fogva akarják vezetni? De nem lesz abból semmi a litván földön!

Becsapta az ajtót és ment.

Hazatérve, Juras töviről hegyire elmondta feleségének, hogyan vitatkozott a parancsnokkal.

— Nem félek! Akármit is csinál a szegényember, az igazság mindig az ő oldalán van. Ha pénzbírsággal sujtanak — nem fizetek. Hogy elveszik a földet, mondod? Buta vagy, de milyen buta! Azt már nem! — és Tarutis fügét mutatott.

— A te édesapádat még agyonüthette a földesúr, de most már ilyen nincs, elkésett.

Tarutis kunyhójában összegyűlt a nép. Eljöttek, hogy megbeszéljék, hogyan fogalmazzák meg a panaszt és hogyan kérjenek segítséget azoknak, akiknek rossz volt a termésük. De Juras tovább folytatta a feleségével megkezdett vitát.

— Ha már hozzáfogtunk, hajtsuk is végre. Szükség esetén a miniszterhez is elmegyünk. Mi fizetjük itt az adókat Kaunasnak és ők kövérre hízva zongoráznak. Nem lenne kedvük egy kicsit résztvenni az útépítésben?

— Ezt jól mondtad, Juras. Ha ezekkel a hájas urakkal végeztetnétek a mi munkánkat, még hegyeket is elmozdíthatnánk.

— Méghogy ezek az urak nekiálljanak az ásásnak? Miféle ostobaságot fecsegsz!

— Várj, eljön az az idő — úgy eltűnnek az urak — mintha sohasem lettek volna.

*

Közeledtek a harmadik nemzetgyűlés választásai, a független Litvánia kilencedik évfordulója. A kis községbe szakadatlan sorban jöttek az agitátorok. Egyik jobban beszélt, mint a másik, szidták a papokat, a nyelvükkel szinte elsöpörték a föld színéről a kolostorokat, a papi birtokokat — a papok meg azzal fenyegették a szónokokat, hogy a pokolra jutnak, meg hogy Róma kiátkozza őket, mert hogy a földön annyira elszaporodtak az eretnekek. De azoknak, akik az egyház listájára szavaznak, helyet ígértek a mennyeknek országában.

Ezeknek a jámbor agitátoroknak visszakiáltották:

— Csak segítse a mennyek országa a ti listátokat. Bukjatok meg békességben!

Plakátok, felhívások, újságok pocakos urakat ábrázoltak, akik a járomba fogott parasztokkal szántattak. A feliratok elmondták, hogy így volt és így lesz az, amíg az országban Róma szolgái gazdálkodnak.

Papok küldte istenfélő nőszemélyek letépték ezeket a plakátokat és helyükbe másokat tettek, amelyek az istenteleneket ábrázolták, amint aláaknázzák a templomokat,

elégetik a szentképeket, összetörik a kereszteket... és a rajzocskák alatt ott volt a felszólítás a hívőkhöz:

„Egyetlen szavazatot sem az istenteleneknek, a szocialistáknak, az egyház ellenségeinek, az ördög küldötteinek! Mi szabadította fel és támasztotta fel Litvániát? — A szent hit és az imádság. Szavazzatok a keresztény demokratákra!"

Ugyanekkor, mikor még a legtávolabbi falucskákban is csak a választásokon járt az emberek esze és eközben megfeledkeztek a mezei munkáról — mikor minden legény, aki betöltötte huszonegyedik évét, arra gondolt, melyik pártra szavazzon, meg a Daumantáji birtokra, hol éppen csak imént fejezték be a földosztást — megérkezett Párizsból Bogumil Visinskis! Sok öregember még emlékezett arra, hogy Visinskis nagyapja és apja a jobbággyal úgy bánt, mint a kutyával. Még a parasztok vezetékneve is — Berjozin, Izbitij* — tanúskodott tragikus történetükről. Az egyiket a szomszéd vagy maga a földesúr nevezte el így, miután nyírfavesszőkkel megverette, a másikra az úri ütlegelés után ragadt ez a név.

A falu vénjei az Akasztott Emberek Dombjáról beszéltek, amelynek neve a gróf egyik ősének hőstettéhez fűződik. Az új telepesek megtudták, hogy Bogumil a pap vendége, hogy a miniszterek fogadták, hogy megígérték neki, visszaadják a birtokát és a még megőrzött földet.

Az agitátoroknak több se kellett ennél. Felbirizgálták a papok, pópák és rabbinusok uralma ellen az összes kisföldű és földtelen parasztokat, akik földkutyhókban laktak, vagy éppen csak most költöztek be házikójukba. Ez az uralom eladja a katonák, a haza védőinek ügyét a földesuraknak és elérte azt, hogy a papi birtokok a lengyel urak fészkeivé váljanak.

Pakalniskaj, Klangjaj, Vozbutaj és más falvak parasztjai, akik a földesúri földeken nevelkedtek fel, tömegesen verődtek össze a köség terén:

— Ismerjük a gazdátokat! Itt nincs, amit elvehetne! — kiabálták a jobboldali agitátoroknak. — Talán azt sem

* Nyírfás, ütlegelt. — A szerk.

restellenéd, hogy a Visinskis beillatosított kezecskéjét megcsókold?

— Ne engedjétek beszélni! Le vele!

— Csak hadd beszéljen Dionizas Petronis!

— Beszélj, Dionizas!

Petronis, a helybeli kovács, szintén katona volt; a szabadságharc idején fegyvert kovácsolt, a partizánok bajonettjeit élesítette. Múlt évben a katolikus templomban néhány heves szót kiáltott oda a papnak, aki a kormányának agitált. Akkor a hívek két táborra oszlottak és majdnem csetepaté keletkezett, kishíja, hogy a plébánost ki nem dobták. Azt mondták, hogy ezért a püspök be akarta záratni a templomot.

Most egyetlen gyűlést sem mulasztott el Petronis.

— Ha kell, megint fegyvert fogunk. Ekevasból kovácsoljuk, de nem hagyunk burzsujt Litvániában! — mondotta Dionizas.

— Jól van, Dionizas! — helyeselték a katonák, bajtársai a tegnapi harcban.

— Polgártársak, válasszuk be Dionizast a nemzetgyűlésbe!

— Úgy van! A nemzetgyűlésbe! Hadd védjen meg bennünket, meg a földjeinket Petronis, akiről azt mondják, hogy okos szóért nem kell a szomszédba mennie!

Petronist felvették a parasztpárt képviselőjelöltjeinek listájára, mint az új telepesek szószólóját.

Tarutis azért küzdött, hogy Klangjajban mindenki, akinek szavazati joga van, a parasztpárt listájára szavazzon. Nagyon szerette volna a nemzetgyűlésben látni egykori harctéri bajtársát.

A választások előtti kampány idején Monika sok-sok éjszakát töltött egyedül a gyermekekkel, mivel Juras távoli falvakba utazott a kiáltványokkal. Nem mert civakodni vele, nem vitte rá a lelke, hogy szemrehányásokat tegyen neki. Tarutis olyan lázasan feküdt ebbe a munkába, hogy a legkisebb célzásra is kiabálni kezdett:

— Sokat is értesz ehhez! Litvániát az igazság felé visszük...

Nem értette Monika ezeket a szavakat. És férje soha úgy nem beszélt vele, mint most, a választások idején. Minden hevét és szerelmét ezek az érthetetlen írások vitték el.

11

Amikor újra megnyílt az út a Dél-Amerikába kivándorlók előtt, a nép tömegesen özönlött oda. A házat, földet közeli rokonaik gondjaira bízták, vagy pedig bérbe adták, átiratták valaki nevére. A sarmantaji kerületben, amely különösen sokat szenvedett a rossz termés miatt, egész családok szakadtak el a földjüktől. Sokan már tavasszal parlagon hagyták a földet, eladogatták a barmokat, élelmet, háztartási cókmókot. A parasztok beszélgetéseiben állandóan felhangzottak az idegenszerű nevek: Sao Paolo, Rio de Janeiro... Ezek a távoli idegenben levő városok neve szinte gazdag, kényelmes életet ígért. A megműveletlen földön hátrahagyott öregek, betegek — mindenki, aki valami okból nem vállalkozhatott a messze útra — majmokkal, kígyókkal, rekkenő forrósággal ijesztgették a kivándorlókat. De senki sem bírta visszatartani azokat, akikben felébredt a vágy, hogy elinduljanak szerencsét próbálni.

Bizony az új telepesek és katonák már kiábrándultak a szabad Litvánia gyönyörűségeiből, melyért vérüket hullatták. Itt nincstelenség, tetvek, adósságok jutottak osztályrészül. A részvétlen hazát odahagyva, ki kellett játszaniok a törvényt, mindenféle utat-módot keresniök, hogy kötelezettségeiket áthárítsák azokra, akik itthagyott földjeiket átveszik.

— Menjünk mi is, Juras — szólt férjéhez Monika, — magad is látod, mire jutottunk itt, — még annyink sincs, hogy jóllakjunk belőle.

Felesége szavai úgy feldúlták Tarutist, hogy kiment a mezőre, azt sem tudta, hova meneküljön kételyei elől. De ott sem állt keze a munkára. A szomszédokhoz ment és ott megint csak ezt hallotta:

— Gyerünk együtt, Juras! Rosszabb nem lehet. Erőd teljében vagy — mindenhol megkeresed a kenyeredet.

— És mi lesz a földdel, meg a gyerekekkel? — ellenkezett bizonytalanul.

— Semmiség! Neked csak két, nekem meg négy aprószágom van. A föld, mondod... Sok kell abból az embernek? Elérkezik az idő, mikor kedvedre megkapod a magad két méterét a temetőben.

Ezek a beszélgetések még inkább felbolygatták Juras lelkét. Nem hihette el, hogy a jobb életbe vetett minden reménye összeomlott. Olyan forrón reménykedett hazája újjászületésében: hiszen személyesen verte be a földesúri birtokon az első mezsgyejelet a földbe, melyet vére árán szerzett. Ezeknek az áldozatoknak a végén nagy aratást kellett hozniok.

De akármerre ment, mindenütt csak letört reményekkel találkozott, mindenütt csak ugyanazt hallotta: Sao Paolo, Rio de Janeiro.

Tarutis elvesztette az étvágyát, elment a kedve, hogy a gazdaságban dolgozzék. Nem lelte örömét sem a jó termést ígérő sarjadzó őszi vetésben, sem az élénkzöld rétekben. Mintha kihűlt volna benne az új kormányért való harc tüze. Megtudta, hogy Klangjajból elutazó Petrulis földje adósság fejében Jarmaláé lett és hogy Jarmala ősszel búzát vet bele. Petrulis házát szétszedték és elvitték. Így az új telepesek földjei megint beékelődtek a földesúri birtokba.

Jarmala dicsekedett, hogy mind az új telepesek az ő kenyerét eszik, hogy váltóikkal befedhetné a háza tetejét, hogy még a klangjaji katona is felajánlotta neki a földjét.

Tarutis fülébe is eljutottak ezek a szavak. Elevenére tapintottak. Igaz, hogy a felesége és a szomszédok háta mögött át akarta engedni a földjét Jarmalának, előkészítette a szükséges iratokat, de utolsó pillanatban, mint valami rossz álomból felocsúdva, visszalépett:

— A feleségem megzavart ezzel az Argentínával. Inkább éhenveszek, de Jarmalának nem adom oda a földemet.

A szomszédok és a felesége még néhány kísérletet tettek, hogy makacsságát megtörjék, de most keményen megmaradt a szándéka mellett. Állhatatossága erős támaszt kapott, amikor kihirdették a népi parasztpárt győzelmét a harmadik nemzetgyűlés választásain. Sarmantaj körzetének Dionizas lett a képviselője.

Péter napja előtt Klangjajból három család, összesen huszonnégy ember indult el Délamerikába. Mintha kiválogatták volna őket, mind egészségesek, erősek voltak. Az új telepesek elkísérték őket egy darabig.

Ezen a napon Klangjajban jó korán keltek fel az emberek. Tarutis nem ment a szántóföldre. Amikor az udvaron elintézett mindent, visszament a házba és az ablakhoz ült. A kivándorlók tanyáin, amelyeket most a birtokhoz csatolnak majd, lótásfutást és zűrzavart figyelt meg. Tarutisékhoz Kaupas felesége a leányaival és Antosja Pasusvite, Monika ifjúkori barátnője eljött búcsúzni.

Juras, amint a búcsúzók az udvaron végigmentek, szomorúan töprengett faluja sorsán. Hallotta a nők zokogását; Monika Antosját átölelve, mint szánalomraméltó kis kakukk siránkozott barátnője vállán.

A falu határában vártak a muzsikusok: Viktoras és Antanas, Petras, Talas és Katinas — akik még a háború előtt híres zenészek voltak az egész környéken, amikor még a béresekkel együtt a grófnál éltek. Amikor telket kaptak, mind egy faluba költöztek, Klangjajba, hogy a zenekar együtt maradjon. A nép szerette őket, csak a gazdag tanyásgazdák nevettek rajtuk és üresbendőjű muzsikusoknak nevezték őket.

Kisvártatva megjelentek az úton a „braziliaiak" ingóságaival megrakott szekerek. A gőzösig a földiek szállították őket. Férfiak, asszonyok ünnepi díszben jöttek ki a házakból és mezsgyén, ösvényen siettek a távozókhoz.

Szekerek, emberek, zenekar — mind együtt indultak útnak. Csillogtak a zenészek trombitái. A zenekar egyik megalapítója, Pasusvis, a kürtös, ezen a napon elvette a kürtjét Linkustól, akinek emlékbe ajándékozta.

— Még utóljára játszani akarok nektek, barátaim. Ki tudja, lehet, hogy sohasem játszhatom többé, mert felfalnak a krokodilok.

Rákezdett a „Zöld virágocska" nótára, a bánatos dallamot Baukus klarinétja kísérte és Linkus fogta a tamburint, amelyhez oly sok emlék fűződött.

A nóta első versszaka után Pasusvis kivette a szájából a fúvókát és odaszólt Talasnak:

— Emlékszel arra, amikor kutyát fogtunk, hogy ezt a tamburint megcsináljuk?

Kicsorgatta a nyálat a kürtből és megint fújta, nevető szemmel nézve Linkusra.

A kísérők nagysebtében tanáccsal, jókívánságokkal, kérésekkel halmozták el a távozókat. A muzsikusok a különleges alkalomtól felindultan eleinte elvétették az ütemet, de hamarosan összehangolódtak és a zöldelő rétek fölött szabadon és szélesen áradtak a dalok.

A nap sugarai megvilágították az utat, a kisleányok virágcsokrokat vittek, hogy a távozóknak ajándékozzák. Nyájasak voltak az arcok és gyakran felhallatszott: — El ne felejtsetek, írj... lehet, hogy ősszel mi is odamegyünk, ha itt nem jön rendbe az élet.

— Nesze, itt a pipám, Jonas. Pipálj és emlékezz rám. Hiszen együtt jártunk a lányokhoz...

A muzsikusok búcsúzóul mindent el akartak játszani, amit tudtak — polkát, hallgatót, indulót. Össze-vissza beszéltek zeneszó közben, amíg a dombra értek, ahol az új telepesek földjei véget értek és ahol el kellett búcsúzni egymástól.

Tarutis a feleségével majdnem utolsónak csatlakozott a menethez. A szekér mellett lépdelve, amelyen Kaupas ült, Juras nem állta meg, hogy meg ne kérdezze tőle, nem sajnálja-e elhagyni a hazát.

— Természetesen sajnálom, hogy elhagyom az enyéimet... együtt nőttünk fel, egyben bizakodtunk — azt hittem egész életünket együtt éljük le. Sajnálom még ezeket a kis ösvényeket is...

Amikor a birtok földjeihez értek, megálltak a szekerek. Az asszonyok elérzékenyültek, sokáig ölelkeztek, csókolóztak, mint mindig ilyen alkalmakkor és sehogy sem birtak elválni egymástól.

— Bocsáss meg, ha valaha civakodtam, összevesztem veled. Az életben sok minden előfordul...

— Szimuk, ha jó lesz ott, ha elhelyezkedtél valamilyen gyárban, írj nekem. Mert itt, tudod, — keserű könnyeket hullatunk.

A kisgyermekek ezen a napon egy-egy karéj fehér kenyeret kaptak. Egyik leányka fején pitypang-koszorú volt. Keveset értettek abból, mi történik, pajzánkodtak, a szekerek közt fogócskát játszottak, anyjuk szoknyájába fogózkodtak.

— Lám, ezeknek jó! — mondta valaki a búcsúzók közül.

Tarutis nem talált szavakat távozó barátai és szomszédai számára. Olyan nehéz, olyan keserű volt a szíve, mintha egyedül az ő vétke lenne, hogy egész családok eltünnek a faluból. Nem egyszer bátorította őket a nehéz időkben, jósolgatta, hogy jobb idők jönnek a parasztokra is.

— Hej, inkább ne mennétek — mondta bizonytalanul. — Most megvan a mi kormányunk. Dionizas bekerült a nemzetgyűlésbe. Ő kiáll érettünk.

Kézszorongatások, utolsó búcsúszavak. Valaki rázendített:

Búcsút mondok néked, gyönyörű virágom,
Búcsút mondok néked, boldog idő...

A leányok csengő hangon átvették az éneket. Távozók és kísérők könnyeiket törülgették. Akárki mit mondjon — mégis csak a hazájuk ez a föld. Nem egy gondolta magában: „A magam füstje kedvesebb az idegen tűznél, a magam bánata — drágább idegen örömnél. Itt mászkáltunk és futkároztunk, növekedtünk és felnőttünk, kitapostuk az ösvényeket, egyengettük az utacskákat, minden kis erdei tisztás puhább, mint a pihés derékalj idegen földön."

A kísérők összesereglettek a halmon, hogy minél tovább láthassák a „braziliaiak" távolodó szekereit. Egyszerre csak Pasusvis feláll a szekéren és odakiált Tarutisnak:

— Légy oly szives, oldozd el a kutyát az udvaromon!

Amíg csak láthatták a szekereket, a zenészek indulót játszottak, mindenki a sapkáját, kendőjét lengette. De lám, eltűntek, leszállt a szekerek felverte porfelhő is — az emberi élet szomorú jelképe.

Hármas-négyes csoportokban szétedtek hazafelé a kísérők, mintha temetésről térnének vissza. Senki se sietett a munkája után, üldögéltek és arról tanakodtak, mi várja az

eltávozottakat az idegen földön. Monika a fűbe fektette elszunnyadt kisfiát, kendőjével betakarta arcát a legyek elől és kezét férje vállára tette. Tarutis Linkussal és másokkal a nemzetgyűlésről beszélgetett. Monika elgondolkozott.

Nézte Kazik szőke fejét. A kisfiú a virágos réten pillangók után futkosott és az anyja most arra gondolt, hogy már ideje a gyereket iskolába adni. Juras néhányszor szóvátette, hogy kérvényt kell beadni, nyissanak iskolát Klangjajban, meg hogy ideje lenne már elkergetni az előljárót önkényeskedései miatt.

Amikor a parasztok elszéledtek és Juras magára maradt Monikával, az asszony óvatosan karjába véve az alvó Jonast, megszólalt:

— Egy dolog nem megy ki a fejemből. Mi lesz velük a messze országban... Üres, üres lett minálunk...

Jurasnak eszébe jutott Pasusvis kérése és elment a puszta, félig már elpusztult udvarba, amely most Jarmala felesége kezébe került. A kutya elfulladt a dühös ugatástól. Vonított és ugatott, megérezve a sorsot, mely reá is, meg a gazdáira is vár, akik elhagyták őt. Mikor Juras kiszabadította, nekiiramodott a mezőnek, ki az útra, — de csakhamar visszatért, Juras lábát szaglászta, azután engedelmesen végigfeküdt a küszöbön.

Tarutisék még néhány napig hallották az ugatást — a kutya őrizte Pasusvis elhagyott házát, de mikor végül eszükbe jutott, hogy enni adjanak neki, — addigra már eltűnt.

Fülledt, forró nyár jött és az elhagyott házak közötti utacskákat észrevétlenül benőtte a fű, emberi láb már nem járt rajtuk.

12

Ősszel Sarmantaj kerület parasztjai nagy reményektől szárnyat kapva kísérték a harmadik nemzetgyűlésbe képviselőjüket, Dionizast. Dionizas, mint a nép igazi fia, úgy indult útnak, ahogy volt — munkazubbonyban és tarisznyával, amelybe fél kenyeret, pacalt és a választók egész kötegre

való megbízását, kérvényét rakta be. Mindenki megkönnyebbült: most már lesz nekik szószólójuk.

Elmúlt egy kis idő. Egyszer csak fényképet látott Tarutis az újságban: a parasztpárt képviselői között ott állt Dionizas is. Nyomban megmutatta ezt a fényképet a szomszédoknak, az újságot szinte kitépték egymás kezéből, mintha Dionizas mennybemenetele állt volna benne. A megállapodottabbak, meg az idősebbek ezt mondták:

— Nagyemberek közé került fel. Talán az elnökön kívül senki sincs ott, aki a beszédben túltesz rajta.

Juras mindegyiküknél elégedettebb volt, bár az ő „kormánya" még sem a változásokat, sem a régóta várt jólétet meg nem hozta. Az új telepeseknek minden segítség nélkül maguknak kellett a nehézségeket leküzdeniük, napról napra harcolni a rossz termés súlyos következményeivel, rendbehozni hol ezt, hol azt a hiányt a gazdaságukban, kézzel megművelni a földet és saját verítékükkel megöntözni.

Ez az ősz — szerencsés véletlen — a kormányváltozással együtt gazdag termést hozott. Tavasz óta biztatóan fejlődött a téli vetés. Zúgott, ringott a magas búza a szélben. Még a Tarutis istállója előtt senyvedő szilfa is, több nyár után végre ismét feléledt és barkákkal cicomázta fel magát.

A telepesek megint kedvet kaptak az élethez, munkához, ha meg ismerősökkel találkoztak az úton, könnyű szívvel beszélgettek a termésről.

És mint azelőtt — vasárnaponként megjelent Juras a földiei között, akik a nemzetgyűlés üléseiről beszéltek. Szombatonként megint fejébe csapta a lövészsapkát és sietett az osztagához gyakorlatokra, vagy céllövésre. Most már talált időt a lövészek májusi összejöveteleihez is. Hol helyettesítette a jegyeladót, hol táncba ment a feleségével, hol dalra zendített a kórus soraiban. Mindenütt jól csinálta a dolgát. Sokan látták, amikor Juras és Monika összeölelkezve mentek haza az ünnepély után, mintha fiatal házasok lennének. Messzire hangzott a fúvószenekar biztató muzsikája; ők meg nyugodtan gondoltak otthonhagyott gyermekeikre, siettek hozzájuk és közben gyönyörködtek a szántóföldjeikben. Az apa zsebeiben mindig volt a gyermekek számára

valami nyalánkság, gyakran térdére ültette a fiait és úgy beszélgetett velük, mintha felnőttek lennének.

Bizony nem kis örömet szerzett most már szüleinek a kis Jonas. Most érte el a kérdezgetések korát, kíváncsiskodott mindenre, ami eléje került. Madarat lát a kis mitugrász, rovart, bogárkát vesz észre — no most magyarázd meg, miért van a bogárnak lába, miért nincs a tehénnek ingecskéje és miért olyan nagy a füle? Hátravetett fejjel figyelte a gólya röptét és azután félnapig ismételte az új szót: gólya, gólya.

•

Bár a két gyerek egy fedél alatt növekedett, egy anya teje táplálta, egyazon karok hordozták őket, mégis nagyon korán megmutatkoztak igen különböző képességeik. A kicsi az anyja kedvence volt, a nagyobbik mindenben az apját követte. A kicsi mindig visszaszorította és kitúrta Porocskát. (Rajtaragadt ez a gúnynév.) Porocska sovány, sápadt volt, nagyszemű, mint az anyja. Már korán megértette szülei nehéz sorsát. Mikor anyja sírt, az ő szemébe is könnyek szöktek és hogy ezt senki észre ne vegye, kiszaladt a házból. Ha társaival játszott, nem verekedett. Törékeny és érzékeny gyerek volt; védelemre, az erősek pártfogására szorult.

De ha Monika összehasonlította gyermekeit, úgy látta, hogy a nagyobbik fia nagyon az apjára üt, bár a fiúcska lelkivilága egészen más volt, mint Jurasé. Az apja — érthetően — inkább Jonasnak adta volna az elsőséget, a víg, makkegészséges gyereknek, aki szívós, erős szántóvető embernek ígérkezett, — ha nem érezte volna, milyen szokatlan szeretettel és gyengédséggel csüng rajta Kazik.

Kazik nagyon hamar kezdett gondolkozni komoly kérdéseken. Izgatták az égbolt és a vizek titkai: honnan jön az eső, ki gyújtja meg a napot, ki oltja el a csillagokat napfelkelte előtt?

Juras a fiúcska fejébe beleojtotta azokat a tudományos igazságokat, melyeket az újságokból és könyvekből összeszedett. Az apa látta, hogy tehetséges a gyerek és tanulni szeretne, de ő maga nem tudott neki mindent megmagyarázni. Igyekezett, ahogyan csak tudott, hogy a fia előítéletek

és félelem nélkül nőjön fel, meg tudjon lenni isten nélkül, akit Juras nem hordott szívében.

Mikor esténkint feléjük hangzott a harangszó, Juras nem vette le a sapkáját, mint az istenfélő parasztok, sőt még majmolta is a kongását:

„Bim-bam! — félrubel, bim-bam! — még egy fél..."

Monika nem volt nagyon jámbor, de azért korholta a férjét: „Legalább az emberek előtt ne mutasd, milyen eretnek vagy! Nélkülünk kezdődött ez, nem is mi fogunk vele végezni!" A férjének más volt a véleménye: „Nem kell mindent úgy hagynunk, ahogy találtuk. A föld világosabb lesz, eltűnnek a kísértetek és ördögök. Idővel az ember kibújik az előítéletek héjából, szabadon és boldogan fog élni. A gyermekek meg döntsenek maguk ebben az ügyben. Felnőnek, tanulnak, lehet, megtalálják az istent, akkor higgyenek. De hol lehet őt megtalálni?"

Juras istenfélő nevelésben részesült. Kamaszkorában a katolikus papnál szolgált és szemtanúja volt a „Megváltó" nevével való szüntelen kufárkodásnak. Máig emlékezett a hívek panaszaira a sérelmek és megalázások miatt, melyeket „isten ígéinek" hirdetőitől türniök kellett. És szinte észrevétlenül elvesztette hitét. Később megesett, hogy templomba ment, de ez sohasem okozott nála „lelki felemelkedést". Sohasem érezte magát „megtisztultnak" gyónás után. Igaz, még nem volt egészen fejlett, magától tanulta meg a betűt, de az igazságra való szomjúság korán fellángolt benne. Juras olyan barátokhoz vonzódott, akik többet tudtak nála és meg tudtak felelni a kérdésekre, amelyek őt gyötörték. Kezdetben elkeseredett istentelenekhez csatlakozott, akik lépten-nyomon gúnyolódtak és nevettek nemcsak a papokon, hanem az imádságokon, templomi énekeken is. Eleinte vakmerőnek tartotta Juras ezeket a barátokat, csaknem hősöknek, akik nem félnek attól, hogy beléjük üt a villám. De azután megértette, hogy a gúnydalocskák semminek a tisztázásához sem segítenek. A félelem és a tudatlanság nem hátrál meg dalocskák elől.

Később egy-egy könyv akadt Juras kezébe. Ekkor önmagában kezdte istent keresni. És itt kezdődött a harc. Ez gyötörte. Megérett a lelke.

Naponta kiviláglott a sok ellentmondás isten földi helytartóinak prédikációi és cselekedetei között. Jurasnak egyre ritkábban jutott eszébe a gyónás kötelessége, kerülte a templomot és a temetőket. Lelke békés, könnyű, szabad volt. Most, ha valaki istenről kérdezte, így felelt:

— Nem fázom és nincs melegem tőle...

Nem kell sem keresztelő, sem temetés, amiért a papok annyi pénzt szednek el. Tarutis szilárdan a szertartások nélküli élet pártján volt. Istentelennek nyilvánították. A hívők vitatkoztak vele.

— Nem lehet úgy élni, mint a barom. Megszülettünk — nevet kaptunk, meghalunk — elhantoltak. Mindenki azt akarja, hogy legjobb ruhájában temessék el, harangzúgás mellett, gyászénekekkel. Hogyan lehetünk meg templom nélkül?

— Hát látod — magyarázta Juras, — hadd kongassák az összes harangokat, ha engem temetnek, hadd vigyék maguk a püspökök a koporsómat, nem tudom, hova visznek. A mennybe vagy a pokolba? Bizony a foldbe, barátocskám. Véleményem szerint mindennek van kezdete és vége a világon. Ha leélted az életedet, elfonnyadsz, mint a fű és vége. Azt mondják: feljutsz a mennyekbe, de ha így vagy amúgy cselekszel, pokoltüzébe jutsz... Dehát vajjon tudjuk-e, mi az... ég, pokol? Van-e valaki, aki tudja? Senki sem tudja.

Tarutis azért mégsem volt következetesen istentelen. Nagyritkán templomba ment, hol a lövészek zászlójának felszentelésére, hol a függetlenség évfordulójának napján és mindenki hozzászokott ahhoz, hogy istentelenségét puszta makacsságnak vegyék.

Ilyen környezetben nőttek fel Tarutis gyermekei is — nem adtak nekik rózsafűzért és verést játék helyett. Juras elszánta magát arra, hogy adósságban él, nem lakik jól, de ha törik, ha szakad, valami műveltséget nyújt a gyermekeinek. Kazikot, a gyengébbiket tovább akarta taníttatni. Emlékezett még, hogy őmaga mennyire szeretett volna tanulni, milyen mohón olvasgatott és hogy a gazdája hányszor elnáspángolta, ha könyv mellett találta, mikor a csordát legeltette. Juras még villámhárítót is próbált felállítani és nagyon

szépen sikerült; azután kiszámította, hogy ha vékony drótra valahol fönt súlyt erősít, a drót elhajlásából kimutathatja a föld forgását. Az összes béresek összesereglettek a megígért csoda látására. De ezúttal Jurasnak nem sikerült a föld forgását kimutatnia. A kísérlet kudarccal végződött.

És ezekre a napokra emlékezve még ma is sokan gúnyolják Jurast:

— No, forog-e még a föld?

— Az ilyen semmiséget manapság a kisgyerekek is megmutathatják — feleli ilyenkor Juras. — Most olyan idők járnak, hogy a kisfiú a saját nagybátyjának — bátyja. A béres fiából lehet doktor, földmérő, elnök.

Monika kitalálta férje álmait.

— Ha sikerülne Kazikból embert faragni... Gyenge a kezecskéje, nem bírja majd a kaszát.

— Azzá tesszük. Mérnök lesz belőle. Olyan gépet szerkeszt, hogy a csillagokba repülünk rajta. Ne nevess, csacsika! Amit elhatároztam, azt meg is teszem.

És alighogy minden rendbejött a Tarutis-háznál, egy-két évre rá a balszerencse megint eltemette a jobb emberi élet reményét: a kis mérnök rohamokat kapott.

Egyszer-kétszer hosszú időre elvesztette eszméletét és szülei már azt hitték, hogy meghalt. A roham után a fiú úgy elgyöngült, hogy a kiskanalat sem tudta kezében tartani.

A szomszédok vígasztalták a szülőket, unszolták őket, hogy gyógyítsák otthon füvekkel, kenőcsökkel, de Juras senkire se hallgatott és a városba vitte Kazikot. Az orvos nem gyógyította meg egyszeriben, három-négy alkalommal el kellett vinni hozzá Kazikot. Késő ősszel megszűntek a rohamok, a gyermek szemlátomást magához tért, gyenge pirosság szállt az arcába, mint az érő eperbe.

— Ha százasokat fizettem volna érte, akkor sem sajnálnám. Csak mindnyájan egészségesek legyenek! — vígasztalta magát Juras.

A beteg hamarosan felépült. Nagyon jó, engedelmes, szüleihez húzó fiú volt: kakukkfüvet szedett a domboldalakon, megszárította, eladta és a pénzt az apjának adta.

Szeptemberben Kazik nyolcesztendős lett. Apja incselkedett fiával, most már legfőbb ideje, hogy harcba menjen. Egy napon Kazikot korábban keltették fel, mint máskor, új zubbonykát adtak rá, anyja megfésülte, választékot csinált neki, mint valami felnőttnek, megnyálazta a kendője csücskét, kitisztította a fülét, megcsókolta és az apjához vezette.

— No, Kazik, most harcba kell menned! Búcsúzz el anyádtól!

A fiú még el is pityeredett, mert azt hitte, hogy édesapja igazán háborúba viszi, amiről neki ugyan fogalma sem volt, — csak azt tudta, hogy borzasztó.

De apja csak az iskolába vezette.

13

Tarutis így gondolkozott: valamikor felnőnek a gyermekek — ki tudja, talán még több is lesz, — akkor majd azon a darabka földön nehezen tengődnek. Arra a gondolatra jutnak, hogy szétválnak, felosztják a földet — megátkozzák az életet meg a szülőiket is azért, hogy nem tanították őket mesterségre, nem adták ki mindegyiknek az osztályrészt.

Sokszor megtörtént, hogy fivérek az osztozkodásnál bunkóval verték be egymás fejét, a fiú késsel fenyegette apját, késő vénségükig pereskedtek a szomszédok egy-egy elszántott mezsgyéért. Tarutis nem akarta az ilyen dolgokat és gyermekei számára csak egy mentséget látott: a tanulást. Sohasem volt kapzsi, és ha valaha irígykedett, sohasem azért, mert valakinek több gabonája vagy nagyobb földje volt, hanem azért, mert könnyen taníttathatta a gyermekeit. Az új telepesek közül a jobbmódúak a városba vitték a gyermekeiket, elhelyezték levélhordónak, tanítónak, földmérőnek. Mindenhol kellett az ember, — szántóföldön, vízen, gyárban, az utakon. Ha a felesége panaszkodni kezdett neki, hogy otthon ez nincs, az nincs, meg hogy a gyermekeknek nincs ruhájuk, ha felnőnek, csupaszok lesznek, mint a sólyom, akkor Juras ujjával homlokára mutatott és így szólt:

— Itt van az én gyermekeim gazdagsága.

Mikor a nyáron megérkezett a tanítóképző intézetből Dauba fia, — Juras estefelé elment hozzá és annak ellenére, hogy a szeminarista még nagyon fiatal ember volt, már messziről levette a sapkáját, nyájasan kezet adott neki és mintegy igazolva a tiszteletét, mondta:

— Ez az, ami előtt meg kell hajolnom: a tudomány előtt. Te, Pranas, bizonyára nem cserélnéd el a fejedet ezzel az én kobakommal!

Szégyenkezve állt Juras a szeminarista könyvei előtt, mint meztelen ember az idegenek előtt. Lapozgatott a könyvekben és úgy mondta Pranas szüleinek, akik szavaira boldogan mosolyogtak:

— Ezeket a lapocskákat én ötösével fordítom egyszerre és nem érem fel ésszel. Nem értem, miről írnak itt. Nézd csak, miféle vonalacskák, horgocskák vannak itt. Nem a mi eszünknek való! Ez az olvasókönyv — és Juras erőlködött, hogy visszaemlékezzék, — azelőtt tudtam, olvastam ezt. Ez az, ahol a földről írnak?

— Ó, Juras, kedvesem, olyanok vannak itt nála — szólt közbe a szeminarista anyja, — ha engem odaállítanának, megbolondulnék. Felkel a fiú, nem mosakodik, nem eszik, rögtön a könyveihez nyúl. Mindenféle tudomány van itt. Mi mindent kitalálnak az emberek!

Tarutis szívesen töltötte estéit a szeminarista szobácskájában és mikor már mindenki horkolt, ő mohón hallgatta a fiatal legényt; puhatolózott, hogyan jöttek rá a tudósok a napfogyatkozásra, ki találta fel a gőzöst és hogyan megy végbe ez, meg amaz, miért nem törik a professzorok a fejüket azon, hogyan semmisítsék meg a háborút, ezt az embermészárlást?

A szeminarista nem volt elég biztos minden kérdésben, de érezve Juras tudásszomját, — bár néha zavarba jött, — mégis beszélt, ahogyan tudott.

És alighogy valamelyik kérdésre elmondott mindent, amit tudott róla, Juras már előállt a másikkal:

— És ki volt az a Galilei? A kalendáriumban olvastam róla. Tetszett nekem, szerettem volna többet megtudni. Mikor Kaunasban voltam, kerestem róla szóló könyvet, de nem találtam.

Juras éjfélig is elüldögélt és megesett, hogy az első kakasszó után ment el szédülő fejjel. Ha a szeminarista elkísérte vendégét, Juras az úton is elárasztotta a lelkében kavargó kérdésekkel.

— Ott — mondta, felvetve fejét és a csillagos eget szemlélte — ott az esti csillag, amott a Göncöl szekere, többet nem ismerek. Azt mondják, mindennek van neve és a csillagászok kiszámították a pályájukat... Hol meg úgy tűnik nekem — már jónéhány éve nézem őket — hogy a mi folyócskánk gázlójánál mindig több csillag látható, mint másutt... Lehet, hogy ott a levegő más, vagy mi?

És néhány perc múlva, meg sem várva a felszegett fejjel mosolygó szeminarista feleletét, hozzátette:

— Ne kísérj el, nem kell. Úgyis meggyötörtelek. Mindig többet szeretnék tudni. Ahogyan mondják — holtig tanul az ember. Én egyáltalában semmit sem tudok. Szaladj haza, Pranas, még meghűlsz! Majd máskor folytatjuk a beszélgetést.

Még sokáig álldogált és az eget nézte. Különös bánat áradt el benne.

A gyermekeire gondolt, akiknek az lesz a rendeltetésük, hogy többet értsenek meg és megmagyarázzák a tudatlan embereknek, hogyan evickéljenek ki a nyomorból, hogyan éljenek új életet.

Juras hitt abban, hogy az új életben az emberek testvérek lesznek, megszűnnek a viszályok, mert nem lesznek sem urak, sem szegények — az értelem és a lelkiismeret fog uralkodni.

Tarutis erősen elhatározta, hogy az ő Kazikját ilyen új élet emberévé neveli. Örült, amikor látta, hogy a fiú milyen mohón falja a szeminaristától kölcsönkapott könyveket, sir, ha valamit nem ért és senki sem tudja neki megmagyarázni.

Juras meghívta a szeminaristát, bemutatta neki Kazikot meg a füzetkéit. A fiúcska hallotta, amint apja a vendéget kikísérve ezt mondta:

— Boszorkányos az emlékezőtehetsége... és nagy benne a tudásvágy. Semmi értelme, hogy itthon tartsam. Összébb kell húzni a nadrágszíjat... tanulni küldöm... Jövő esztendőben végzi el a harmadik osztályt.

Ezen az estén a fiú nem mozdult el apja mellől. Odasimult hozzá, akár a kiscica és elszunnyadva, könyvbeli királyokat, hercegeket és nincsteleneket látott, meg Rob.nzont. Beszélgetett velük, követte őket utazásaikon ismeretlen, mesés világba.

14

Éppen karácsony előtt jött a váratlan hír: a kormány megbukott. Az első tudósítások tele voltak ellentmondással. Egyesek azt beszélték, hogy Voldemaras professzor szétkergette a nemzetgyűlést és meggyilkolta az elnököt, mások, — hogy Kaunasban már a németek ülnek.

Juras már két nap óta nem tért vissza a községből és a többi lövésszel együtt éjjel-nappal őrizte a fegyvereket. Parancsot vártak. De parancs helyett az új urak rövid rendeletei érkeztek: mindenki törődjön a maga dolgával, minden kihágást a törvény teljes szigorával torolnak meg.

Tarutis, szinte kábultan, még mindig nem tudott tisztába jönni azzal, ami történt. Az új urak kiáltványai, amelyeket a községben kifüggesztettek, azt hirdették, hogy „megvédik a népet a bolsevik összeomlástól", ami felé az előbbi „narodnyik"-kormány vezetett. „A nyugalom és rend helyreállt az egész országban."

Csakhamar hazaérkezett Kaunasból Dionizas Petronis, aki részletesen elmesélte, mi történt: a demokráciát és a szabadságot elfojtották.

Juras szívébe markolt a fájdalom és üresség érzett, mintha valami nagyon drágát temetne el. Bátorította ugyan barátait: vezetlek én még titeket csatába a demokráciáért... De keserű kiábrándulásba fúlt a harciassága.

Egész életében lehetetlen volt bármi ellen védekeznie. Egy kis kudarc tönkretette összes nagy reményeit, kudarcok és bajok viszont oly sűrűn patakzottak a parasztok fejére ebben az országban, mint a zápor, mint gyermekszemből a könnyek.

A tavasznak üres magtárral, üres kamrával indult neki. Végigjárta a szomszédokat, rokonokat. Pénz nélkül nehéz volt vetőmagot szerezni. Mikor már egészen rosszul állt a dolga, Tarutis rászánta magát, hogy a földesúri gazdasághoz

fordul. Ott mindent kétszerte gyorsabban, de kétszer olyan drágán is megkaphatott.

Jarmala azelőtt is kérdezgette Tarutist a gyermekei felől, valahányszor találkoztak. Hogyan fejlődnek, apjukra ütnek-e? Juras sokáig nem értette, mi ennek a szívélyességnek az oka? És most alighogy a vetőmagot kérte, Jarmala máris beleegyezett és hozzátette, hogy nem fogja sürgetni az adósság megtérítésére, ha megígéri, hogy elküldi hozzá a kisfiát, tehén- és libapásztornak. Ünnepnapokon hazamehet a legényke a gazdaságból. Nem kell majd korán kelnie. És az öreg csordással egészen vidám lesz a pásztorkodás.

Tarutis visszautasította, arra hivatkozva, hogy fia még kicsi, nem elég erős ahhoz, hogy a nagy csordát legeltesse és ezenkívül arra készül, hogy Dauba fiával, a szeminaristával taníttassa.

Jarmala egyre csak a maga nótáját fújta: a tanulással még ráér a gyerek. És a tanulástól — gyengécskén nő majd fel. Inkább szokja meg a testi munkát — akkor mindig lesz kenyere. Ha most mindenki tanulni akar — ki műveli akkor meg a földet?

Tarutis felfortyant:

— Azért látom, uram, maga is gimnáziumba járatja a fiait. Most már senki sem akar tudatlan maradni.

Jarmala ebből megértette, hogy megsértette Tarutis hiúságát.

— No, az én gyerekeim el is vannak kényeztetve!

— A tudás nem kényeztetés, uram. Csakhogy nem mindenki taníttathatja a gyermekeit. A mi legénykénk nagyon tehetséges, magától is viszi majd valamire. Nagyon okos.

Jarmala nem tágított. Kimutatta, milyen hasznos lesz a szülőknek, meg a fiúnak is, ha néhány évig szolgál.

Panaszkodott, hogy manapság tiszta tönkremenés szolgát fogadni, mindet elkapatták, mind bolsevik. Hol nyolcórás munkaidőt követelnek, hol ünnepnapokon munkaszünetet. Láttak-e már ilyen elvetemültséget? Etetik, öltöztetik őket, mi kell még nekik!

„Átlátok én rajtad — gondolta Tarutis —, szántani és boronálni is akarsz az én legénykémmel."

Mintha a jószágigazgató kitalálta volna a gondolatát, sietve magyarázkodott:

— Hiszen szomszédok vagyunk — köztünk egészen másképp áll a dolog. Ha a fiúcskának nem tetszik nálam, nincs mit tennünk. És a tanulás miatt ne nyugtalankodjál. Diákot fogadok, hogy a kisebbik lányomat tanítsa, együtt tanulhat vele a te fiacskád is.

Érezve, hogy ezt nem utasíthatja vissza, minthogy az úr elégedetlensége sok kellemetlenséget okozhat neki, Tarutis elhatározta, beadja Kazikot a gazdaságba, de csak egy nyárra.

Jurasnak még sohasem volt olyan nehéz a szíve, mint mikor ezt az egyességet megkötötte. Úgy kellett alkudoznia, mintha valami kis borjút vagy bárányt adna el.

Hazafelé tartott és egész úton haragudott magára. Miért állt rá? Hát óvatolja meg Jarmala azokat a váltókat. De azzal nyugtatta meg magát, hogy nem tehetett másként. Miféle taníttatás lenne ott, ahol otthon még ruha sincs és nincs mit enni. Nem azért adja oda a gyereket egy nyárra, hogy pénzt hozzon a házhoz, hanem hogy jóllakhassék. És a munka nem olyan nehéz, közel lesz az otthonához, gyakran elszaladhat az anyjához, megszokja a korán kelést. A tanulásnál meg annál buzgóbb lesz azután. De igazat mondva, nemcsak náluk van ilyen szükség. Az új telepeseknek hány gyereke csatangol messzi gazdaságokban és tanyákon, aki még fiatalabb Kaziknál. A gyerekek fagyoskodnak, mezítláb szaladgálnak a jeges utakon.

Ilyen tépelődések között lépett Juras kis, bevetetlen, kopár, az új, nagy munka előtt még dermedt földecskéjére. Örömmel gondolt arra, hogy most meglesz a vetőmag. Feje felett madár repült el és ettől még jobban felderült a kedve — de aztán borúsan eltünődött. Mit szól majd mindehhez Monika? Hiszen már beszélgettek erről a dologról és elhatározták, hogy néhány évre elhalasztják.

— Hová legyen, hová legyen a szegény ember? — dörmögte félhangon Juras és hadonászott, mintha még mindig a jószágigazgatóval tárgyalna.

De könny nem esett, mikor feleségének az egyességről beszélt. Csak este, mikor a gyerek ágyát megvetette, ült oda Monika Kazik mellé és minden anyai gyöngédségével

elhalmozta. Az apa részletesen elmagyarázta a körülményeket és Monika azt felelte rá, hogy egyáltalában nem haragszik — de valami árnyék furakodott közéjük.

Végül Juras kijelentette:

— Hiszen megteheted, hogy nem engeded el Kazikot, csakhogy ezzel meg nem ijeszted Jarmalát. A gróf kutyájával szőrmentén kell bánni. Természetesen, az úr átkozott csirkefogó és alkalomadtán a nyakát is kitekerjük: a mieink sok verítékét itta. De ha baj van, megint csak a birtok felé nézünk.

Monikának is ez volt a véleménye, bólintott:

— Igaz, igaz, Juras, hogy is lehetne máskép?

Kazik aludt. Nem tudták rászánni magukat, hogy megmondják neki, mi vár reá. Este Fogg Phileasról mesélt apjának, aki körülutazta a világot és a szeminaristától kapott könyv képeit mutogatta.

Jurasnak most nem ment ki a fejéből a fia meséje. Azon tépelődött, hogyan adhatna mégis Kaziknak valamilyen műveltséget. Legalább a mezőgazdasági iskolát járhatná ki. Azután a vetésre fordult a gondolata, Linkusékra, Jarmalára, valahonnan előbukkant egy új kép — Fogg Phileas. Néhányszor visszatért, felvillant agyában ez a név, szabadulni akart tőle, de úgy aludt el, hogy azt suttogta — míg félkarjával feleségét ölelte, a másik meg lelógott az ágy szélén.

Monika nem tudott elaludni. Kazik mormogott valamit álmában, szempillái nedvesek voltak. Anyja föléhajolt és hevesen kívánta, hogy felébredjen, hogy legalább „békességes jóéjszakát" kívánhasson neki. Oly kevés ideje volt már, hogy a hangját hallja. A fia arca hirtelen eltakarta előtte a férje képét. A fiúcska szíve hangosan dobogott és szinte visszhangot vert az ő szívében. Beteges érzékenységével úgy tűnt neki, mintha valahol a belsejében egy másik szív dobbanna bele. Monika megremegett, hallgatózott és rémülten kérdezte magában: „Ismét kezdődnék nálam? A másodikat még fel se neveltem és máris jönne a harmadik?..."

*

Egy éjszaka az anyát valami képzelt kiáltás ébresztette fel. Nem azon az éjszakán volt ez, amikor férje visszajött

Jarmalától, mikor a fiúcskát odaadta, hanem már néhány nappal később. Senki se kiáltott, senki se hívta, a szobában halotti csönd. Kazik ágya üres. Már harmadik napja, hogy közölte vele az újságot. Monika elbújt akkor, hogy ne kelljen búcsúzkodnia a fiától. Juras lenyírta a halántékán a gyerek haját, megfésülte, felöltöztette, mint nagy ünnepeken. Porocska nem kért tőle mást, mint a nagy, összecsukható kését.

Kazik távozása után Monikát egész nap furdalta a lelkiismeret. Panaszkodott, hogy a munkát kiejti a kezéből, bánkódott a fia után, szemrehányásokat tett férjének, végül összeveszett vele és haragjában odavágta: „Ó, te pipogya!"

Ezután minden bánatát titkon hordozta és valószínűleg hamar megbékélt volna, ha Uljona nem hoz hírt Kazikról. A pásztor elmondta, hogy a kis Tarutis a legelőn felmászott a fára és egyre csak azt nézte, hol van az otthona. Mit csináljunk? Gyermek!

Most, hogy felébredt, minden gondolata fiával volt tele. A fiú nincs itthon. Az anyja többé nem tudott elaludni, fogta a rokkát és fonni kezdett. Elmúlt egy óra, az ég pirosló szegélye szélesedett, világosodott, mint az izzó vas. Fonni nem tudott, a guzsaly nem engedelmeskedett, lába lecsúszott a lábítóról. A taposó koppant a földön és felébresztette Jurast.

— Mi lelt?

Monika lehorgasztotta fejét és a fonalat nézve felelt.

— Rosszul vagyok. Már második éjszaka nem alszom.

A rokkánál ülve Monika megnyálazta az ujjait. Pergett a fonál. Torkát valami kibogozhatatlan, befejezetlen gondolat fojtogatta. Fürge kezének árnyéka felhőkben csapongó madarak képét vetítette a falra.

Még néhányszor rálépett a lábítóra, a rokka fölé hajolt és azon töprengett, mit csinál most az ő Kazikja? Alszik? Lehet, hogy éppen ebben a percben fölébredt, anyját hívja, de eszébe jut, hol van és elsírja magát.

Monikát nyugtalanság fogta el — nem történt-e a gyerekkel valami és iparkodott elképzelni, hogyan öltöztethetné fel legjobban a hideg időszakban. A lélekmelegítőjéből fog neki meleg zubbonykát varrni. Hisz Jarmalának ez nem jut eszébe. Neki — a fia, de az úrnak annyi, mint egy malac.

Munkaszolgálékok Hivatala Budapest

Az anyát nem hagyta békében a vágy, hogy a fiát visszakérje: elképzelte, hogyan megy elé és mondja: „Csináljon az úr, amit akar. Ha jószívvel ítél, akkor mi az adósságunkat a fiúcska nélkül is visszafizetjük, ha nem, vegye el a jószágunkat. Nekem is van szívem..." De halogatta elhatározásának megvalósítását, félt a férjétől: megint azt fogja mondani, hogy ezek asszonyi álmodozások, rögtön, még akkor vissza kellett volna utasítani. Megharagszik, szidni fogja... Neki is megvan a maga gondja, késő estig szaladgál — még egy lovat kér kölcsön, hogy hamarabb ledolgozhassa adósságát a cséplőgépért.

De volt valami, amit Monika sem értett Juras ügyeiben: mi értelme van a lövésztársaságnak és az összejöveteleknek? Osztagparancsnokot csináltak belőle, második éve nincs egy szabad napja, ünnepeken mint az őrült cipeli a puskáját... Megesett, hogy kaszálni kellett volna a rétet, vagy a gabona kipergett már a szántóföldön, de ha jöttek a felhívással, ő mindent otthagyott, felcsatolta a tölténytáskáját és rohant. És nem lehet neki semmit sem szólni, mert akkor bosszankodik, gorombáskodik:

— Mi történt veled, asszony, hogy egyre csak a garason jár az eszed?

— Édes Juras, beszéljünk szépszóval — kezdte egyszer, — miféle haszon származik ebből és kinek? Miért nem keverednek más férfiak is ebbe a dologba? Te már leszolgáltad a háborús éveidet, elég volt neked ebből. Nem is akarok többet mondani, csak azt, hogy ha megint háború lesz és te elmégy, én meghalok.

— Jaj, te butácska! Hogyan magyarázhatom meg neked, hiszen akármit mondok is, nem érted meg. Akárhogy is akarom a fejedbe verni, megmaradsz a magadé mellett. Mindig csak haszon jár az eszedben. De ha szereted a fiadat és védelmezed, akkor gondolsz-e a haszonra? Így vagyok én is, hiszen ezt a hazáért teszem!

Nem, Juras nem tudta megmagyarázni Monikának a szervezet célját, talán azért, mert maga sem értette egészen jól, miért fárad azzal, hogy a lövészcsapat fölött szemlét tart a község piacterén.

Monika mesélte a szomszédoknak:

— Nesze neked! Megint a törzshöz lógott el. És én egyedül maradtam a gyermekekkel. Mit csináljak vele? Próbáltam haraggal, próbáltam hízelgéssel. Már ilyen a jelleme: a fő, hogy másnak jó legyen, de magának a legcsekélyebbet sem... Megválasztották — a szatócsok mulattatására...

•

Lassanként megszokta Monika a fia nélküli életet. Rádöbbent, hogy egy-egy órára megfeledkezik Kazikról. De mikor a szíve valami mindennapi kellemetlensége miatt elszorult, és férje az osztaga ügyeivel volt elfoglalva, anyai gyengédsége fia után repesett és a tudat, hogy él, hogy kimehet az urasági legelőre és hallhatja, mint énekel és mint kiabál a csordára, gyógyító ír volt szíve keserű bánatára.

Egyszer nyár közepén szénát gyűjtött Monika. Nehézkesen emelte a nagy nyalábot, szúrt az oldala, mintha megszakadt volna a megfeszült viszér és mintha a belsejében űr lenne. Szíve oly hevesen vert, mintha kiszakadna belőle.

— Jaj! — és szegényke elterült a fűvön.

Juras abbahagyta a munkát és ijedten nézett arrafelé.

Az asszonyra gyakran jöttek különböző rohamok, kólikák, szédülések, mint minden elgyötrött, rosszul táplált, a szülést kellően ki nem pihent nőre. Már régóta gyűjtötte és szárítgatta a sokféle füvet: hangabarackot, örvénygyökeret, verbénát — szívgyengeség és rossz álmok ellen.

— Mi bajod?

Úgy látszik, már elmúlt. A fájdalom elcsendesedett, csak egy kicsit szúrt az oldala és a füle csengett. Juras leült mellé, megragadta az asszony kezét. Rémült, homályos volt a szeme, homlokán szenvedőráncocskák vonaglottak. A fájó szúrás az oldalában erősödött, belsejében mozgott valami, átfordult a másik oldalába, ahol az üresség volt és ahová ő is át szerette volna helyezni az egyenlőtlenül elosztott terhet. Kezét szíve alá szorítva várta, mi jön ezután.

— Megint... megint, vártam.

Juras megértette és még erősebben szorította a kezében felesége ujjait.

Észrevétlenül velük kezdett élni és kopogtatott anyja méhében egy még láthatatlan valaki, akinek léte örömteljes várakozással töltötte el.

— Lehet, hogy csak a melled szorult el.

— Ne fecsegj bolondságokat. Gyermek az! Érzem, hogy forgolódik. Már régóta tudom, csak neked nem mondtam meg.

— Mi forgolódik ottan, Monikácska, miféle gumócska?

— Ó, te szegény ember... Mire kellett ez megint? Haragszom rád.

— Rám?

— Reád bizony. Így is idegen asztal morzsáiból táplálkozunk. Most ismét megfogant...

— Mit csináljunk, ha isten úgy akarta...

— Most meg te emlegeted az istent. Imádkozz hozzá, hogy ne akarja... — mosolygott szomorúan Monika és tenyerével megpacskolta férjét.

Emlékezett az öregekre, akik éppígy magyarázgattak neki isten akaratáról első gyermeke után. Egyikük ezt mondta Uljonának: „Úgy jönnek a gyermekek egymás után és nem tudod honnan; észrevétlenül, játékosan". Így van vele is. Könnyű mondani, hogy nem kellett volna. Egyszer megcsókolják egymást — és kész. Pedig vigyáztak, külön aludtak, de hát a szerelem és az éhség — olyan, mint az abroncs. A gondok és a bánat — összeköti őket. A szegényember álma olyan rövid, hogy mikor jön a feledés, az édes, meleg kábaság, amikor már semmire se gondol, akkor nem vigyáz. Lám, a bogárkák is párosával repülnek a virágzó réten és nem is tudják miért.

— Még mindig hánykolódik?

Juras fiús kíváncsisággal nézett rá, a helyre, ahová az asszony a kezét szorította.

— Talán helyettem akarnál szülni? Eredj csak a közelemből! — könnyedén eltolta férje tolakodó kezét.

De azért ebben a pillanatban boldogok voltak. A fájdalmak nem ismétlődtek. Egészen napszálltáig gyűjtötték a szénát és mikor a boglya hosszú árnyékot vetett a házuk felé, összekarolva, tréfálkozva, vállukon a gereblyével indultak haza.

Valamikor, pásztorlányka korában, megkedvelt Monika egy dalocskát az árva verébről, azután elfelejtette. Most ismét eszébe jutott.

De a dalocskától nem könnyebbült meg. A réteket lekaszálták, a szénát behordták, megjött a rozs, a búza és a tavaszi vetés aratása. Senki se volt, aki segítsen Monikának a nagy munkaidőben. És akárhogy is iparkodott a férje, hogy minden asszonyi dologban kezére járjon, akárhogy is szidta, mégis felugrott, ha Juras nem úgy csinált valamit, ahogy kellett volna és felsóhajtva, elkomorodva munkához látott.

— Mi mindenre gondolok az álmatlan éjszakákon, mi mindenre... Gyermekek, gyermekek! — mondta Monika, mikor a kis Jonast öltöztette vagy etette. — Megesik-e majd a szívetek anyátokon, ha felnőttök, odaadjátok-e majd neki az utolsó falatotokat az éhség napjaiban?

A férjének panaszkodott, hogy nem tudja, mibe öltöztesse, hogyan nevelje fel az ő hármasfogatát. Hiszen ameddig a mellén táplálja, addig ő maga nem dolgozhat és nincs kire hagyja a gyermekeket, ha kimegy a földre. Jó azoknak, akik bőségben élnek, eggyel több vagy kevesebb — nem számít. Vannak, akik csak a kilencediknél, sőt a tizedik gyereknél hagyják abba. Igaz, vannak olyanok is, mint ő, sőt még rosszabbul élnek, és évről-évre szüntelenül dolgoznak — lesoványodva, meggörnyedve, kiszáradva, mint az almafa, a család meg évről-évre szaporodik.

— A férjeket kellene elverni, a semmirekellőket! Azoknak kellene türtőztetni magukat.

— Csacsika, te! — mondja a férfi.

— Magad vagy az...

Egymás mellett álltak — két egyszerű teremtés, aki megértette a lét bölcs törvényét: élni és dolgozni azért, hogy új embereket hozzanak a világra.

15

A kis folyó sodrában elúsztak az utolsó réti virágok. Az iskolában a gyermekek már oldalt oldal után lapozgattak könyveikben, csak az új telepesek gyermekeinek helyei

voltak még üresek. Voltak, akik még a barmokat hajtották a legelőre, mások azért nem mentek iskolába, mert a szülők nem tudtak nekik könyvet venni és nem varrhattak nekik ruhát. Kazik Tarutis majdnem a legutolsónak foglalta el helyét az iskolapadban. Véget ért a pásztorszolgálat ideje és hévvel fogott a tanuláshoz. Juras látva a fiúcska szorgalmát és mindenkit bámulatba ejtő emlékezőtehetségét, mindenáron — ha nem is mérnököt, de legalább is írástudó embert akart faragni a fiából.

De egyszer a fia komoran és ziláltan tért haza az iskolából. Nem ült le a könyveihez, nem mesélt a szüleinek új hódításairól a földrajz vagy a nyelvtan birodalmában. Napnyugta előtt lefeküdt és reggel nem sietett az iskolába.

Anyjának átadta a tanítónő üzenetét, hogy apja menjen be hozzá.

— Úgy látszik, rossz fát tettél a tűzre! — fenyegette Kazikot.

Apja egy szót sem szólt, de a fiúcskának ez éppen elég volt: sírva fakadt, mintha a szívét sebezték volna meg és eltunt valamerre — úgy, hogy nem tudták megtalálni.

Monika egy tucat tojást kötött egy kendőbe, vigye el Juras a tanítókisasszonynak. Lehet, hogy rosszul áll a dolog. Az apja nem vitte el a tojást, korholta a feleségét, hogy vesztegetni akar.

Mikor Juras az iskolába ért, a tanítónő beszélni kezdett a nevelésről, a szülők kötelességeiről, az önfeláldozás magasztos érzéséről, beszélt a fia magaviseletéről: hogy két évig a legcsendesebb fiú volt és most egyszerre két olyan csínyt követett el, hogy isten őrizz attól!

A tanítónő székkel kínálta meg Jurast, aki eddig csak állt, hallgatva a kisasszony bevezető szavait és most készült az ékesszólás további áradatára. A tanítónő rövid, de mély sóhajtás után, mintha igazán nehéz terhet emelne, folytatta az előadást.

Amennyire Tarutis megértette, a fiát „politikai" vétséggel vádolták: a postamester fiát pohosnak nevezte és az arcát tintával mázolta be. Ezt még megbocsátották volna neki, minthogy a tanítónő nem tudta elhinni, hogy az osztály legcsendesebb, legpontosabb, legfegyelmezettebb tanulója így viselkedhetett. De azután osztálytársai elmesél-

ték neki, hogy tiszteletlen szavakat mondott a katolikus papra. A fiú megmételyezi a többi gyermeket és az iskolára egészségtelen befolyást gyakorol. Itt természetesen már az otthoni nevelésben, a szülők nézeteiben van a hiba. A fiú úgy nő fel, mint egy kiskecske. Igen, és itt van még... „Ó, ez annyira illetlen, kellemetlen... mintha maga istállóban hagyná felnőni a fiát..." A tanítónő úgy mondta: „Az istállóban a barmokkal együtt neveli". Erről még beszélni sem való, de mint nevelőnek kotelessége:

— A fiú ruhaujján észrevettek nem egy, hanem sok, de volt köztük egy óriási... tudja... — a kisasszony utalkozó fintort vágott... — Ó, még kimondani se óhajtom, annyira illetlen, de bocsásson meg... egy rovart...

— Mit, kisasszony? — kérdezte az apja, aki semmit sem értett ebből.

— Igen, rovart... értse meg — tetűt.

Az apa nem ámult el, nem pirult el, mint ahogy a tanítónő várta, csak hidegen megjegyezte, hogy az is meglehet, a rovart nem is az ő fia hozta, talán másokról mászott rá. Erre a tanítónő kijelentette:

— Ó, nem, dehogy! Az én gyermekeim mind tiszták, mind jócsaládból való gyermekek.

Tarutis, bár vérig sértődött, türtőztette magát. A tanítókisasszony meg kell hogy értse: a szükség, beteg feleség, nincs, aki mosson, ő maga egész napokon át a szántóföldön. A fiú egé z nyáron mint pásztor szolgált idegeneknél, ki gondoskodott volna ott róla? Menne csak végig a házakon, hol nem találna ilyen férgeket? Mi szégyen van abban? Van olyan, akinek csak egy inge van és azt hordja egész évben. A tetű — a szegénység útitársa, kisasszony. Erről nem lehet tenni!

A tanítókisasszony újból rákezdte a pirongatást, a tisztaságról beszélt és kellő ismereteket közölt arról, hogyan kell gyermekágyakat és gyermekfehérneműt tisztán tartani. És még ha ez lenne minden! Mikor a társai megmutatták Kaziknak ezt a rovart, akkor ahelyett, hogy megköszönte volna nekik a figyelmeztetést, a karját a patikus kislányának az orra alá dugta. Ez a leányka olyan takaros, szelíd, jólnevelt hogy még csak nem is látot ilyen dolgokat, nem

értette, mi ez, de azután hányingert kapott és még az ajtóig sem futhatott, ott az osztályban... Képzelje csak el, mennyi sírás-rívás volt itt, kellemetlenség a szüleivel..

Tarutisnak kedve lett volna ahhoz, hogy minderre csak legyintsen egyet, de a tanítónő kedvéért mérsékelte magát és mondta:

— Ismeretes, milyenek az úrigyermekek, kisasszony! Azok egész éven át ránoigálhatják a fiam fülét, „Mohocskának", „Porocskának" csúfolhatják. Mivel szegény, verhetik is! Sokszor jött haza a fiam sírva az iskolából. És most megint ő a bűnös!

A tanítónő leckéztetésének sehogy sem akart végeszakadni, a szünetnek már régen vége volt, a falon túl zúgott az osztály, mint a méhkas. Kazik barátai is lármáztak, meg az ellenségei is, ám a tanítónő egyre csak prédikált.

Juras körülnézett. Ezzel a kisasszony értésére akarta adni, hogy fejtegetései fölöslegesek és nem érdeklik. Tekintete egy pillanatra fennakadt a falon lógó fényképeken, a kerékpáron, a virágos, madarashímzésű takarókkal leterített ágyon. Egyiken zöld fonallal volt ráhímezve a vilenszki torony és fölötte a felkelő nap.

A kisasszony azt tanácsolta, hogy büntesse meg a fiút. A verés természetesen nem használ, jobb lesz istenfélelemmel, a hit igazságaival hatni rá. Mellékesen — jutott most a kisasszony eszébe — a vallásoktatást illetőleg nem jó, ha a szülők a gyermekeik füle hallatára beszélnek a nézeteikről — vannak ilyen szülők. Neki természetesen semmi köze hozzá, meg lehet lenni vallásoktatás nélkül is, no de akkor úgy nő fel a kisfiú, mint faragatlan tuskó.

Tarutis most már nem bírta tovább és erélyesen kijelentette, hogy hitet nem lehet erőszakkal beleojtani valakibe. Nem volt még elég ezekből a mesékből?

A tanítónő még azt sem várta meg, hogy a katona befejezze beszédét. Néhányszor felállt, sóhajtott, meg-megszakította felkiáltásaival: „Hallatlan! No nézzék csak! Ohó!" Gúnyolódott a paraszt szavai felett, amennyire csak kitelt tőle.

— Mesék? — sikoltotta, eltaszítva az asztalon előtte fekvő könyvet, mintha gyakorlóteret akarna csinálni a kü-

szöbönálló csatának. — Hogy mondhat ilyen meggondolatlanságot felnőtt ember létére? Mesék? — és iparkodott a katona hanglejtését és hangját utánozni, hogy még jobban kiérződjék a gúny. — Hiszen ez veleszületik, ez a szívben gyökerezik, az érzésekben! Igaz, a hit — szabad meggyőződés dolga, amint maga mondja. De él és mindannyiunkban rejlik. Értse meg, ha egy ilyen egészségtelen szellemű, romlott kis kamasz ilyen dolgokat fecseg, megsérti a többi gyermek lelki harmóniáját.

Ebben a pillanatban Juras megérezte a szakadékot, amely őt, a műveletlen parasztot, elválasztja az új értelmiségtől, amelynek új, okos beszédek és mélyértelmű fogalmak kellenek istenről, akinek már különféle latin szócskák mögé kellett rejtőzködnie. Most kedve támadt Tarutisnak arra, hogy kicsinek és tudatlannak mutassa magát, de úgy, hogy ez a tanítónőnek is fájjon.

— No, nem kell az én fiamnak ezen a harmónián játszania, nem kérem én ezt!

A tanítónő elvörösödött és még leereszkedőbb hangon mondta:

— Ahogyan akarja, én csak kötelességemnek tartom; a hit — egyáltalában nem mese. Értsük meg, én nem vakon hiszek, de a teremtő... hogyan lehetnénk meg nélküle? Ki teremtett minden élőt, növényt, virágocskát, ki gondolta ki a napot, csillagocskákat, amelyekről még a tudósok is olyan keveset tudnak? A mi tudatlanságunk — az nem mese. A legtudósabb emberek hiszncк, maga meg... gondolkozzék csak!

A tanítónő arckifejezése értésül adta, hogy Tarutisnak nem illik ilyen kérdésekkel foglalkoznia, ilyen jelentéktelen embernek nincs ehhez joga.

Most Juras akarta nyújtani a vitatkozást a tanítónővel. Minél elviselhetetlenebbé vált a kisasszony, annál nyájasabban és tartózkodóbban fűzte ő ezt a minden tekintetben tudományos vitát.

— Amint mondják, kisasszony, mindenkinek van feje, hogy sapkát viselhessen. Mindenkinek szabad a maga bőréről gondoskodnia. Csak az én véleményem szerint: amibe az orroddal bele nem szimatolsz, amit nem tudsz érezni, tapintani, amit nem látsz és nem hallasz, attól nem is félsz.

— Ó, megint ezt hajtogatja! Hiszen maga nem látta Amerikát!... mégsem kételkedik abban, hogy létezik?

— Úgy van, kisasszony — vágott a szavába szinte felvidulva Tarutis. — Amerika az egészen más... de onnan... — Juras felfelé mutatott az ujjával — onnan nem jön hír, se levél, se üzenet. Bocsásson meg, kisasszony, de ha már erről beszélünk, elmesélem magának: meghalt a mi falunkban egy Daubulis nevű ember, aki nagyon istenlélo volt. Halála előtt egyességet kötöttünk. Én arra kértem, adj magadról hírt így vagy amúgy. Ha van ott valami, akkor én, mikor a Jozafát völgyében találkozunk, jó dohányt viszek neked. Mert szeretett pipázni és halála előtt egy font dohányomat elszívta. El is koltozott ebből az árnyékvilágból — és azóta egy hangot sem hallok róla. Már négy esztendeje...

— Maga humorista — mondta a tanítónő szinte könnyekre fakadva, sietett, hogy befejezze a beszélgetést ezzel a bölcselkedo paraszttal, aki még — akarki megiássa — tegezésbe csap át.

— Maga olyan tudós, nem is tudom, kell-e a maga fiának iskola. Mindez nagyon kellemetlen. Ahelyett, hogy a maga dolgáról tárgyaltunk volna, maga vitatkozott velem...

— Bocsánatot kérek, kisasszony, ha valamivel megsértettem. Nem tudok úri módra.

Alig mondta ezt Tarutis, a tanítónő már felpattant és az ajtóhoz rohant. Juras fapapucsaival kopogva, elment. Az udvarra érve, véletlenül meglökte az egyik kisgyereket. Apai gondoskodással felemelte, talpra állította, mint a kismadarat, mely még nem áll biztosan a lábán, kezébe adta a foldre ejtett kis karéj kenyeret és tovább lépdelt, mély sóhajtással.

Juras néhány percig gondolat nélkül ment, a szántóföldekre méredt szemmel: és megint szeme előtt látta a gyenge, tintás ujjacskákat, megint eszébe jutott az ő Kazikja.

— Iskola! — szakadt föl végre belőle. Most visszaemlékezett a tanítónővel való beszélgetésére: lehet, hogy túlságosan élesen beszélt vele. De mégsem... teljesen illendően viselkedett. Még a hangjára is emlékezett, meg arra, hogy a tanítónő néhányszor savanyú arcot vágott, mikor a „rovar"-ról volt szó. Milyen ellenszenves volt most Tarutis-

nak ez a nő! Kár, hogy utólag nem mondta neki: „Próbáld meg, kisasszony, élj csak a mi körülményeink között. Akkor meglátjuk, milyen krepdesinekben jársz majd. Látod, találtál mennyei virágocskát, a patikus kislányát — kellemetlen lenne, ha nyomort látna... Tetűt... Kinek véréből gazdagok, tekintélyes urak?" És Juras összeszorította öklét, mintha verekedésre készülne.

*

Juras dorgálta feleségét és megkérte, hogy ne végezzen nehéz munkát, ne emeljen semmit, még fejni is megpróbált helyette. De Monika, aki látta, hogy a férje milyen ügyetlenül végzi el az ő munkáját, milyen üggyel-bajjal helyettesíti, maga látott a munkához. Ennek azután koraszülés lett a vége.

Ezúttal leányka jött a világra, akiről már sok éve ábrándozott, akit álmában dajkált, akinek át akarta adni minden gondját, minden ruháját. szalagjait és ékességeit. De a leányka holtan született. A szomszédasszonyok beburkolták a csöppséget anyja ingeujjába, kis koporsóját mint apró csomagot félkézzel vitték a temetőbe.

Elmúlt egy esztendő, elmúlt még egy. A megpróbáltatásoktól és betegségtől elgyötört asszony érezte, hogy az erő, mely minden évben új tollakkal ékesíti a madarakat, mely a bogárkák szárnyát megnöveszti, sőt a bárányok szarvait is kivirágoztatja — ezt az erőt örökre elvesztette. Megkezdődött az öregsége.

16

Október első napjai melegek, csendesek voltak, az esőket még beitta a föld, nem álltak össze tócsákban. Az éjszakák sápadtak voltak, nem voltak reggeli fagyok, csakúgy, mint kora tavaszon, — csak éppen a fülemüle dala hiányzott. Reggelenkint köd gomolygott a földek felett, délben láncszerűen húzódott a Nyeman fölé, ahol a langyos szélfuvalmak megolvasztották a jeget.

A pókok nászhetüket ülték ezekben a derűs napokban, selyemgyapotot hintettek a földekre, amelyet a haldokló nyár könnyű sóhaja nemsokára elvisz.

A zengő, tiszta levegőben áttetszőknek látszottak az erdők, messze távolba követhette a szem a madár röptét. A földet zöldes-sárga és szürke színek árasztották el, mint valami végtelen tavat. Tüzes foltként állt egy magános juharfa a klangjaji szántóföldek szélén, mint lángra lobbant kazal.

A birtokról a hegy lejtőjén lovas nyargalt: a patkócsattogás hol halkult, hol élesebben hallatszott, ahogyan a szél fújt. A lovas láthatóan nagyon sietett, korbáccsal ütötte, öklével verte lova oldalát. Mikor pedig a telephez vezető útra ért, vágtára fogta.

Linkus, aki veteményeskertjében az utolsó mákfejeket tépegette le, ezt gondolta: „Ki lehet ez? Csak nem rendőr?"

Erre a gondolatra kiverte az izzadság: a paraszt, akármilyen nyugodt is a lelkiismerete, rendőr láttára mindig kellemetlenséget vár.

A ruhája után ítélve a lovas mégsem rendőr. Linkus megnyugodott és félhangon dörmögte:

„Pfuj! Jól eltaláltam, kitől féljek!"

Mikor a lovas a hombárok előtt elszáguldva nyugodtabb ügetéssel Tarutis udvara felé fordult. Linkust kíváncsiság fogta el és a konyhakertnek abba a részébe ment, ahonnan jobban láthatott.

Amint a lovas az udvarhoz ért és futva eltűnt a ház ajtajában, rögtön kiszaladt egy nő, bizonyára Tarutisné és utána maga Juras is. Az udvarukban már összecsődült néhány ember. A küldött megint lóra kapott és vágtában indult a község felé a másik úton.

— Mi történt ott? — kérdezte Linkus a feleségét, mikor megpillantotta a birtok felé futó Tarutist és az aszszonyt, akik után kisebbik fiuk döcögött.

— Valami nem jó felelt a felesége. Most a felszántott földön szaladó ember megállt, intett hátramaradó feleségének, látszott, valamit kiáltott, futva fordult vissza és karjára vette a kisfiút. Csakhamar leereszkedtek a völgykatlanba — eltűntek.

— A béres parancsot hozott Jarmalától és erre — szalad ész nélkül a birtokra... — jegyezte meg Linkus és megint munkához látott.

De az a lovas nem ment ki a fejéből.

Mintha csak készakarva történnék, a városból hazatérve benézett az udvarába legközelebbi szomszédja:

— Mi baj van Tarutisékkal?

— Tudja a fene. Mi is tanakodtunk az asszonnyal, mi lehet ez?

A szomszéd letelepedett a teherszánra a ház mellett, maga mellé tette a heringes csomagot és arról kezdett mesélni, mi újat hallott a városban, kivel találkozott, kinek az ingóságait árverezik el. Mikor a legutolsó hír eszébe jutott, aminek a kedvéért Linkust felkereste, a szomszéd felélénkült; a következő hónap első napjától fogva a következő parancsot kell teljesíteni: aki nyiratlan szakállal, fekete körömmel, rongyos könyökkel mutatkozik, büntetést fizet. A teheneket mosni, a lovakat csutakolni kell...

— Elég, elég! Ezt mind te találtad ki!

— Majd meglátod, ha a bíró felolvassa a rendeletet!

— Elképesztik a világot! Már nem tudják, mit találjanak ki. Itt arra sincs idő, hogy magunkat rendben tartsuk a munka meg a szegénység miatt és akkor még a barmokat így ápolni! És mi haszon van ebből... Vagy háború lesz, mi?

— Haszon!... Az uraknak pénz kell. Azután elrendelik, hogy mindenki növessze meg a szakállát és aki nem növeszti, az bírságot fizet.

— Ugyan! Talán ez is meglesz?

— Mit tudom én? Kaunasban nemcsak ilyet képesek kiagyalni azok az élősdiek...

Léptek zajára megfordultak. Sebesen jött az udvarba Linkus legidősebb fia.

— Sztaszjuk, nem tudod, mi van Tarutiséknál? Miért rohantak úgy a birtokra?

Sztaszjuk nem felelt, mintha nem hallotta volna a kérdést. Megértették, hogy rossz hírt hoz: minél közelebb ért, annál sietősebb lett a járása, fejét rázva, mint a ló, hátravetette homlokába hulló göndör, fürtös haját.

Egészen odaért hozzájuk.

— Porocskát agyonütötték.

— Mit mondasz?

— Még él, de azt mondják, nagyon rosszul van. Bevitték a gazdaságba...

— Ó, szegénykém!

Linkus felállt, kinyújtotta hosszú gunár-nyakát és kérdésekkel ostromol a a fiát:

— Ki ölte meg, hol, hogyan? Beszélj értelmesen. És miért nevezed Porocskának, te disznó! Mintha nem lenne neki becsületes neve!

— Hát gerenda zuhant le a rakásból, fején találta és szétroncsolta a koponyáját. A híd előtt hajtott el — mesélte Sztaszjuk a szerencsétlenség történetét.

— Istenem! — jajdult fel Linkus felesége — mintha a szívemből téptek volna ki egy darabot. Ha valakivel baj történik, nem bírók se dolgozni, se enni... Idegen-e, hozzámtartozó-e, egyformán sajnálom... És Monika, a boldogtalan, mi lesz most vele?

— Lehet, hogy nem is olyan rettenetes a dolog, ahogy beszélik. Magad láttad, Sztaszjuk, hogyan sérült meg? — fordult a szomszéd a fiúhoz.

— Nm! Mi diót szedtünk Ulinkassal, az ő lakójuk mondta el nekünk, az, aki a baltánkat ellopta. Odaszaladtunk ahhoz a helyhez. Mennyi vér! Az egész út csupa vér.

— Nálunk minden ilyen kegyetlen. A pénz miatt oda kellett adni a gyereket az uraknak. Az olyan Jarmala-féle mit törődik vele? Jó, hogy mi nem adtuk oda a mienket.. A gyerek vagy az éhségtől pusztult volna el, vagy a bika öklelte volna fel. Juras taníttatni akarta...

— Igaz is. Hiszen Jarmala ugyan nem gondol avval, hogy a munkását etesse és ruházza — tódította a szomszéd. — A minap elmegyek a birtok mellett, hát valaki rám köszön: „Jó napot, bácsi!" — Gondolom, valami kis csavargó tévedt arra. Nézem, hát a Tarutis fiacskája. Szekeret rak meg, vasvillával... siralom... Gondoltam is magamban: a szülei biztosan nem állították volna ilyen munkához, hogy meggörbüljön vagy megszakadjon. Ilyen fityfirityet férfimunkára küldeni! Nincs szíve ennek a Jarmalának.

Az anya ahogy volt, blúzban, kezében guzsallyal szaladt a gazdaságba. Kazikot a kert bejáratánál lévő munkásbarakk lépcsőjére fektették. Fejét vizes rongyokkal kötötték be, haja ziláltan összekócolódott, ragadt a vértől. Mélyen beesett szeme alig csillogott. Mikor anyja egész testével ráborult, a gyerek csendesen lélekzett és látszott, hogy nem ismeri meg.

A szerencsétlenség szemtanúi, a birtok béresei elbeszélték az apának, hogy Kazik csak akkor kiáltott egészen furcsa hangon, amikor a gerenda leesett, azután, mintha semmi se lenne, — némán szenvedett, mintha aludnék. Isten tudja, hogy az eltört csont megsérfette-e az agyvelejét? De hiszen fiatal, életerős, nem pusztul el. Igaz, hogy nagyon sok vért vesztett.

— A vér az semmi. Még jó, hogy a rossz vér kiment belőle. Én emlékszem, a háborúban... — vigasztalta őket valaki a tömegben, de az anya zokogása félbeszakította.

— Kazik, kisfiam, hát már meg se ismersz? Én a mamád vagyok!

Letépte a szétroncsolt fejről a rongyokat, amelyek összeragadtak a vértől, attól a vértől, amelyet a méhében adott a gyermekének.

— Ne nyúlj hozzá — vonta el felesége kezét Tarutis — látod, hogy alig él.

— Tönkretették az én fiacskámat! — hajtogatta az anya, nem tágítva mellőle.

A kisebbik fiú nagy, kerekre tágult szemmel nézte apját, anyját, az ismeretlen embereket és bátyja rongyokba bugyolált fejét. Kiejtette kezéből az almát, melybe beleharapott és hangos sírásra fakadt.

A lovas visszatért a községből és vigasztalóan közölte, hogy a felcser mindjárt megérkezik. Általános izgalommal, türelmetlenül várták most azt az embert, aki, mindenki meggyőződése szerint, egyedül tudja eltávolítani a halált. Percenkint kiszaladt valaki az országútra, hogy nézze, jön-e már a felcser. Az apa türelmét vesztve, komoran ült a beteg mellett, kis kezét hatalmas öklében tartva és átkozta a késedelmeskedő felcsert.

Megérkezett a barakkba Jarmala is. Éppen most kelt fel az ágyból, jó szappanszaga volt és igyekezett nagy aggodalmat mutatni: maga akarta Kazik érverését megszámolni. Mindenkinek úgy tűnt, hogy az úr ujján ragyog az aranygyűrű, mint Kascsej sarlója.*

*

Jarmala igyekezett megnyugtatni a szülőket, elmesélt néhány hasonló esetet, melyek mind jól végződtek és még azt is megpróbálta, hogy felderítse őket. Mikor végre elment, egyik öreg munkásnő hangosan mondta:

— Akinek nem tiszta a lelkiismerete, mindig tréfával akar szabadulni.

A felcser jó órával később került elő a kerékpárján, amikor a beteg már ide-oda hánykolódott és le akarta tépni fejéről a kötést. Az apjának erősen le kellett fognia a kezét. A rövidlátó öreg felcser kimosta a sebet és szigorúan megparancsolta: ha a láza emelkedik, azonnal Kaunasba vigyék a beteget.

Az egyszerű parasztoknak az orvos elérhetetlen fényűzés volt. Megszokták, hogy magukra hagyottan szülessenek, elviseljék a legsúlyosabb betegségeket és segítség nélkül haljanak meg. A bölcsőtől a sírig kísérte őket a mindenütt jelenlevő lelkipásztor árnya, aki megjelenik, hogy tanúskodjék arról: hogy a föld lakói menthetetlenül függenek valamely „hatalmasságtól", aki az ég túlsó oldalán lakozik és zivatarokat, rossz termést, éhséget küld le a földre.

*

A felcser távozása után az öregasszonyok azon tanakodtak, hogy papért kellene küldeni. De a „lelkek orvosa" erőtlenül állt volna a kicsi ember testi fájdalmai előtt.

Kazik megint hánykolódni kezdett, egyik oldaláról a másikra vetette magát, halkan nyöszörgött, egészen úgy, mint egy felnőtt ember.

Juras rémületében, mert nem tudta, mitévő legyen, mármár rohant volna a felcser után, de azután visszatért a fiú-

* Cassiopeja, az északi félteke csillagképe — *A szerk*

hoz, és minden erejét megfeszítve lefogta. Lefogta és csodálkozott, honnan van a kicsi testben ekkora erő, — úgy eltaszította apját, úgy kiszakította magát az öleléséből.

Lassankint elcsendesedett a beteg. Olyan csendesen feküdt, szinte nem is hallatszott a lélekzése. Az anya fia feje fölé hajolva elsírta magát:

— Meghalt...

De mindenki ámulatára a fiú horkolni kezdett, mintha mélyen, nagyon mélyen elaludt volna.

A szülők rögtön, minél gyorsabban haza akarták vinni a fiút, bár a gazdasági munkások rábeszélték őket, hogy hagyják ott, ígérték, hogy jól ápolják majd, az öregasszonyok meg ígérgették, hogy a gyóntatót is elhozzák.

Befogták a lovakat a hosszú gazdasági szekérbe. A munkások nem sajnálták a párnáikat. A beteget jó magasan feltették a tollas derékaljakra és vitték. Az anya a kicsivel mellette kuporgott. Ez emlékeztette a lakodalma napjára: színes párnák, kísérők tömege. A kocsi himbálózott, amint a mezsgyéken átdöcögött, amíg vissza nem ért a sima útszakaszra. Munkások és munkásnők csoportosan kísérték őket a földesúri szántóföldek végéig, rengeteg tanácsot és utasítást adtak.

Jó idő volt, tiszta, könnyű a levegő, mindenhonnan szakadozott selyemszálként szállt az ökörnyál, a nap halványan ragyogott. Az ebédutáni órában szinte nem is melegít, de minden, ami él és ami ép, sietve sütkérezik, örül a vénasszonyok nyarának ezeken az utolsó napjain.

Tarutis rá akart legyinteni ostorával a lovakra, de eszébe jutott, hogy akkor felriasztaná a beteget: az út megint egyenetlen. Lépésben hajtott. A következő dombemelkedés előtt az anya feltette magában, hogy leszáll a szekérről. Még nehezebben esett neki a járás, a könnyektől nem látta az utat. Szabadulni akart a gondolattól, hogy a fiú meghal, hogy nem lesz többé. Sohasem! Inkább koldulni menne, haragítaná a kutyákat, csak életben maradjon a fiacskája. Valamikor régen, nyugtalanul várva a gyermeket, azt gondolta magában, jobb lesz, ha megsemmisíti a kis életet. De akkor egyedül volt, mint az ujja és az élet teljesen elnyomta. Később, mikor megtalálta keserű sorsának útitársát, férjét, arra vágyott, hogy a gyermek világra jöj-

jön. Mennyire félt, hány éjszakát töltött álmatlanul, amikor arra gondolt, hogy a fiú nyomorban nő fel. Néha azt kívánta: inkább holtan szülessék.

De lám, a gyermek egészségesen született, bár csak későn kezdett el járni; gyenge testét kétéves koráig pelenkába kellett takargatni. De most örült volna, ha élve látná, még ha púpos vagy féleszű is maradna. Ha egész életében súlyos kölöncként nehezednék a családjára — csak éljen! Az anyja is bűnös: még a méhében el akarta emészteni, idő előtt küldte, hogy elszegődjék idegenekhez, kenyeret keressen.

A második fiú, akit a szekér után menve kézenfogva vezetett, ez a kis pufók gyerek, hirtelen idegenné vált előtte. Hadd bőgjön, hadd rugdalózzon, most minden szeretete a haldoklóé.

— Elhallgatsz, taknyos? Mindjárt itthagylak és elmegyek! — fenyegette a kisebbiket Monika.

A szekér a házuk irányába fordult. Reggel óta nyitva maradtak az ablakok, nyitva az ajtók, a kis ablakok mögött üresség tátong. És a ház is idegennek, ismeretlennek látszott.

Juras óvatosan leemelte Kazikot a szekérről és bevitte a házba. Monika tartotta a lábát és ijesztően könnyűnek érezte ezt a drága terhet.

Az udvaron felügyelet nélkül hagyott lovak a szekérrel együtt bekerültek a veteményeskertbe és rágcsálták a késői repcét. Jóval később béres jött a gazdaságból a lovakért és elhozta a fiúcska holmijait, de hozott még egy hosszú üvegcsövecskét is, amit hőmérőnek hívnak, azt az úr küldte. Monika nem tudta, hogyan bánjon vele. Juras magyarázta neki és belenyomta a beteg markocskájába, de a higany nem mozdult; Monika háromszor-négyszer is megpróbálta bedugni a hőmérőt, így meg amúgy, de a higanyoszlop csak egy helyen maradt. Akkor megcsinálta a férje úgy, ahogy kell.

— Aki szegény, az buta is... — kesergett Tarutisné.

Mindketten az ágy mellett maradtak, fel nem emelkedtek térdükről, szemüket le nem vették Kazikról, a legkisebb neszre is figyeltek. De a gyermek mozdulatlanul feküdt, vértelen arccal, fakószürkén, mint a pókháló.

Ágya fölött a kis polcon könyvek, füzetek álltak. Az apa remélte, hogy fia ezekből a könyvekből megtanul minden tudományt és a szerencsétlenek támasza lesz. Nagyon magasan vannak ezek a könyvek, a fiúcska nem érheti el őket, de most nem is kellenek neki.

A beteg jobban lett. Hirtelen könyökére támaszkodva fel akart ülni, de megint visszaesett. Arcával a falnak fordult, megint felemelkedett, megint lerogyott. Ekkor anyjára, apjára pillantott.

— Csak ne pityeregj, ne mutass neki könnyeket, menj ki a házból, majd én maradok vele.

— Hiszen az én vérem, az én szívem!

— Apa! — most szólalt meg először a fiú, mintha semmi sem történt volna. — Ez a mi konyvünk, abban a piros kötésben?

— A mienk, Kazik, a mienk. Nem fáj valamid, fiacskám?

— Ezt a könyvet szeretném.

— Feküdj még, pihenj egy kicsit. Ha könnyebben érzed magad, meggyógyultál, akkor új könyveket veszünk neked. Sok új könyvet veszek néked.

— És az leszek, ami akarok? De nem akarok tanító lenni. Soffőr, gépkocsivezető akarok lenni.

— Az leszel, ami akarsz, Kazik.

— Nekem nem kell hazulról pénz, én magam sokat keresek.

Kazikot kicsinek látta az apja, néhány évvel fiatalabbnak, amikor így beszélt vele. Láthatólag a fájdalom ideiglenesen szünetel. De a sebesült folyton iszik. Nem tud betelni a vízzel: hol lázban ég, hol fázik, hol megint tüzes. És fogni kell a kezét, hogy le ne tépje fejéről a kötést. Nem sokáig szundikál a fiúcska, kinyitja a szemét, vadul, révetegen néz. A láz és a szomjúság egyre erősödik.

Apja, anyja egész éjszaka az ágya mellett virrasztott, mint egy halott mellett; együtt éledeztek vele, együtt álltak vele a halál küszöbén és teljesen megfeledkeztek a másodikról, a kis Jonasról, aki keserves sírással hívta anyját.

— Halkabban, halkabban, te szerencsétlenségem!

Az apa Kazik kezét tartotta és figyelte erősen verő pulzusát.

„Gyöngül — gondolta magában — egyre alszik. Nem hal-e meg? Hívjak valakit? Hátha a doktort hívnám, az okosabb, megmagyarázná, mit kell tenni. De ez a doktor rövidlátó öregember és csak a pénzt nézi..."

A beteg hóna alól kicsúszott az ottfeledett hőmérő. A higany nagyon magasra szökött fel.

Juras kiment a házból. Azt hitte, már régen besötétedett, pedig csak most kezdett alkonyodni. A világos naplemente, mint pásztortűz, sokáig lángolt a távoli látóhatáron. A házigazdának eszébe jutott, hogy ideje a jószágot megetetni és az istálló felé indult, de megállt:

— Nem fognak elhullani!

— Félek, nem jó ez az alvás! — szólt Monika, mikor férje visszatért a házba. — Amint kimentél, behúnyta a szemét és többé ki se nyitotta. Az orrocskáját kiverte az izzadság. Úgy látszik, édesen alszik.

Besurrantak, belopakodtak a házba a szenteskedő asszonyok, Marce és Karuszje, ezek a fekete varjak. Náluk nélkül nem eshetett meg egyetlen temetés sem. Nyilván a pap különös rendeleteit hajtották végre, hiszen ez a „pásztor" mindig pontosan tudott arról, ki merészelt a hit ellen beszélni, ki nem akart gyónni. Mindketten a templomi kórusban énekeltek, mindketten besúgók voltak, hosszú, sovány nyakukon rózsafűzér, képecskék, ereklyék lógtak, amelyeket zarándokútjaikról hoztak haza. Kedvenc foglalkozásuk a „lelkek megmentése" volt. Ők hívták a papot, hogy a beteg embereket meggyógyítsa, a haldoklóknak szemét lefogja. A még jóerőben levő Karuszje szeretett halottat öltöztetni és felékesíteni, beszélgetett vele, mintha élne:

— Mi kell neked most? Véget ért a szenvedésed. Most isten kezében vagy.

Voltak, akik nem tudtak meglenni e két nő nélkül, mások ki nem állhatták őket. Jurasnak sem tetszett, hogy rossz órában és fölöslegesen sápítoznak itt ezek az álszenteskedők. Még egyszer kiment az udvarra, mintha nem is látná őket. Tenni kell valamit, de mit? — állt meg tépelődve. Minél előbb csinálni kell valamit, halogatás nélkül.

A házban beszélgettek:

— Ó, ne mondd, Monika. A pap megnyugtatja, lelkecskéjét istenhez vezeti. Nem egy volt, aki azután meggyógyult. Senkit sem küldött időnek előtte a sírba.

A másik hang ráduplázott:

— Így szól a közmondás is: se nem árt, se nem használ. Tudjuk mi, hogy a férjed hadilábon áll az istennel, dehát mindenki úgy gondolkodhatik, ahogy akar...

Az első félbeszakította:

— Jobb könnyebb úton megszerezni a mennybéli üdvösséget. Azoktól kell tanulni, akik okosabbak, hallgass a papra, ha mondom. Emlékezel, milyen istentelen volt Szelmokas? Mi mindent nem csinált! A keresztfán függő Jézus szemét kiszúrta — de amikor elhagyta az egészség és az oldala kisebesedett a fekvéstől, akkor hívta a Megváltót. Halala előtt rendelkezett, hogyan öltöztessék fel: ferencrendi szerzetescsuhát adtak rá, mezítláb fektették le, kezébe keresztet tettek.

— Azt mondják, Monika, ha hiszel, attól a földi életed nem válik nehezebbé, de odaát minden könnyebb...

A fiú most felocsúdott, vagy felkeltették. Az apa hallotta, ahogy az anya szól hozzá:

— Kazik, galambocskám! Fáj a fejecskéd, jaj-jaj! Kérd meg apádat, hogy hívja el a papot. A pap megsimogatja a homlokodat, így-így... és meggyógyulsz, egyszeribe meggyógyulsz...

Erős, határozott léptekkel az apa lépett a házba.

— Mi van magukkal, mi birizgálja magukat, hogy nem tudják békén hagyni? Hagyják aludni a gyermeket!

— Juras, Kazik nagyon elgyöngült, arról beszélünk, hogy pap kellene.

— Magam is látom, hogy elgyöngült...

A vénasszonyok összenéztek, egymás oldalát bökdösték könyökükkel és a szikár így mormogott:

— Légy olyan eretnek, olyan Luther, amilyen akarsz. De minek kínozol idegen lelkecskét? Ez igazán nem szép dolog. Megkentük volna szentelt olajjal, attól megkönnyebbült volna...

Az apa türelmetlenül hallgatta, mintha rá sem hederítene erre a mormogásra, de végül nem bírta tovább:

— Majd megkenem én magukat úgy, hogy...

— Látod, látod, Karuszje! Te őt kenyérrel, ő téged kővel... — dörmögte az első és már ment is. Ruhája széle súrolta a küszöböt.

— Eretnek! Az egész falut szégyenbe hozza az ilyen!

— Hej, asszony, hogy le nem csippenthetem hosszú nyelvedet — hallották a hátuk mögött.

Keresztet vetve a hitetlen házára, összegörnyedve billegtek el a vénasszonyok a telepre, hogy elterjesszék a legújabb híreket.

— Miért bántál így velük — korholta lágyan Monika — hiszen magad is tudod, hogy mi mindent mondanak ránk, mi mindent kitalálnak...

— De már kihoztak a sodromból! Azért jöttek, hogy elküldjék a másvilágra!... Istenkednek, de az ördög farkába kapaszkodnak.

Mikor a beteg szenvedései megint egy és ugyanazt a gondolatot keltették fel bennük, Monika megszorította férje kezét és ezt mondta:

— Hiszen nekem minden mindegy. Ha nem lesz jobban, manó vigye őket, elhívjuk a papot...

A férje nem válaszolt. Nehéz volt a szíve.

Hamarosan, észrevétlenül besötétedett. Tarutisék nem gyujtottak fáklyát.* A teáskanna duruzsolt a tűzhelyen, a tűz kialudt, pedig egész idő alatt tettek rá valamicskét, hogy a tea forró maradjon — a betegnek-e vagy maguknak — már nem is tudták.

Kazik vonaglott, hánykolódott fájdalmában. Hol szétvetette karját, hol a fejéhez kapott, mintha újabb, fenyegető ütéstől védekeznék.

— Mi van veled, Kazik?

Szinte hallható volt, hogyan ver a beteg szíve, olyan csönd volt a házban. Az elvirágzott, érett mákfejek doboltak az ablakon, mintha elkésett vándor kopogna megmerevedett ujakkal, éjjeli szállást kérve.

* Szurkos fenyőfából készult világító eszköz. Tartóban égették, mint a gyertyát. — *A szerk.*

— Apa, félek! Nem megyek Jarmalához! Miért van itt ilyen nagy pók? Apa, dobd ki a pókot. Jaj, jaj! Ég!

— Mi ég?

A fiú mintha megint mély álomba merült volna, de egyszeriben gyorsan, peregve megszólalt csukott szemmel:

— Mamácska, fogd, fogd!

— Mit fogjak, kicsikém, kis eperszemecském?

— Szétszóródik, mindjárt szétszóródik. Epret hoztam neked...

— Álmodsz, Kazik...

A kisfiú feje megrezzent, felemelkedett, mintha valaki hátulról tolná. Monika a lábánál ült és félt megmozdulni. A beteg megint rosszabbul volt.

Most kinyílt a szeme és a mennyezetre meredt. Anyja megborzadt: még sohasem látott ilyen szemet, mintha nem is az ő gyermekéé lenne.

— Gyere csak, Juras — hívta férjét. — Nem bírom egyedül.

Úgy látszott, haldoklik a fiú. Az apát és anyát először sújtotta ilyen rémület. Kazik már valahol messze volt és mind messzebbre távolodott. Láthatóan megváltozott az arca. A szeme mint az üveg.

Juras megszólította a fiát, de a fiú csak kiabált, elűzte magától, nem ismerte meg apját.

Jurast szíven ütötte ez és nem bírta tovább, kiment. Az éj oly lassan terpeszkedett el, mint még soha. Még nem sötétedett be teljesen, itt-ott csillag ragyogott fel. Szél suhant el zizegve a learatott földek felett, kavargott a falu határában és tovább húzódott. Koróskórul csend uralkodott. Az a rettenetes, váratlan csend, amilyen csak késő ősszel van a faluban, amikor már a madarak is elhagyják a mi vidékünket. Ez a néma csend fájdalmasan, valami érthetetlen, megmagyarázhatatlan ürességgel szorítja össze a szívet.

Juras futva sietett a tőlük nem messze lakó Lukosjushoz, aki a háború alatt szanitéc volt. Ott is azt tanácsolták, vigye Kazikot Kaunasba. Ki állapítja meg itt, mi baja: hiszen lehet, hogy agyvelőgyulladása, lehet, hogy agyvérzése van.

Tarutis a szomszédokhoz futott. Volt olyan, akit az ágyból rángatott ki. És mind a legmelegebb részvétüket fejezték ki. Linkus felesége kibogozott egy kis batyuból tíz litast. Unszolta, hogy vigyen még egy tiszta zubbonyt Kaziknak. Dauba lovat igért és jó szekeret. Természetesen jobb lenne, ha hajón menne, de akkor ebédidőig kellene várnia. És éjszaka a gyermek még meg is halhat. Hangzottak olyan tanácsok is, mint például Szinkis apóé, aki a régi mondást hajtogatta:

— Ha isten úgy ítélt, hogy meghaljon — meghal, ha az élet rendeltetett neki — élni fog, még ha egy csepp vére sem maradna.

De nem volt elég pénze ehhez az utazáshoz: és többet az egész faluban senkinél sem talált. A földbirtokoshoz kellett fordulnia. Juras émelygett már attól is, hogy elképzelje, hogyan beszél majd Jarmalával, azzal az emberrel, aki a fiát tönkretette. De nem volt más lehetősége.

A földeken át szaladt az úrilakba: hiszen Jarmala köteles még a fiú ki nem adott keresetéből húsz litast kifizetni.

És Juras egyszerre ráemlékezett, hogy Kaziknak szinte minden keresete ráment a vetőmagra. Hazafelé fordult. A fáklya fénye pislogott házikójuk ablakából, azután eltűnt, lehet, hogy a fák eltakarták előle. De az úrilakban világosak voltak az ablakok. Juras beszaladt az udvarra és a sötétben beleütközött az egyik szolgába.

— Otthon van az úr?

A tornácon feldöntött egy virágcserepet a sötétben. Kopogott az ajtón. Senki sem felelt. Talán már lefeküdtek? Zeneszót hallott a szalonból.

Jarmala a rádiókészüléknél ült, mikor Tarutis belépett és megállt az ajtónál.

— Hogy van a beteg? — Az úr aggodalmat mutatott, de ujjai nem engedték el a kapcsolót. A szobába hangok özönlöttek. Milanóban énekeltek az őszi csalogányok.

— Tehát Kaunasba akarja vinni? Ez igazán szükséges és minél előbb. De nem gondolja, hogy már veszedelmes?

Az ének befejeződött. Jarmala ujjai alól most átható hegedűdallam csordogált.

— Pénzt!... Boldogan adtam volna magának száz litast, de éppen ma utazott a leányom a konzervatóriumba és minden pénzt neki adtam. Ha reggel jött volna, akkor még magának is juttattam volna valamit. Különben, várjon csak! — Az úr magára hagyta Jurast.

Néhány perccel később Juras hazafelé szaladt, sapkáját öklében szorongatva, amelyet nem egyhamar szándékozott feltenni. Szaladt és egyre ezt ismételte:

— Barom! Hazug!

Juras sajnálta, hogy nem vágta az úr arcába a szinte csúfondárosan átnyújtott három litast, hogy nem ragadta torkon.

Minden arasznyi földet, amelyet csak érint meztelen talpa, parasztverejték itatott, parasztok művelték meg, parasztok vetették be és mindezt centikre, darab kenyérre, mérő búzára, munkaórára számították át az urak. Az első naptól kezdve, hogy Juras járni kezdett, anélkül, hogy anyja kezébe kapaszkodjék, már beadták a gazdaságba. És most, hogy a legborzalmasabb szerencsétlenség szakadt rá, az úr „kedves szóval" segítette. Inkább — bunkóval!...

Minél jobban távolodott Juras az urilaktól, annál szilárdabban mondta magában:

— Éhen döglök, de oda többé be nem teszem a lábamat...

Fütty, vagy távoli kiáltás ért a fülébe? Juras megállt. Lehet, hogy őt keresik. Egész faluban csak az ő házikójukban égett világosság. Amíg az egész faluban összeszedett egyetmást, előkészített minden szükségeset az utazáshoz, a fiúcska már távozóban volt, bár kicsi teste legbensejében még meleg volt az élet. Kora reggel, első pirkadáskor indult útnak a szekér a haldoklóval. Az apján kívül Linkus felesége volt mellette. Anyjának olyan szívrohama volt, hogy nem mehetett velük.

— Azt súgja a szívem — mondta Monika, — hogy nem hozzátok vissza élve. Alighogy a doktorok elkezdik vagdosni meg varrni, már vége.

Az apja a lelkére beszélt:

— A kórházban nem bánnak vele úgy, mint egy állattal... Ott tudós emberek vannak.

De Kazikon már semmiféle tudomány nem segíthetett. Délben visszaérkezett a szekér és aki csak találkozott vele, mind tudta, hogy a fiúcska kiszenvedett.

Porocska már nem égett lázban, egész kinyújtózkodott, arca beesett, így feküdt — hidegen, egyenesen, csendesen.

Monika nem bírt vele maradni; Linkusékhoz futott és ott szabad folyást engedett könnyeinek. Egész csoport asszony gyűlt össze körülötte és zokogott. Az anya percekre elcsöndesedve, könnyek között elbeszélte nekik a kis ember egész életét a bölcsőtől kezdve. Barátnői megemlékeztek a saját halottaikról, akik a háborúban elestek, nyom nélkül eltűntek, akik az élet súlyos terhe alatt összeestek: ki a fiáról, ki fivéréről — ki apjáról.

*

Kazikot az apja és Linkusné ravatalozta fel. Meg is kellett mosniok és felöltöztetniök a fiúcskát. Az apa egyetlen könnyet sem ejtett. A szomszédasszony bámult, milyen engedékeny, milyen szelíd volt. Juras maga vitte a fia testemét a kemencére, az ott felvetett ágyra, ugyanarra, amelyen szegényke néhány évvel ezelőtt világra jött. Juras az udvarban néhány deszkát keresett össze és a leghosszabbat kettéfűrészelte. Bakot csinált és arra tette a szoba közepére a deszkákat, amelyeket vászonnal terített le.

— Most lábbelit kell ráadni... Mije van? Kis csizma, vagy bocskor?

Az apa megkereste a csizmákat, de azok nagyok voltak. Kaziknak még sohase volt mértékre csinált csizma a lábán. Megpróbálta ráadni az anyjáét — az se jó; még szerencsétlenebbül állt rajta. Most elhatározták, hogy gyorsan varrnak neki bocskort, kicsi, fekete bocskort.

— Juras, fogd a kezecskéjét! Ó, ne így! Istenem, itt, ezt fogd!

— Így? — kérdezte Juras, nehezen küzdve le kétségbeesését.

Az utolsó öltöztetés órái tűrhetetlenül hosszúnak tűntek neki, de mikor készen voltak, Tarutis megkérte Linkusnét, hogy ne menjen el, vacsorázzék velük. Szégyelte

bevallani, hogy nem tudja miért, de nem mer fiával magára maradni.

Már szinte minden előkészület megtörtént, amikor az ajtóból emberi árnyék vetődött a padlóra. Juras nem ismerte meg az árnyékról, ki jött be; megfordult, kezében a kis harisnyával, hogy ráadja a halottra. A sarkig kitárt ajtóban Monika jelent meg. Tántorogva lépett be, eltorzult arccal. Térdre esett. Nem fia holtteste mellett, nem a fejénél, nem a lábánál, hanem a küszöbön. Nem sírt, de gyötrődött, ijesztő sikoltás szakadt fel a melléből. Aztán hirtelen elcsendesedett. Kezével megtörülte könnyektől és koromtól összemaszatolt arcát. Elgyötört és oly korán megöregedett arcára hirtelenül jó, békés kifejezés ült ki, amely szinte mindent megvilágított ebben a házban. Monika minden erejét összeszedve szorgoskodni kezdett a halott körül.

Még nem hozták meg a bocskort, — csak az hiányzott, hogy Kazik falubeli társai és ismerősei előtt teljes ünnepi díszben mutatkozhasson. A haján választékot csináltak oldalt; szőke haja szépen feküdt okos homloka körül. Az anya emlékezett rá, ilyen volt akkor, mikor először iskolába ment.

Az öregasszonyok kezébe akarták tenni valami szent vagy vértanú képecskéjét és kérték az apjától, engedje meg.

— Ugyan! — rázta le őket, de azután elfordulva hozzátette: — Csináljanak, amit akarnak.

Az asszonyok nagyon szerették volna szent Kazimir, a halott védőszentjének a képét, de nem találták és a szomszédasszony egy régi, szétfoszló imakönyv lapját helyezte a kezébe.

— Mintha ez segítene rajta! — dörmögte az apa és a halott kiálló térdére, a fekete bocskorkába bujtatott lábára pillantva hirtelen eszébe jutott, hogy a fiúcskát ugyanazokra a deszkákra fektették, amelyekből a koporsót akarja összetákolni.

— „Az ember él, de lám, még koporsót sem szerzett magának...“ — töprengett Juras.

*

Az apa és anya az ágyon ültek, fiuk mellett. Monika csendesen és nyugodtan beszélgetett férjével. Juras el-

mondta, hogyan halt meg fiacskájuk útközben. Még Gervenajig sem ért el. Csendesen, észrevétlenül múlt ki, néhány versztán át vitték még holtan. A megmaradt pénzen, visszatérőben, halotti leplet, perkált és inget vásároltak a községben.

— Gyengécske volt. Ha nem lett volna ilyen, talán meg is gyógyult volna.

— Jarmala miatt jutott ennyire, mindenki azt mondja. Azt tanácsolják, pereljem be.

— Az életét nem adod vissza, Juras. Ha mi nem engedtük volna el...

— Ezt nem bocsátom meg Jarmalának, nem bocsátom meg! — szólt Juras gyűlölettel.

Ezután megint halkan beszélgettek, mintha Kazik csak néhány percre szunnyadt volna el és félnének, hogy felébresztik.

Megszakadt a beszélgetés, mintha már mindent elmondtak volna. Az anya a halotthoz hajolt, szálat szedett le az új kabátkáról, melyet Kazik maga keresett meg pásztorkodással és egyszer sem vehetett fel.

Közelebb húzódtak egymáshoz a szülők és le nem vették szemüket fiuk arcáról. Sokáig, nagyon sokáig nézték.

Azelőtt, amikor Kazik még egészséges volt, nőtt és erősödött. Monika gyakran a fejéhez ült, amikor lefektette és elaltatta. Megmérte, mennyit nőtt és mondta: „Milyen nagy koporsó kell majd az én fiamnak, ha egyszer meghal. Át se foghatom. Olyan nagy lett!" És Kazik nevetve kérdezte:

— És te, mamácskám, sírni fogsz-e, ha meghalok?

— Sírok, fiacskám, sírok — felelte anyja, megcsókolva kicsi kezét.

— És hogyan fogsz sírni? — kérdezte megint a fiúcska.

— U-u-u! — mutatta Monika, hogyan fog sírni.

De most az anya egészen — de egészen másképpen sírt. Kazik már nem hallhatta.

Most már jó neki, semmi bánata sincs. Ajka összeszorítva, az álla felszegve.

Monika fejét férje vállára ejtette, csendesen hozzásimult, egy percre elrévedezett.

— Nem bírom... Ha sírnék, könnyebb lenne. Kő fekszik a szívemen.

Az ana már-már nem győzi erővel, fölzokog helyette, szemét elborítják a könnyek, mint nagy esőcseppek. A szívét elöntötte a fájdalom, szánakozás, harag, békétlenség.

A faluból két leányka jött, hogy elbúcsúzzék a halottól — az ilyen szertartások korai vendégei... Letérdeltek a küszöbön, hangosan darálták az imádságot, leültek a falnál, szinte parancsszóra és bámultak a halottra.

Tarutisék nézték őket. A leánykák mezítlábasak, szipogtak az orrukkal.

Juras megkérdezte, ki gyerekei. Azt felelték: Jankusé.

— Ó, a csonkakarú Jankusé! — Csak most emlékeztek vissza rá. Milyen gyorsan nőnek a gyerekek. Körülnézel — és mint gomba az esőben, óriássá nőnek.

— Lám, mások gyermekei felnőnek, beszélgetnek, sétálgatnak és felváltják az öregeket a munkában, de a miénk?...

Megint élesen elszorult az anya szíve és csodálkozva eszmélt rá, hogy teljesen megfeledkezett a kicsiről, Jonasról, azt ezekben a napokban a szomszédok gondozták. De mintha egészen idegen, sőt ellenszenves lenne és nem nyugtalankodott, hogy ennek az apróságnak sem öröm az élete, hogy éhezik...

„Bár inkább ez a kis bolond halt volna meg!" — gondolta az anya, de nyomban elszégyelte magát, hogy ilyesmi eszébe juthatott.

Gyötrődéstől, bánkódástól elgyengülve még férjéről is megfeledkezett néhány percre. Hirtelen, mintha ködön hatolna át egy ismeretlen arc. A férfi megfordult, intett a sapkájával és eltűnt... Ezután rég elfeledett képek jöttek sorban: itt kínlódott Porocska születését várva, itt meg már dédelgette a reményt, amint a kicsit bölcsőben ringatta. És megint felvillant tudata homályában az ismeretlen ember és mintha mindez a község terén a templom előtt játszódnék le. Az idegen forgatta a verklit es Monika, még mint kislány, pajtásaival odaszaladt a muzsikushoz. Tengeri malac húz ki nekik gyűrűcskét és zöld cédulácskát. Az ő cédulácskájára ez volt írva: „A te földi utadon sok könnyet sírsz majd, de végül szétfoszlanak a bánat és baj fellegei,

megéred a megérdemelt szeretetet és jólétben élsz, öregséged szép lesz...“ „Honnan jött ez?“ — kérdezte magában Monika.

Felébredt emlékezéseiből az imádság szavaira, amelyet az ajtónál bejövő szomszédok mondottak. De mégis volt néhány perc, amikor a szerencsétlenséget szinte elfeledte. Mily különösen áll ki a könyöke, milyen vékony... vette észre hirtelen a halottra pillantva.

Gyülekezni kezdtek a szomszédok. Gyertyát kellett gyujtani. Az anyának azok a percek voltak a legnehezebbek, amikor mindenkivel beszélgetni kellett, mindenkinek a szemébe néznie, míg a részvevő szavakat hallgatta. A férfiak majdnem mind ezt mondták:

— Mit lehet itt tenni? Könnyek nem segítenek, Monika. Mindenkinek eljön az ideje...

A nők erősen megölelték, és még ha kőből lett volna is a szíve, lehetetlen lett volna megőrizni az önuralmát, mikor őszinte könnyekkel rákezdtek a siratóra:

— Jaj, kicsi árva, jaj, szerencsétlen...

Amikor már több öregasszony gyűlt össze, kezdődött a zúgolódás: hogyan temessenek templomi ének és harangszó nélkül?

Tarutis kereken megtagadta, hogy a paphoz menjen.

Sápítozó „világbolondítók“ Monika lelkére beszéltek: hogyha harangszóval viszik — a megboldogultnak sokkal jobb lesz.

— Vigyázzatok magatokra! Elég volt! — fenyegette őket Tarutis.

— Te csak ne lármázz, kérlek. Hiszen másképpen a temetőbe se fogadják be.

— A föld majd befogadja!

Monika tanácstalanul állt. Félkezében batyuval, másikban a cipőjével készen volt, hogy a templomudvarba szaladjon. Férjére nézett és várta, mit mond.

— Mondtam, vigyázz magadra! — ismételte.

Monika kiszaladt a házból A földön fel-felvillantak a szoknyája alatt kicsi, piros sarkai. A batyuban vitt valamit, amit ura előtt eltitkolt. De nem volt könnyű elrejtenie, a liba gágogni kezdett. Monika még erősebben megkötözte és az úthajlásnál eltűnt a plébánia felé.

A halott fejénél két edényt helyeztek el mirtuszágakkal. Erről Linkusné gondoskodott. A félhomályban mind körülülték, amíg a nők meg nem gyujtották a magukkal hozott faggyúgyertyákat. A gyertyák libegtek-lobogtak a szélben, mely áthatolt a repedéseken és az ablakhasadékokon.

Nem énekelt a halott fölött temetési énekeket Baukus és állandó kísérői, Kurmis és Jazbutena, akik már az egész falu fülét vigasztalanul tele szokták duruzsolni. Olyankor egész éjszaka kántálják az egyházi himnuszokat a lélek megváltásáról, az örök lángokról, a keselyűkről és kotlósokról, meg a fogak vacogásáról.

Kazikot nem ezek, hanem fiatal pajtásai vették körül. Az öregek valahogy nem érezték jól magukat Tarutis nagy istentelensége miatt. Az „apácák" és a templomi szenteskedők azonban nem bírták ki, hogy az ablakok alatt meg ne nézzék ezt a halottbúcsúztatást. A leánykák a ház előtt látták az öreg Marcet és Karuszjét. Ezek a varjak azt mondták nekik, hogy az utolsó szentség vétele nélkül meghalt fiú teteme éjfélkor felemelte karját és szájából fekete füstgomoly szállt ki.

*

Monika késő este ért haza a paptól, sárosan, fáradtan, kimerülten. A pap szent könyveire hivatkozva szidta a férjét, fenyegetőzött, hogy a nép színe előtt megbélyegzi, mint eretneket. Haragudott, amiért Monika nem hívta fia halála előtt, hogy feladja neki az utolsó kenetet. Monika sokáig sírt és könyörgött neki, hogy engedje be fiát a temetőbe; végülis beleegyezett, de csak azzal a feltétellel, hogy ezért negyven litast fizet neki.

Monika elbeszélése, hogyan fogadta őt a pap, nem lepte meg és nem hozta ki a sodrából Tarutist. Kimérten és hidegen szólt:

— Nohát, nem is kell! Majd eltemetjük a szántóföld szélén, a dióliget mellett.

— És még azt mondják, hogy az isten küldte őket nekünk! — mondta valaki a kemence mellől, Monika elbeszélése hallatára.

— Talán volt már olyan eset, hogy a keselyű a kismadáron sajnálkozott?

Így nem is mentek a paphoz. Reggel, mikor a fiúcskát koporsóba fektették, anyja még sirdogált. Daubáné kontrázott neki, aki a falujában mindenkit megsiratott és elsiratott. Ha valaki megkérdezte, miért sírsz, Agneska? Hiszen nem hozzátartozót, nem rokont temetsz! — azt felelte:

— Ha nem is a fivérem, de mintha a fivérem lenne, ha nem is a nővérem, mintha nővérem lenne. A szegénység az egész világon egymás rokona. És Naujokajban, Klangjajban, Pakalniskajban, Anthalniskajban — mindenki az én fivérem és nővérem. Itt születtem, itt éltem, minden bajukat szememmel láttam.

Mindenkit szeretett, minden halottnak el tudta mondani:

— Minden visszatér, újra virágzik a lóhere és a búza, újra érik a gabona a szántóföldön, hullámzik mint a tó, de te többé nem leszel velünk, kedvesem...

*

A halottasmenet kora reggel elindult. Borus volt ez a reggel. Nemsokára szitálni kezdett az eső. A kocsi elülső ülésén Juras ült Linkus feleségével, lábtól meg Monika. Átölelte a koporsót, mely friss, kicsépeletlen rozsból vetett almon nyugodott, erősen himbálózott a gödrökön. Mögöttük Hidikász lovagolt a kancáján.

Eljöttek néhányan a szomszéd falvakból is búcsúzni.

Kazik pajtásai, akik könyveikkel az iskolában gyülekeztek, együtt mentek a többiekkel.

Sok ifjú ment a koporsó után. Talas Jakubaukas, a muzsikus, aki már kigondolta a szabadgondolkodók temetésének egész rendjét, amint megtudta, hogy pap és harangszó nélkül temetnek, még az este megígérte Tarutisnak:

— Jó, borsot törünk ezeknek a sápítozó szenteskedőknek az orra alá: zeneszóval temetjük Kazikot.

Az apa ellenkezett:

— Kell-e ez, Taduk? Kisfiú volt. Még ha társatok lett volna.

— Miért ne játszanánk? Tisztességgel búcsúztatjuk el.

A völgykatlanból hegynek vitt az út. Meredek volt a lejtő, jól kellett fogni a koporsót, amely féloldalra dőlt. A kis koporsó ugyanazok fölött a földek fölött haladt el, ahol egymás mellett letelepedtek az új litván robotosok. Az útszélen kicsi, fehérre meszelt és megszámozott kövek voltak; a kisföldűek és új telepesek földjeinek határát jelezték. Homályosan emelkedtek ki ezek a kövek. Homálylottak a parasztok földjei és sűrűn összezsúfolt házai, egyforma zöld földjükkel a bánat és szegénység egyforma árva jeleivel.

A halottasmenethez még csatlakozott az úton néhány ember, és egyszerre csak az új telepesek falujából búbánatos muzsikaszó hangzott. A muzsikaszóra még néhány kíváncsi került elő, hogy hallgassa, nézze, sőt résztvegyen a temetésen, amilyent emberfia még sohasem látott. Ez a temetés, egyházi énekek, harangszó nélkül, újdonság volt az egész környéken.

17.

Már néhány év óta senki se hallotta Jurast a gyűléseken, nem látták a lövészek felvonulásain, a vásáron, a temető mögött, ahol a lőgyakorlatokat tartották. Valahogy egészen csendesen letette a fegyvert, mellyel szeretett hazájáért harcolt és átfestette lövészegyenruháját, ahogyan annakidején átfestette a katonanadrágját...

Elhidegült Juras az otthoni dolgok, a gazdálkodás iránt is. A korai öregségtől megtört Monika is elvesztette elevenségét — minden ereje és ügyessége a földé és a gyermekeké volt; elfonnyadt arcán, mint folyó medrében, lerakodtak az elmúlt napok nyomai. A könyörtelen élet ingerlékennyé, gyengévé, érzékenykedővé tette. A házban tartós uralomra jutott az ínség.

Fiuk halála még jobban összefűzte ezt a házaspárt. A visszahozhatatlan múlt, a letaposott remények feltámadtak az emlékezésben, mint fénylő szigetek, amelyek mellett valaha elhajóztak. Az anya csak ebből élt: ha velünk lenne Kazik... ha nem küldtük volna pásztornak... ha... ha...

Juras néha tűrhetetlenül fájdalmasan viselte felesége panaszos siránkozását. Ilyenkor jó hosszú időre elment a házból, hogy a munkában találjon felejtést. Ez mindig segített. Olyan volt, mintha visszakapná elvesztett határozottságát, hogy kérlelhetetlen küzdelemmel kiharcolja magának a boldog életet. Tarutis még sohasem dolgozott ilyen dühödt elkeseredéssel, mint ebben az évben. Alighogy a földeken elolvadt a hó és a talaj engedni kezdett, belevetette magát a munkába. Nyakig sárban, feltört tenyérrel éjjel-nappal turkált-babrált, új ötletektől elragadtatva. Csakhamar széles és mély árkokat ásott birtokrészének mocsaras mélyedéseiben és a vizet a folyóba vezette; gyökerestől kivágta a bokrokat, a borókabozótot és új pásztát hódított a vetéshez. Mikor a napocska tavasziasan melegített — Tarutisnál, mint a Nyeman hullámai, csillogtak és szétáradtak a mélyen felszántott föld nedves barázdái — ugyanazokon a helyeken, ahol azelőtt a lápon gólyák lépegettek. A szomszédok közül még senki sem járt ki a földjére. Mind csodálkoztak, amikor látták, milyen korán felszántotta Tarutis a maga részét.

— Elment az eszed, mi? Lövészárkokat ás a katona...

Juras jól kigondolta a tervét. Ha a kenyér egyre olcsóbb lesz, ha a paraszt egy napi munkájáért egy skatulya gyufát sem vehet — akkor kétszer-háromszor, ötször akkora területet kell felszántani, — egy marék földet sem szabad bevetetlen hagyni. „Még ha lehúzzák rólam az utolsó ingemet is, én kiharcolom a magamét. Ne vessék a szememre a kormány agitátorai és az újságok, hogy a parasztok ellustultak."

„Ezer ördög, hát nem harcolom ki a jómódot?" — gondolta magában Tarutis munka közben. — „Vajjon nekem örökidőkig csak az jut, hogy reszkessek egy marék só és egy font petróleum miatt?..."

Nyakig sárosan ásott a nedves agyagban az árok mélyén, a maga meg a mások sorsán tépelődve, azokén, akik mint ő is, parasztok, ínségben élnek, bár nem részegeskednek; — összehasonlította az ő helyzetüket az olyanokéval, amilyen Jarmala, akik csaláson gazdagodtak meg, idegen munkán, idegen verejtéken szereztek vagyont. Hirtelen ugatni kezdett a kutya az árokszélen. Juras sejtette, hogy a birtokról jön valaki. Tarutis fia halála óta nem volt az úrilakban és az úrral nem volt jóban.

De miután Jarmala nem bírta tovább: a lábánál fekvő tócsában Juras meglátta a lóháton ülő földbirtokost. Juras úgy tett, mintha észre sem venné és néhány ásó agyagot hajított éppen a mén lába elé. Az úr megkérdezte Jurastól, mit csinál itt. Juras meg akarta szakítani a beszélgetést és már-már azt mondta: „Fát aprítok", de uralkodott magán és nyugodtan felelte:

— Kiszárítom ezt...

— Nem az én földemre vezeted a vizet? Láttam, ott befolyik valamerről.

— Hát lehet, hogy befolyik — felelte Tarutis, rá sem nézve a földbirtokosra — majd csónakon járunk.

De látszott, hogy az úr nem azért jött. Látszott, hogy hosszú beszélgetésre készül. Jarmala cigarettára gyujtott, kényelmesebben helyezkedett el a nyergében és gúnyos mosollyal mondta:

— Hallottam, hogy beperelt... a fiáért?

— Lehet, hogy bepereltem.

— Azt hiszi, megnyeri az ügyet?

— Meglátjuk.

— Nem érdemes — nevetett fel még ravaszabbul Jarmala, megsimogatva a lovát kesztyűs kezével — nem tanácsolom magának. Amúgy sem nyerné meg.

— Köszönöm a tanácsot... látom, jó lesz magát ügyvédül fogadnom.

A földbirtokos úgy tett, mintha nem hallotta volna, hogy mit felel neki az árok mélyéből a katona. De a sértést sem tudta lenyelni és mégis elsütötte a nagyágyúját:

— És az adósságáról nem feledkezett meg, Tarutis úr?

— Még kérdés, hogy közülünk ki a másik adósa?

— Hát ez mi? Istennek hála, megőriztem a maga váltóit és már régen bemutathattam volna őket a fizetési felhívással. Hogy is leszünk azzal? Mikor számolunk el, Tarutis úr?

Jarmala szemtelen és kihívó hangja, az a csúfolódó „maga" és „úr" megszólítás, annyira feldühítette Jurast, hogy majdnem felkiáltott: „Eredj innen, ha jót akarsz!" Nyelvén voltak a haragos szavak, de ebben a percben, amint

az sokszor megtörtént vele, kihűlt a dühe és nyugodtan kívánt tárgyalni a földbirtokossal.

— No, ha akarja, hát számoljunk el... A mult évben egész hetet dolgoztam magánál, megjavítottam a lenszárítót, tíz méhkast készítettem a méhese számára... És hányszor vettem részt a termelőmunkában magánál? Talán csak nem tagadja meg, hogy a kamatok fejében beszámítsa a feleségem munkáját, mikor a maga leányának a szoptatós dajkája volt?

Jarmala szemrehányóan meggyőzte Tarutist arról, hogy az ilyen semmiségeket megemlíteni sem volna szabad, hiszen nem egyszer kisegítette a katonát, ha bajban volt. Sohasem tagadta meg a segítségét.

Egyre jobban nekihevült a földbirtokos. Már fenyegette Tarutist, aki viszont egyre nyugodtabb lett és minden izgalom nélkül így felelt a fenyegetéseire.

— Ne nyugtalankodjék az úr! Eljön az idő, hogy kiegyenlítjük a számadást. És emlékezem a maga kozmondására: az nevet a legjobban, aki utóljára nevet. De most — szerencsés utat! Menjen a pokolba, hallotta?!

•

A viharok-rázta, rossz terméssel, válságokkal sújtott, szerencsétlen nincstelenek tömegeitől lakott vidéket vándorfényképészek, zugügyvédek, fogorvosok, a Singer-társaság ügynokei özönlötték el, akik mindenféle úton-módon kicsalták az amúgy is már tönkrement parasztok zsebéből az utolsó kopejkákat is. Most meg odaérkezett egy kivándorlási ügynök, aki lajstromba vette az Amerikába kivándorolni akarók nevét, személyenként öt litast vett fel mindegyiktől az iratok kiállítására és aztán eltűnt. Más falvakat paposan öltözött emberek jártak és isten nevében esdekeltek adományért a székesegyház harangjára, melyet maga az érsek fog felszentelni.

A tudatlan, elbolondított, megzavart parasztok hittek az ügyes csalóknak. Sokan kerestek megnyugvást és vigasztalást a vallásban: utolsó pénzükből kereszteket állítottak a keresztutakon, oltárokat díszítettek a templomban, vagy

kápolnát építettek. Tömegesen zarándokoltak egyházi ünnepeken a „szent helyekre". Ezrével borultak le a földre egyházi énekeket énekelve a „csodatevő" szentképek előtt, keresztet és templomi zászlót vittek az egyházi körmeneteken. Voltak köztük olyan zarándokok is, akik ezer meg ezer versztát tettek meg vérző, meztelen lábbal.

A papok, amikor látták a hívők özönét, akik a „szent helyekre" tódulnak, de egyúttal észrevették a hitetlenség növekedését és terjedését is és szélesebbre tárták a templomok kapuit, gyakrabban gondoskodtak új csodatevő források megjelenéséről.

A sarmantaji pap sem volt rest: híres hitszónokot és misszionáriust, egy kapucinus barátot hívott magához. Hat napig dörgött a szerzetes hangja a sarmantaji templomban, hat napig kürtölt, mint a jerikói sófár. — A templom reggeltől-estig telve volt vezeklőkkel, mint virágzó hárs a körülötte kerengő méhraj zümmögésével.

A templomudvarban és a pap kertjében, a téren és az előcsarnokban csoportosultak és lármáztak a hívők, mint a megdagadt folyam. A tolongásban, mértéktelen hoségben a tömegből gyakran tortek fel sóhajok és zokogások.

Harmadik napon elment a templomba Tarutis felesége is. Férjének nem szólt. Azt mondta, rendbehozza a kis gyermeksírt. Be akarja borítani pázsittal, kigyomlálja a burjánt, bokrokat ültet — hogy megkönnyebbüljon a szive.

Monika még nem tért magához Kazik halála óta. Mintha csak a fia megmaradt holmijaiból élne tovább a lelke, csodát várt. Vasárnaponként az egész napot az ablaknál töltötte. Valahogy úgy képzelte, hogy egyszerre csak elészalad a fiú, a magas fűből kibukkan a fejecskéje, — de ott csak a szél fútt. Kazik pedig nem jött, csak nem jött. Óraszámra ült az anya szinte kővé dermedten, kezében valami aprósággal Kazik holmijai közül.

Azelőtt Monika félt még csak gondolni is a halálra. De amikor a fia abba a másik világba ment, kezdett vágyakozni utána. Nem egyszer mondta:

— Kazik hív. Ebben a sötét, nagyon sötét éjszakában is el tudnék menni és a sírjába feküdnék.

Monika nagynehezen furakodott be a templomba, hogy a hitszónokot hallgassa, aki az öregasszonyok szerint meg tudná őt gyógyítani, vissza tudná adni a lelki békéjét és erejét, — csak ő és senki más.

Tömjén, viasz és izzadság szaga bódította el Monikát. Térdre ereszkedett az oltár előtt és imádkozni kezdett. De hamar abbahagyta: mintha idegen szólt volna a szájából. A vallásos önmegfeledkezés tüze, amely eddig melengette, most kialudt, csak a hamuja maradt meg.

Monika bóbiskolni kezdett és félálomban az emlékek csalogató világába repült...

Az előreinduló emberhullám a falnak taszította és felocsúdott. Csengetyűzve ment el mellette a templomszolga, aki minden erejével iparkodott utat törni a papoknak; a tömeg megint összezárult és lecsendesedett.

Mindannyian állhatatosan követték szemükkel, hogyan megy fel a lépcsőn a barát. Felérve lehajtotta fejét, térdreborult, barna csuhája bő ujjával befedte arcát és imádkozni kezdett.

Monika hallotta, amint a kórus ismétli az imát, hallotta az imádkozók susogását, köhécselését. A hitszónok kopasz fején piros foltok ütöttek ki, kezét levette arcáról, kinyitotta szemét, egész nagyságában felegyenesedett a szószéken — hosszan, soványan, mint a sírból kikelt csontváz, elrothadt halotti lepelben — és megszólalt. Az úttal kezdte, amelyet a megváltó a töviskoronával fején bejárt, majd egyszeriben rátért a mai feslett időkre, hirtelenében átugorva kétezer esztendőt. Vádló szavak voltak ezek és nem vígasztalók; nekirontott a részegeskedőknek, az istenteleneknek, azoknak, akik nem hallgatnak a papra — a leányoknak, akiknek törvénytelen gyermekeik vannak, az esti mulatságoknak, a majálisoknak, a pogány Szent Iván-éji szokásoknak, a mai idők Szodomájának és Gomorrájának. Hangja fenyegetővé vált. Hadonászott és csuhájából emberi koponyát húzott ki. A templomon mintha hullám futott volna végig. Az emberek felzúgtak, nyögések hangzottak.

Magasra emelve a halálfejet, a kapucinus rekedt hangon kiáltotta:

— Ó, tévelygők, részegesek! Odaadjátok pénzeteket az ördög birodalmának erősítésére — vodkára és istentelen

mulatozásra, táncra és esti összejövetelekre!... Ti születéstek első napjától kezdve minden lépésetekkel káromoljátok és átkozzátok istent, — de mit csináltatok ti eretnekek, tévelygők a szentegyházért, isten dicsőítésére? Mondom nektek, nem ismertek mértéket sem ételben, sem italban, Túl enyhén büntet benneteket az isten, amíg atyaian, mint gyermekeit figyelmeztet... Eddig csak kis büntetést küldött földetekre — a rossz termést. Próbára teszi a türelmeteket, de ti máris panaszkodtok és jajveszékeltek. Ó, istenem. Ahelyett, hogy hozzád kiáltanának és még szigorúbb büntetésért imádkoznának, átkoznak és ócsárolnak téged, mint a gyalázatos zsidók. Az üresség dermedtségébe taszították a te templomaidat, a munkával keresett garasaikon népházakat építenek, korcsmákat és ott az aranyborjúnak hódolnak. Szégyentelen férfiak, szégyentelen nők — rövid szoknyákat viselnek, lemeztelenítik az ő testüket és még litván nőknek nevezik magukat. Kérdem tőletek — hogy meritek magatokat katolikusoknak nevezni? Látom, amint a szégyen pírja elborítja arcotokat. Nézzétek, ilyen mészdarabkává változtok, ti kevély gőgösök, akik csak a testetekre gondoltok, ékességre, akik a meztelenségeteket áruba bocsátjátok és az ördögök fognak sorsot húzni, hogy lelketeken megosztozzanak! Isten igazságos jobbkeze hét évig tartó rossz termést küld a ti földetekre, fedeleitekbe villám csap, pestis és félelmetes betegségek vakítanak meg benneteket, apa a fiát, fivér a fivérét falja fel. A bűnös életből kő kövön nem marad!

A barát utolsó szavaitól szíventalálva a hívők nyögésekkel feleltek. Ilyen lehetett a bűnbánó Szodoma jajveszékelése. Sírtak a házasságtörő asszonyok, magukba szálltak a nagy bűnösök, még a férfiak is felzokogtak. Az imádkozók arca úgy lángolt, mint a mák szirma.

A hitszónok nem hagyott nekik időt, hogy jól kisírják magukat. Még fenyegetőbben, még nagyobb hangon folytatta (úgy ordított, hogy az orgona visszhangzott és a gyertyalángok meglebbentek):

— Megfogadjátok-e, hogy megjavultok, bűnösök, eretnekek, istentelenek?

A templomban megdermedt, elnémult minden, mint a vihar után megdőlő gabona és néhány pillanatig az is hall-

ható volt, hogyan csöppen a viasz, hogyan perceg a szú a sarokban álló vén templomi zászló nyelében.

A misszionárius letépte nyakáról a keresztet, felemelte, az oltárhoz fordult és így káltott:

— Jelenj meg, Krisztus! Téged hívlak! Nem akarják megbánni bűneiket!

Most csoda történt: mind térdre hulltak, a nők oldalán sírás-sikoltozás kezdődött:

— Igérjük... i-gér-jük!

Missziója végeztével kimerülten, elgyengülten, izzadságban fürödve a hitszónok is térdreesett. Ha ebben a pillanatban valaki közelebbről megnézte volna, elámul, milyen nyugodt az arca.

A sírás és nyögések, melyek füléhez jutottak, mint életadó nedű hullottak az általa vetett magra.

Monika most először életében rémült meg istentől. Félelmetesnek mutatkozott előtte. A többi áhitatoskodóval együtt ő is térdrehullott, de nem sírdogált, nem érzett bűnbánatot, csak gondolkodott: „Mit is tettem, miben vétettem?"

Melege volt, rosszul érezte magát. Felkelt, hogy kimenjen a templomból. Hirtelen elsötétedett előtte, forogni kezdett vele a világ, a föld kiszaladt a lába alól, megindult; a misszionárius a kereszttel lerepült a szószékről és a boltívek alatt röpdösött. Monika nagyot sikoltott és szinte fuldokolva összeesett.

Az ájult Monoikát kivitték és lefektették a templom udvarán. Egész nap egyre-másra hozták ki az ájult asszonyokat, akik nem bírták ki estig a zsúfoltságot, fülledt levegőt, a pihenés nélküli étlen-szomjan álldogálást.

Sorjában mentek áldozni. A vezeklők, alig állva lábukon, keresztalakban feküdtek az oltár elé, odaverekedték magukat a gyóntatószékhez, azután meghintették magukat szentelt vízzel és megcsókolták a keresztrefeszített lábát. A prédikáció után papok jártak körül a tömegben tányérkákkal, felszólítottak mindenkit arra, hogy áldozzanak a kolostorra és a templom javítására.

A templomtéren sátrakat vertek a búcsúsok. Ügyesen adogatták el a rózsafűzéreket, imakönyveket, képecskéket. A templom kupolája alatt egyre sűrűbben és csengőbben

hulldogáltak mindenhonnan a pénzecskék, mint kicsi csengetyűk.

18

Mintha tenger fenekén lenne, ritkán emelkedett a napvilágra és vergődött, hogy felébredjen, széttépje a különös, kínzó álom hálóját. De valami erő, vagy a saját gyöngesége megint lemerítette ugyanabba a szövevénybe. — álomba-e vagy valóságba? — erről már nem tudott magának számot adni.

Juras, mint a hal, úszott a folyó ezüstös fenekén és szájából apró buborékok szálltak. Aztán eltűnt a víz, a folyó ágya sárga rétté változott és mint ahogy ez álomban gyakran megtörténik, ismét ember lett belőle. Most nagy hadsereg élén járt. A nap tűrhetetlenül forró, fülledt volt, az út virágzó rétek között kanyargott, a fecskék alacsonyan repültek és rászálltak a puskacsövekre. Az út mindkét oldalán sorban álltak a fakeresztek feliratokkal: „Köszönet, gyerekek, jól szolgáltátok a hazát..."

Juras megnézegette a kereszteket, melyek himbálózni, növekedni kezdtek. És a keresztek helyén ruhaujjak ágaskodtak és azokból fejek néztek ki, de szem, fül nélkül — halálfejek. Az egyik katonaköpeny ujjával intve köszöntötte Jurast és kérdezte:

— Mit nevetsz? Azért, mert nincs rajtunk hús? Ostoba, minket a németek mind összevagdaltak a télen...

— Nem nevetek — felelt Juras, hátrahökkenve.

A zörgő katonacsontváz közelebb lépett hozzá; Juras megreszketett, mikor a koponya állkapcsai megnyíltak és megint koccantak, ahogy összecsukódtak:

— Hát nem ismersz meg engem, Benedikt Venskust? Emlékszel-e, hogyan fürödtünk hárman a Nyemanban és te fuldokoltál? Engem a Kárpátokban öltek meg. Z-Z-Z! Egyenesen a szívembe talált a golyó.

És a katona megmutatta a helyet, ahol a sebnek lennie kell. Csontujjaival felnyitotta köpenyét. De ott nem volt szív: kicsi, szalaggal átkötött gyertyácska melegített a szíve helyén.

Juras testén remegés futott át. Futni akart, de látta, hogy ugyanilyen gyertyácskák égnek minden katonában, hogy az egész rét be van hintve ezekkel a lángocskákkal. Megint elindult, nem tudva megkülönböztetni sem az idegen, sem az ismerős arcokat, minden oldalról körülvették ezek a kísértetek; most levették sisakjukat és énekelni kezdtek. A hang nem szájukból, hanem köpenyük gomblyukaiból szólt:

Z-Z-Z! — zümmögött a fülébe valaki. — Gyujts cigarettára, földet kapsz — és úgy élsz, mint a császár!

Megfordult, körülnézett — senki sem volt körülötte. Úgy tűnt neki, hogy most a hang egészen elhalkulva már a csizmából jön.

— Balszárny előre! Indulj! — kiáltott a szakaszparancsnok ismerős hangja.

A katonacsontvázak szabályos oszlopokban fejlődtek fel, lángoló szívük hosszú sorokban hunyorgott, mint nagyváros lámpái. Most megint keresztté változtak át és eltűntek. Csak egyikük integetett még sisakjával Jurasnak, azután ő is szétfoszlott.

Most igazi katonák vonultak el előtte — volt arcuk, ajkuk, fülük — az ő földijei. Szétszéledtek a réten és virágot téptek. Egy kis fekete katona odaszaladt hozzá, szó nélkül kihúzta hüvelyéből Juras bajonettjét; nyelvét végighúzta az élén és köpött egyet:

— A tied élesebb. Meglátod, fiú, mennyit leszúrok most.

— Kinek jó az?

— Kinek jó? Ma van az elnök nevenapja, fel kell díszíteni a kalapját.

Juras a kis katona után ment a mezőre és ő is virágot tépett. Hirtelen megjelent mellette Monika, letette a fűbe a vedrét a kútágasnál, megigazgatta fejkendőjét.

— Menjünk haza, Jurik. Már eleget kódorogtál a barátaiddal. Még megölnek téged — meglátod, megölnek!

Alighogy felelni akart feleségének, az már nem volt ott.

— Majd, ha hazaértem, megmondom neki, de most — indulj!

A katonák egyre tovább mentek a mezőkön, halmokon, az országúton, a por égető forróságában. Este a had a térre vonult, ahol parádé volt. Ezer katona állt ott és mind litvánok voltak, csak az volt a különös, hogy mikor üdvözölték egymást, azt kiabálták: Verflucht!*

— Látod azt a fához kötözött embert? Találd el — ki az? — kérdezte tőle a mellette álló Linkus.

Juras nem tudta, mit feleljen és fejét csóválta.

— Ha nem találod ki, akkor odaadjuk a bajonettet — Verflucht!

Juras töprengett, vajjon érdemes-e találgatnia, hiszen a fáradtságtól alig tudja a száját mozgatni ebben a forróságban — ránézett a megkötözött emberre, aki erőtlenül vergődött béklyóiban.

És egyszeriben megismerte ebben az agyonlövésre ítéltben ugyanazt a Benedikt Venskust, aki már a Kárpátokban elesett. „Hogy lehet ez?" — gondolta magában — „Agyon akarják lőni a halottat?"

— Mit vétett nektek? Engedjétek haza, az anyja várja! — kiáltott föl.

Ekkor dördült el a sortűz. Szikrák röppentek, világos lett és Juras gyorsan ledobta magáról a takarót. Először nem tudta, hol van, mi történt vele. Az ablakba éles világosság tűzött, nem hasonlított a hajnalpírhoz. Valaki kopogott az ablakon.

— Ki az?

— Kelj fel, megnézzük, mi van.

Nem hajnal volt ez, hanem tűzvész pirossága. A falakon a tűz piros visszfénye táncolt.

Ketten álltak az ablak alatt, beszélgettek valamiről, azután elsiettek — hosszú lépésekkel, mint gólyalábon — arrafelé, amerre égett.

— Az atya és fiú nevében... Jaj istenem! Juras, itt vagy? Úgy megijedtem! Azt hittem — a mi istállónk ég. És ott! Micsoda szerencsétlenség érte azokat az embereket!

Juras még nem ébredt fel teljesen a lidércnyomásos álomból, felpattant és egy ingben az ablakhoz szaladt. Miközben haját fésülte, nézte, hol lehet a tűzvész.

* Verflucht — átkozott (németül)

— Úgy látszik, Jarmalánál van!

Monika is odament az ablakhoz, jajgatott. Arcukon végigkúszott a tűz vörös fénye.

— Istenem, milyen borzasztó! Ne menj oda, Juras!

Juras most már egész határozottan megállapította, Jarmalánál van a tűz.

— Miért ne menjek?

— Nem értem, miért kell beleütni az orrodat? Jarmala látni se bír, még rádfog valamit. Akármi történik — mindig téged tart fölbujtónak... Milyen borzasztóan lángol!

Egy percig habozott, vajjon menjen-e, de felesége figyelmeztetése — „még rádfog valamit" — különös előérzetet keltett benne: „És ha nem vagyok ott, még azt gondolják, hogy én voltam a gyujtogató."

Juras feltevése igaznak bizonyult: az úrilakot — mint később mondották — bosszúból gyujtották fel.

Tarutist vonzotta a tűz és nem hallgatva feleségére, ingére vette fel a ködmönt, lábára meg papucsot húzott, csaknem futva útnak eredt a földbirtokos házához.

Le nem vette szemét a tűzről; magasan emelkedett az égbe, aranyló, lengő lángsörénnyel ágaskodott fel és hirtelen a földre zuhant, mintha valaki lebunkózta volna. A földeken nagy világosság, messziről meg lehetett számlálni az új telpesek házikóit, a fákat a kertekben, tisztán láthatók voltak még a kútgémek is. A tűz más alakot öltött — most mintha két fenevad kapaszkodnék egymásba, tépné, harapná egymást és minden oldalról repkednének a véres szőrcsomók.

A félrevert harang egyre szólt. Minél közelebb ért Juras, annál tisztábban hallotta a kiabálást, a tömeg zúgását, az égő fa recsegését és a kutyaugatást. A tűzvész fölött, mint nyilak szálltak fel a szikrakévék.

Mindenkit vonzott a tűz: valami félelmetes erő volt benne; hol ellenséges, hol emberségesen okos, hol atyai jóságú. Falun nagyon fukaron táplálják a tüzet és a tűz nem kegyes a faluhoz. Ha őszidőben esténkint világot gyujtottak, a tűz farkasszemekkel villogott ki a piciny ablakokból, ritkán jelent meg valahol a sarokban, vagy pedig kitört a hasadékokon. Megesett, hogy a kis lángok — mintha csak

bosszúból történnék — összehajoltak és egymásba kapaszkodva felkúsztak valamelyik ház tetejére. A tűz hallatlan erejét érezve, egyes emberek ádázan rárontottak, taposták, nyomták — mások elbódultan, szinte megigézve nézték, sírtak vagy nevettek, karjukat a lángok felé tárták, amíg végre, eltáncolva féktelen táncát, a tűz kialudt.

De ezúttal a tűz nem volt ilyen, hanem nagyszerű, félelmetes, leküzdhetetlen. Minél közelebb ért Juras, annál gyorsabban szeretett volna máris ott lenni. Futott és a dombra érve, megállt. Onnan egészen világosan látszott a tűz. Rőt nyelvei az eget nyaldosták, a lángok felett fekete, sűrű füstfelhő emelkedett. A varjak a tűztől, füsttől megriadtan úgy lebegtek a jávorfák felett, mintha megbomlottak volna. Égett gabona szaga terjengett.

Mindenfelől siettek arra az emberek. Némelyek hosszú dorongokat, mások vedreket hoztak, de legtöbben üres kézzel szaladtak egymást előzgetve. Egyik odakiáltott Jurasnak:

— Taposd te is, hogy az ördög vigyen el! Ez tűz és nem látványosság.

Juras azt gondolta magában: „Az ember szeme telhetetlenebb a hasánál". De ő maga is sietett, nem azért ugyan, hogy segítsen, nem részvétből a földbirtokos iránt, csak egyszerűen — hogy melegedjék.

Szívét a bosszú édes érzése töltötte el. „Úgy kell neki!"

Mire megérkezett, a láng már az egész szénapadlást elkapta, ijesztő erővel dühöngött és azzal fenyegetett, hogy a többi épületre is átterjed. Olyan kicsi volt eleinte a tűz, mint egy kisciça, át akart futni a kerítésen, de még idején szétverték a kerítést. Ekkor haragra gerjedt és felfreccsent a villámhárítóra. A hosszú karó füstbe borult, vakító lángra lobbant, mint óriási gyertya, megroppant, több helyen széttört és szikrazáport szórva szerteszét, ledőlt. Úgy látszik, valakinek a fejére esett a tüzes üszök, mert néhányan felordítottak, a tömeg szétugrott. Juras közelebb került.

A tűzfényben az emberi arcok véresnek látszottak és felismerhetetlenné váltak — hol mintha felmagaslanának, hol mintha szétlapulnának, de mintha mind egyformák lennének. Szinte senki se törődött azzal, hogyan fojtsa el a tüzet, mind lenyűgözve bámultak, vagy egyik csoporttól a másikhoz ténferegtek, mint a részegek, nem odatartozó dol-

gokról beszélgettek, gerendákat hurcoltak, átugráltak a füstölgő támfákon, egymás lába alatt voltak, játszottak a tűzzel, szándékosan kitették magukat a veszélynek.

Néhány lépésnyire Jurastól két kisfiú vitatkozott, ki megy közelebb az égő fészerhez. Felhúzták fejükre bundácskájukat és egymást lökdösve vetették magukat a tűzbe, kiáltozva:

— Előre, gyerekek!

Az egyik vakmerő a füsttől prüszkölve és köhögve hamar visszaugrott, de a másik nem mutatkozott. Néhány aggodalmas perc telt el, akkor visszajött a másik is. Juras megremegett, látva, hogy a tűz rézveres kigyóként tekergett a fiú nyaka körül. A szerencsétlen rúgkapált, forgolódott, de a vöröskakas felszökkent a hátán. Juras ugrott hozzá elsőnek és letépte róla az égő bundácskát. Szerencsére valaki teli vederrel ment arra és tetőtől talpig végigöntötte a már füstölgő fiúcskát. A tűz kialudt. A megjuhászodott, vizes, kormos legényke után mosolygott és meglapult a tömegben.

— Még mosolyog a perzselt malac, pedig megsült volna, ha a bácsi meg nem menti. Csókolj kezet neki!

— Ez aztán a sportember, piha! — köpött ki Juras és otthagyta az eseten vígan hahotázó csoportot. Odaért a lakóházhoz. — Nem szabad játszani a tűzzel, nem szabad ingerelni — dörmögte félhangon. És ő is, mint a részeg, dülöngött ebben a zűrzavarban, még szomszédait sem ismerte meg.

A templom harangja szűntelenül kongott, bár itt a tűzvész zajában senki sem hallotta. Az erősödő nyugati szél felszította a csendesedő tüzet és szikrakévék szóródtak a házra, udvarra, kertre.

A parasztok egyik csoportja valakinek a parancsára nagy egyetértésben feltörte a veranda ajtaját. Onnan a tűzön át kiráncigálták és dobálták az ingóságokat: párnákat, ágyakat, ládákat, bőröndöket. Csörömpölt az edény, a tűz sistergéséből kihangzott, hogyan ketyegi a másodperceket a nagy óra ingája, amelyet kivittek a kertbe. Az udvarban a felfordított zongorán, amely billentyűinek fehér fogazatával úgy villogott, mint valami fekete szörny félig kitátott torka, — Jarmala felesége és kisleánya ült; keresztbetett karral,

mozdulatlanul nézték a tüzet. Körülöttük felhalmozták a holmikat, kiabáltak, beszéltek. A földbirtokost sehol sem látták.

Juras, akit különös kíváncsiság húzott, bekerült a dolgozók közé és szinte lezöttyent a kispamlagra a földbirtokosnő mellé. Úgy tűnt neki, hogy az asszony ismeri őt, mereven nézi és sokáig nem veszi le róla a szemét. Juras hamar befordult az égő ház sarkán, csakhogy minél messzebbre kerüljön tőle.

Mikor a szél elült, forró hamu kezdett zuhogni az égből. Befedte az egész udvart és a fák rügyező gallyait, leszállt az emberekre, egyre csak hullott, hullott... Világos volt, hogy a tűz felfelé megy, a többi lakóházat elkerülte a veszély. Tarutis megszemlélte a rétre kikergetett marhákat, amelyek egy csoportba bújtak össze. Csak a lovak futottak és ágaskodtak a lángok minden fellobbanására, a leszakadó gerendák ropogására.

Valaki meghúzta a kabátja ujját.

— Bölcs ember nem törekszik magasabbra a többinél... — szólt egy jólismert hang és Juras a homályban nehezen ismert rá egyik szomszédjára, akinek szeme gúnyosan csillogott a párázs fényében.

A szomszéd cigarettát sodort, végighúzta rajta a nyelvét és folytatta:

— Azt mondják, a tűz a toldaléképületben kezdődött, dehát isten tudja!

Mikor a tűz alábbhagyott és a láthatáron az erdő mögött, mint új pirkadás, kigyulladt az igazi hajnal, megérkezett a községből a tűzoltócsapat. Mire a szivattyút felszerelték, leengedték a gumitömlőt a kútba, akkorra a csűrből semmi sem maradt. A tűz néhányszor még lángot vetett a vízzel való viaskodásban, sisteregve elborított mindent maró, fojtogató, forró füsttel és elenyészett.

A felhők magasan jártak, sárgulva és rózsásan, mint frissen nyúzott báránykák, göndörödtek — most már a hajnal és nem a tűz világította meg őket.

Reggel, mikor a varjak éjjeli útjukról visszatértek a jólismert jávorfához, nem találták a fészküket.

*

Sokfélét beszéltek az emberek az úrilak égéséről. Az a hír kapott lábra, hogy maga Jarmala gyujtotta fel, mert nemrég arra készült, hogy átviszi a később leégett színből a legjobb gépeket és gazdasági felszerelést az új hodályba. A földbirtokos semmit sem kockáztatott ezzel az elhatározással: a leégett épület távol állt, düledezett a vénségtől és a biztosítási összeg igen kapóra jött neki.

Mások azt mondták, hogy Jarmala Kaunasból hazaérkezve — ahol a tűzvész kezdetekor volt — a béresek előtt kijelentette:

— Tudom, ki a gyujtogató. Börtönben rothasztom el azt a gazembert!

Lehet, hogy valamelyik elkergetett béres volt a gyujtogató. De vajjon ki lehet-e találni, kicsoda, hiszen annyian vannak, akik nemcsak ezt kívánták neki.

— Úgy van, ahogy mondod! — helyeseltek a parasztok. — A mi urunk nem egy embert rabolt ki. Lám, a múlt évben leégett a Paliesi-kastély és nem találták meg a tettest. A földbirtokos ellenséges lábon állt a parasztokkal. Amikor elérkezett az ideje, hogy valaki megkapja az évi bérét, beviszik a legényt a rendőrségre, mintha valami politikai vétséget követett volna el...

A sarmantaji körzetben már második éve járkál a vöröskakas. Alighogy a tél beáll, de különösen karácsony táján, mindenki megfordult minden fényre, ami az erdő mögött az égen kúszik. Az öregek háborút és pestist jósoltak. A távolban felcsillanó baljós tűzoszlopok valóban az égő földesúri kastélyok fényei voltak.

A Visinskine-kastély égését követő harmadik napon a kocsmában összegyűlt parasztok így okoskodtak:

— Ez a kommunisták műve.

— Én pedig azt gondolom, hogy a mieink égették fel. Hol vannak itt nálunk kommunisták...

— Ne mondd! Dehát miért égnek le csak a gazdagok és az új telepeseket megkíméli a tűz. Világos, tervszerűen csinálják.

— Csak nehogy hamarosan nálad is gyujtogassanak. Hiszen burzsuj vagy.

— Jaj, jaj, nem sértem én meg a munkásokat. Hála istennek, évek óta vannak nálam. Megfizetem, amiben megegyeztünk. És a politika nem nyugtalanít.

— Nekem sincs okom félelemre. Kutyaólban lakom — hadd gyujtsák fel.

— Hallották az újságot? — szólt egy újonnan érkező, az asztalra hajítva sapkáját. — A zsandárok éppen most fogták el és vitték el a szegény Tarutist. Azt mondják, hogy ő az, aki a Jarmala...

— Ő gyujtogatott? Ugyan menj!

19

Egy este Tarutis házába alacsony, zömök, vörösszakállú ember tért be. Mikor botját a sarokba állította és meg akarta ölelni a meleg kemencénél ülő fiúcskát, a gyermek ijedten az ajtó mögé surrant előle. Csak mikor anyja visszajott az istállóból és a jövevény beszélt vele, akkor ismerte meg hangjáról a fiú az apját, kit néhány héttel ezelőtt kékmundéros postások vittek el — ahogyan akkor édesanyja magyarázta neki.

Monika öregnek, elgyötörtnek látta a férjét. Juras egész este a kemencénél ült, fiát átölelve és fejecskéjét simogatva. Olyan rémítő dolgokat mesélt, hogy felesége csak sóhajtott és nyögött:

— Szegény, te szegény...

— Hallod? Azt kérdezte: Mondtad-e Jarmalának, hogy az nevet legjobban, aki utoljára nevet? Ne tagadd! — Igen, mondtam, vizsgálóbíró úr. — Hallod, járt az eszedben bosszú, amikor ezt mondtad? Hiszen te Jarmalának minden rosszat akartál? — Igen, vizsgálóbíró úr, azt kívántam, hogy bár a nyakát törné, hogy az ördögök elvinnék — de gyujtogatásra, vagy hogy vele akármit csináljak, sohasem gondoltam. Békés ember vagyok, mindenki tudja, mi szegények valamennyien ilyenek vagyunk; a fejünket veszik és mi tűrjük. Igaz, Jarmala elveszejtette a fiamat, egész életemet elrontotta, de nem vagyok olyan bolond, hogy gyujtogassak... Úgy van... Másnap másik vizsgálóbíró... Az már

vadabb a fenevadnál: Hallod-e, mi téged egész életedre lakat alá teszünk, ott dögölsz meg, ha nem vallasz.

— Mit csináljak, jó uram — mondom — megteheti. Ha a szívemet kitéphetném, megmutatnám, hogy nem vagyok bűnös. Akármit csinált velem, akárhogy gúnyolódott rajtam, én megmaradtam a magaménál: nem vagyok bűnös, nem gyujtogattam, még ha beveri is a fejem. — No, mondja, ha nem lettél volna önkéntes katona, kitekerném a nyakad, mint bolsevistáét...

Így mesélt Juras. Amikor a földbirtokost említette, a szeme fenyegető tűzben égett.

Sok minden történt a faluban, míg Tarutis távol volt. Linkust kéthavi börtönre ítélték, mert fát vágott a kincstári erdőben. A főúton éjszaka kiáltványokat szórtak szét, amelyekben felszólítják a parasztokat, ne fizessék az adókat és illetékeket; egyesüljenek, kergessék ki a falvakból a hivatalnokokat, akik hét bőrt is lenyúznak a parasztról. Ezeket a kiáltványokat összeszedték, olvasták és mindenki azt mondta, hogy a tiszta igazság van bennük megírva. De a következő reggel előnyargalt a rendőrség, az őrmester a sárban ide-oda ugratott, ezeket a lapocskákat szedegette és a fiúk hallották, amint fenyegetőzött: „Majd szétverem én ezt a kommunista fészket!..."

És volt még egy nagyon fontos újság: Párizsból megérkezett a gróf unokafivére, Bogumil Visinskis és engedélyt kért, hogy néhány hektárnyi erdőt kivágathasson kárpótlásul államosított birtokáért.

Tarutis gazdaságában ebben az időben sok hiány mutatkozott, de most nem tömhetik be, mert semmiért sem fogadnak el cserébe húst, tojást, fonalat. — oly gyorsan estek az árak. A faluban azt mondták: „A városba teli szekérrel mégy, de visszafelé nincs mit a zsebedbe tenned." Mindenki nyugtalankodott. Mi lesz? Háború? Felkelés?

Mult nyáron könnyebb volt. Monika, alighogy a nap felkelt, kora reggel, napról napra — két hónapon keresztül járta az erdőt bogyókért, gombáért és vitte a nyaralóknak a Sarmantaj környéki fenyvesbe. Ezért annyi pénzt kapott, hogy sikerült megfizetniök az egész földadót. Isten tudja, mi lesz jövő nyáron, lehet, hogy ez sem fog pénzt hozni a házhoz; a szarvasmarha meg a gabona ára úgy le-

zuhant, mint még sohasem — mind egy szálig mennek engedélyért az erdészhez és a védett gyümölcstermő helyeken tömegesen jár majd a nép.

•

Ebben az évben úgy fagyott meg a föld, hogy nem várta meg a hótakarót. Pengő visszhangot vertek a lépések a fagyott szántóföldön. Az utak néhány nap alatt olyan porosak lettek, mint nyáron. Az első hópelyhek, mint megkopasztott csibe pihéi, reszketegen ültek meg az aszott fűszálakon. Kutyák száguldtak végig a falun, harsány csahollással kergetve a rókát.

Ebéd után Monika nyugtalanul nézelődött ki az útra a Nyeman túlsó partján. Lesett minden arramenőt, nem Juras-e? Már ideje, hogy megjojjon — harmadik napja, hogy elutazott kölcsönt kiverekedni a földbanktól és még mindig késlekedik.

Porfelhőt pillantott meg az úton; szekér zörgött. Monika látta, hogy néhány paraszt a szekérhez érve lekapja a sapkáját. A szekeresek kiabáltak valamit, lehet, hogy kérdezősködtek — a parasztok meg a Tarutisék udvara felé mutogattak. A lovak tovább ügettek. Monikát reszketés fogta el, megroggyant a térde.

— Hozzánk jönnek! — villant meg agyában.

Ekkor a szekér befordult, átvágott az úton és egyenesen jött be az udvaruk felé.

— Jézus isten, csak nem Jurast hozzák? Valami bajt csinált Kaunasban? Olyan bosszúsan, rosszkedvűen ment el.

Mikor már nem lehetett kétsége afelől, hogy rendő ség jön. Monika a házba rohant. A szoknyája széle az ajtó közé szorult. Monika megdermedt az ijedtségtől, mert azt gondolta, hogy már őt is elfogták. Csak egy percig állt, aztán felkapta fiacskáját, kiszaladt vele a pitvarba, megparancsolta neki, hogy másszon fel a padlásra, ő maga pedig utána. A kis Jonas nem értette meg, mi lelte az anyját és kotyogott valamit.

— Gyorsan, te kis sátán! Ó, irgalmas isten!

Még egy lépést se tett, megcsúszott a létra fokán és mindketten lehemperedtek a földre.

A kutya veszettül ugatott és Monika ebből megértette, hogy a rendőrség már megérkezett. Hallotta, hogyan nyitják a kaput. Eleresztette a létrát, megigazította ruháját, már az érkezők elébe ment volna, de minden elszántsága elhagyta, amikor lépteket, meg hangot hallott:

— Hol itt az ajtó?

Monika alig ugorhatott félre a gyermeket kézenfogva, máris kitárult az ajtó és a nyíláson át kakastaréjpirosságú nyakat látott. Egymást taszigalva, hívást sem várva, az idegen emberek bementek a házba.

Monika szeretett volna elszaladni, de csak maradt. Elzsibbadt a lába, olyan gyöngeséget, meg ürességet érzett a mellében, mint szülés utáni első napokban. Bement a házba a jövevényekhez.

— No, mama, már keresni akartuk. Mondtuk, biztosan a cserű alá rejtőztek!

— No mi az, hogyan jött ide az úr... mi nem is álmodtunk róla... — mormogta Monika, a falusi emberek félénkségével igyekezve beszélgetésbe elegyedni az urakkal és nem tudta, hogy is kezdje. Zavartan simogatta a fiacskája fejét, ujjaival haját fésülgette, lesütötte szemét az urak tekintete előtt. Mikor észrevette, hogy szétnéznek, hol ülhetnének le, sietett a szoknyája szélével leporolni a padkát.

— Ne fáradj, gazdasszonyka, nem vagyunk mi olyan kedves vendégek. Jó lesz bizony, ha minél előbb szabadulsz tőlünk! — szólt az, aki a legfiatalabbnak látszott köztük és jobb volt a ruhája a többinél, lehet, hogy maga a kerületi rendőrparancsnok volt.

Rápillantott az előtte meghajló, még elég fiatal asszonyra.

— Mégis vendégeink, uram, — ritkaság az ilyen szegényeknél, mint mi, már megbocsásson — mondta Monika, aki még mindig nem tudta, hová legyen és különösen azért, mert a rendőrparancsnok le nem vette róla a szemét.

— Minekünk meg kedvünk lenne, hogy megkérdezzük — mondta a parancsnok valami Monikának idegenszerű nyelvjárással és cigarettára gyujtva eregette a füstöt...

(Monika megint érezte magán a tekintetét) — vannak-e eladó leányaid? Amikor a világosságra álltál, szinte szégyeltem, hogy mamának szólítottalak. Az ilyen mama még fiatal legényhez is illik...

— Milyen tréfás ember az úr! Szép is lenne az, hisz már fogatlan vagyok. Itt a fiacskám is... Ez megvan! De a másik meghalt, a nagyobbik — és Monika még jobban elpirult.

A parancsnok ujja közt forgatta az üres cigarettaskatulyát. Észrevette, hogy Jonas rászegzi szemét; magához hívta a fiúcskát, odaadta neki a skatulyát és megkérdezte tőle:

— No, Mikas, mégy-e fogolyvadászatra? Vagy nem Mikas a neved? Hogy hívnak?

— Mondd meg az úrnak, hogy hívnak és köszönd meg neki! — oktatta Monika a gyereket. — Csúnyán viselkedsz.

A másik rendőr körülnézelődött, várva, mikor tér a parancsnok a dologra, de az láthatóan jobban meg akart ismerkedni a háziasszonnyal.

— Kár, hogy nem vagy özvegy és nincs leányod. Így hiába is fáradnánk!

Megkérdezte még, hol a férje, jók-e a környékbeli szomszédok, ki keres vőt a gazdag parasztok között. Monika elmondta, hogy itt nincsen olyan. Mindegyiknek a vagyonát elszedik adósság fejében. A parancsnok belevágott a szavába:

— Ne füllents, gazdasszonyka, még senkiét se árverezték el, először vagyunk ebben a faluban.

Felállt, a cigarettacsutkát a kemence mögé dobta és tovább tréfálkozva, odafordult Monikához.

— Nem sírsz majd, háziasszonyka, ha megnézzük a tehenedet? Ha már nincs leánygyerek, legalább a hozományát lássuk, igaz-e?

— Sírok, nem sírok, nem sírsz ki magadnak semmit... Már megszoktuk, hogy mindent elvegyenek tőlünk, mindent... Az uram Kaunasba ment, lehet, hogy kap valami kölcsönt, akkor odaadjuk. — Monika érezte, mint szokik a sírás a torkába.

— A maguk szomszédjánál, Jakubauskasnál, leányokat találtunk. Mikor az istállóra került a szó, majd hogy kisepröztek. Eszüket vesztették a nők, nem igaz?

Monika a kemence mögé hátrált, utat engedve a parancsnoknak. Mikor egyedül maradt a házban, még várt egy kicsit, megtörölte a szemét a kendője sarkával és utánuk szaladt.

— Hála istennek, még van valami kevesünk — tehénke, ló; de a lovunk megnyomorodott — mondta Monika, a vendégeket az istállóba vezetve. És ő maga olyan ijesztően üresnek látta az istállót, a saját életük meg olyan koldusszegénynek tűnt előtte, mintha igazán a vejének mutogatná a hozományt. A tehén kérődzött, lelógó száját mozgatva és okos szemmel nézte a rendőröket.

— Csikót nem bújtattak el? Minden itt van? Minden jószág?

— Minden... — Monika érezte, nincs ereje a bánattól, hogy többet szóljon. Aztán egy perccel később kimondta: — Minden itt van.

— Ne féljen, gazdasszonyka, mi gondos emberek vagyunk. Csak felírunk egyet-mást, azután majd úgy lesz, ahogyan a legjobban a kedvére van. Hány éves a tehénke? — A parancsnok iparkodott egyszerű nyelven beszélni.

Monika megfelelt a kérdésre, de hogy hány éves a ló, nem tudta. A rendőraltiszt szétfeszítette a ló száját.

— Írja, hogy hatéves — jelentette ki a vedlő ló szőrét letisztítva kabátujjáról.

Felírták a bárányt, a vemhes disznót, meg a külön elkerített helyen álló kant — a háziak minden reménységét. Amikor már mindent felírtak, a parancsnok vizet kért, Monika azt mondta, hogy rögtön hozza, de a vendég utánament.

— Iszom én egyenesen a csöbörből — szólt a parancsnok, amikor látta, hogy a gazdasszony a bögrét mossa.

Monika lehajolt, hogy vizet merjen, és egyszerre elsötétült a szeme előtt a világ, torkában valami édes-kesernyés ízt érzett — úgy tűnt neki, hogy a parancsnok nem a bögre, hanem ő utána nyújtotta ki a kezét, hogy megolelje.

— Mindjárt megragad — gondolta és beteges reszketés futott végig a testén, egész sötét lett most előtte minden. Mintegy álomban hallotta, hogy a parancsnok megköszönte az italt és kiment. Monika csak akkor tért magához. A templomban történt eset után ezúttal már másodszor vesztette el az eszméletét.

Mikor a rendőrség kirobogott az udvarból, a kutya elfulladva az ugatástól, eltépte a kötelet és a távozók után iramodott. Tarutisné látta, hogy az ő Narasuk a lovakra vetette magát, hol a lábukra, hol egészen a szájukig ugrott fel, mintha a nyakukat akarná elharapni. Nemsokára még néhány kutya szökött ki az útra. A lovak hol egyik, hol másik oldalra vetették magukat és a szekér dűlöngött.

A parancsnok kinyújtotta a karját és Monika úgy látta, mintha odavetne valamit a kutyának. Lövés dörrent. A lovak megvadultak és a szekér eltűnt a porfelhőben. A kutyák farkukat behúzva szűkölni kezdtek. Naras még néhány lépést szaladt, forgott és éktelenül vinnyogott.

— Úgy kell neked, minek mentél rájuk! — mormogta magában Monika, de a kutya nem szűnő nyöszörgésére odafutott hozzá. A kutya hason csuszott hozza, véres nyomokat hagyott maga után és emberi fájdalommal teli szeme mintha ezt mondta volna:

— Ne korholj, ne űzz el, hiszen a házat őriztem...

Monika felemelte és melléhez szorította, mint a gyermeket — kínjuk és sorsuk egy volt — az emberé, meg a kutyáé.

20

Juras szeretett eltereferélni a barátaival, de nem volt hajlamos arra, hogy igyék is velük. Monika nem panaszkodhatott az urára — házaséletük tizenöt éve alatt egyetlen garast sem pazarolt pálinkára.

Ha alkalom adódott — lakodalomkor, halotti toron, cséplés után — nem volt ellenére, hogy megöblogesse a torkát, de sohasem volt mértéktelen az ilyen lakomákon. Gyakran mondogatta:

— Igyál, de ne idd el az eszed!

A bajok és gondok nem törték meg Juras mértékletességét, de sok szomszédja addig ivott, míg teljesen elázott. Hanem azért már Juras sem óvakodott úgy, mint azelőtt, amikor félt, nehogy őt, az osztagparancsnokot, csetleni-botlani lássák.

Utóbbi időben néha becsípve érkezett haza, dülöngélve, a dorbézoló barátok vendéglátása után.

Voltak, akikben a vodka mérget és bosszúvágyat ébresztett, másokban szomorúságot vagy könnyeket. De Jurasra egészen másképpen hatott. Hazatérőben még az úton rá-rázendít valami halotti énekre és csak akkor hagyja abba, mikor a feleségéhez közeledik, de olyan kedvesen, selymesen, hogy akár sebre lehetne tapasztani. Térdére veszi az asszonyt, mint apró gyermeket, mézeskalácsot ad neki, vagy más nyalánkságot és ha már lefeküdt — kiemeli az ágyból.

Amíg az ittasság tart, amíg a nyelve meg nem fájdul, egyre beszél hozzá:

— Ne duzzogj, ne fortyanj fel, te fekete felhőcském, amiért egy kicsit felöntöttem a garatra... egy kicsit jóllaktam. Csupa magunkfajta nép volt! Nem én rendeztem, nem is én fizettem. Ne haragudj, minden úgy megy, mint a karikacsapás.

Ha sehogy sem tudta megbékíteni az elkomorodó Monikát, táncra perdült vele.

Monika ellenkezett, szidta, de a férje csak azért is derékon kapta, mint a kévét és táncba vitte. Monika haragudott, de mosolygott a könnyein keresztül, azután rendesen mindent megbocsátott.

A részegeskedők asszonyai mondták Monikának:

— Örülj, amiért a tiednek az a szokása, hogy csak megtáncoltat. Ha az enyém lerészegszik — valóságos vadállat! Két évvel ezelőtt úgy megtaposott, hogy máig megmaradt a helye.

— Ne adja isten, hogy ilyesmit megérjek! — gondolta magában Monika, amikor ránézett a szomszédasszony megnyomorodott kezére vagy lábára.

De minél kilátástalanabb és nehezebb lett az életük, Juras annál gyakrabban nézett be a kocsmába. Ha akármi-

lyen alkalom nyílott az ivásra — szétnyílt subával, tántorogva, botorkálva és nevetgélve tért haza a községből. Mentegette magát, hogy sehogysem bújhatott ki alóla, áldomást ittak cserére vagy vásárra, így meg úgy, a jó cimboraság kedvéért.

Egyszer, a karácsonyt követő vasárnap, megígérte, hogy sehova sem megy, de mégsem bírta ki — bement a községbe. Szavát adta, amikor elindult, hogy nem marad sokáig, napnyugtára otthon lesz.

Monikában izgató gyanú ébredt: nem bírja már ki vodka nélkül, kívánja ezt a förtelmet. Juras megengedte neki, hogy minden zsebét kikutassa és kiforgassa üres erszényét. Monika meggyőződött arról, hogy nincs miből leinnia magát és elengedte.

Sarmantajban aztán Juras egyenesen a községházára ment, ahol a parasztok összegyűltek — beszélgetésre, hírek hallására.

A községháza pitvarában, amikor lerázta a havat sapkájáról, valaki megfogta a könyökét:

— Gyere csak, Tarutis, vedd át az idézést — hívta a bíró, félbeszakítva megkezdett beszédjét. — Jó, hogy jöttél. Nesze!

Juras előbb megtörölte kezét a subája végivel, fogta a sárga cédulát és a sarokba húzódva olvasni akarta. De megkérték, hogy menjen be, mert bezárják a belső ajtót. Látva, hogy valaki vederből iszik, szomjas lett — reggel óta a szájában érezte az avas szalonna ízét.

A parasztok a szalonnáról beszéltek, az újságokban olvastak arról, hogy lehetséges, háború lesz és tereferéltek erről-arról. A községháza kis helyisége annyira megtelt pipafüsttel, hogy két lépésnyire már semmit sem lehetett kivenni. Juras végre az ablakhoz lépett, hogy elolvassa az írást:

„A Polgári Törvénykönyv 1030. cikkelye értelmében a Kovensi-kerület sarmantaji rendőrállomás parancsnoka kihirdeti, hogy 1930. február 28-án Klangjaj falvában Juras Tarutis udvarában nyilvános árverésre bocsátják a következő ingóságokat: egy tarka tehén, 4 éves; egy szürke ló, 6 éves; ...“

Jurashoz odalépett egyik ismerőse és kérdezett tőle valamit. Juras nem felelt rögtön, azután kitérő választ adott:

— Valami rendeletet olvasok... „Tehén és két birka...“ — dörmögött Juras — „... Jarmala Zigmus polgár 110 litast kitevő és a Paulauskasi Hitelbank 100 litast kitevő követelésének kielégítésére. A fentebb megjelölt összegű becsléssel kezdődik a felsorolt ingóságok kikiáltási ára. Az árverésen résztvenni kívánók forduljanak a rendőrhivatalhoz...“

Juras végigolvasta az írást és kiszáradt a torka. Olyan düh támadt benne, hogy szerette volna valakire rávetni magát, valakit jól megmarkolászni...

— Meglátjuk! A fejsze is a kellő időben vág. Eddig még a kutyának sem ártottam... de ha feldühösítenek...

A bíró valami hirdetményt ragasztott a falra. Köréje sereglettek a parasztok. Miféle hirdetmény az? Talán a szalonnáról? Vagy a háborúról? Vagy megparancsolják, hogy lent termesszenek?

Juras a többiek felett azt olvasta, hogy istentisztelet után a Népházban lesz Gyenyezsniknek,* a kozgazdasági tudomány doktorának előadása arról: „Hogyan küzdjenek a parasztok a gazdasági válság ellen“.

— Micsoda doktor az? — kérdezte Tarutist egy alacsony emberke. — Olyasféle, mint a mi patikusunk, vagy nagyobb úr?

— Természetesen nagyobb! A zsebét gyógyítja — válaszolt Juras gonoszul.

— Hihihi! — nevetett a markába a kis ember — úgy hát fel kell tennünk, ha egyszer Gyenyezsnik, megtanít minket, hogyan nyomják a litast.

— Megcsinálnánk mi az ő tudománya nélkül is, csak mintát adnának ezekből a litasokból, hiszen már azt is elfeledtük, mikor láttunk belőle egyet utoljára. Az igaz, a mi Győzőnk** bevándorolt nagyúri zsebbe.

Az emberkének tetszettek Tarutis duhös szavai és ő is meg akarta mutatni szellemességét.

* Gyenyezsnik, magyarul azt jelenti: „pénzcsinálo“ — *A szerk.*

** Győző, a burzsoa Litvánia köztársasági címerében vágtató huszár képe volt Ugyanez a kep volt a pénzérmeken is — *A szerk.*

— Mit bírálgatsz, Tarutis? Nem tudod, hogy most nem szabad bírálgatni a szalonnát és a miniszter urakat? Elmész az előadásra?

Juras legyintett.

— Mi van veled? Hiszen a te irányod — azt mondják, baloldali.

— Baloldalinak baloldali, mert a balkezével harácsol... csakhogy ez egyáltalában nem az én felfogásom.

— Most meg nem a tied? Mit beszélsz! Hiszen amiért harcoltál, azt meg is kaptad.

— Ezt jól mondtad... — nevetett fel keserűen Juras, mutatva a rendeletet ingóságainak elárverezéséről. — Megkaptam a hálát magától a minisztertől — kiűznek a házamból... Ilyen ez a szabad és testvéri Litvánia.

Kissé elbeszélgetett a piacon, hallgatta az unalmas társalgást a mezőgazdasági termények nagy árzuhanásáról, a paraszti vagyonok egyre gyakoribbá váló elárverezéséről, azután a postára ment újságért és már hazafelé készült.

De az ördög sohasem alszik. Most is elcsábította. Juras bekandikált az ivóba, van-e ott valaki Klangjajból. Egy perccel később már ivott a barátaival, megfeledkezve feleségének adott ígéretéről.

Az első korsó sör után megkönnyebbült a szíve, megoldódott a nyelve. Késő este indult hazafelé. Lábai megmegcsúsztak, a szeme duplán látott, de ez nem fontos, hazament. Keresztelőkről, temetésekről is mindig ilyen szépen hazajutott szegény házába. Néha belebotlott a magas hóbuckákba és elterült a havon. Tarutis lehordta magát:

— A részegnek mindenütt van ágya. Talpra! Kelj fel, te koldus Lázár, kelj fel halottaidból, szégyentelen!

Kikecmeregve a hóból, könnyedén ment tovább, szétnyitotta a subáját és nem érezte az erősödő fagyot. Most már a nyilvános érverés sem volt olyan rettenetes:

— Nem veszünk el! A fejünket nem árverezik el! Pfuj!

Ment-ment és nótás kedve támadt. Nem sokáig tétovázott, rágyujtott a Klangjajban költött dalocskára:

Az új telepesek olyfélék,
Csuda vigan él ez a nép:
Egy házra jut — egy szál zeke
Csizma az nincs — fuss el vele!

Az első versszak után elhallgatott, mintha valaki hóval tapasztotta volna be a száját. Már nagyon rekedt és ijesztő volt a hangja a homályló hósíkságon, amely régen nem hallott emberi éneket.

A messzeségben felcsillogott házikója kivilágított ablaka. Az udvarban lerázta magáról a havat. A kutya némán futott hozzá és mancsaival átolelte lábát. Bepillantott az ablakon és az asztalon látta a mécsest, a kendővel leborított tálat — bizonyára hagytak neki vacsorát.

Bement és levágódott az ágy előtt, feleségére lehelve a bor és a hideg szagát. Csókkal, kedveskedéssel akarta megbékíteni Monikát, de az asszony eltolta magától és hátat fordított neki.

— Haragszol talán, nyulacskám? Pedig nagyon keveset ittam és azt sem a magaméból: Drutulis kínált meg. Lehet, hogy pénzt is kölcsonoz nekunk. Ne haragudj! Gyerünk, táncoljunk egy polkát, Monikácska!

— Eredj innen, szégyentelen! Nagyon rosszul voltam, nemsokára a síromon táncolhatsz!... — és sírva fakadt. — Itt annyiféle baj van: megbetegedhetsz és meghalhatsz, és te nem elégedsz meg ennyi bánattal, mész a magad útján — iszol! Bizony, a kicsi mondja már: „Hagyjunk itt mindent és menjünk el tőle!... A gyemeknek tobb az esze, mint neked... Szégyelheted magad!

Mikor Juras megtudta, hogy felesége beteg, nyomban elszállt a mámora és fogadkozott, hogy ilyesmi többé nem történik vele.

*

A kincstári erdőben megkezdődött a munka. Ott, ahol a litván ember ledőlt fatörzseken, sűrű bozóton, járhatatlan utakon vadászott, egyedul ment a medvére valaha, ahol éjjelente sosem némult el a farkasvonítás meg a fulesbagoly

huhogása, ahol a földesúr elől rejtőzködő jobbágy menedéket és védelmet talált, mint a tulajdon édes szülőanyjánál — ott most a fűrész és a fejsze eltemeti a régi Litvániát.

Még nemrégen egymást támogatva fonódtak össze vén ágaikkal és emelkedtek az égnek az ősi tölgyek, bükkök, jegenyék — távoli, félelmetes korokról zúgva-búgva. Alattuk meg szorongtak a fiatal hajtások, csemeték, ifjú nyárfácskák, nyírfácskák, kőrisek és remegve hallgatták, miről zsongnak-bongnak az öregek. Régen volt, hogy a litvánok elválhatatlan barátai voltak az erdőnek, régen volt, hogy egyazon könnyek öntözték a fák ágait és a litvánok orcáit. A ledőlő százesztendős fák sóhajtása, a tört gallyak és hajtások recsegése megdöbbentett és áthatott mindenkit, aki ifjúságára emlékezett. Az emberek úgy érezték, mintha őket magukat tépnék ki gyökerestől a hazai földből. Nem mindenki értette, nem mindenki tudta kifejezni, milyen kínt érzett, mikor hallotta, hogyan vágják, vágják, vágják ki az erdőt.

*

Már néhány hónapja, hogy Linkussal baj van..A felesége attól fél, hogy még végez magával vagy megőrül. Világért sem akar egyedül maradni a házban, minden sarokba bekandikál, nem válaszol, ha rákiáltanak. Ha látja, hogy szegény vagy idegen befordul az udvarába — gyorsan elbújik. Egyre azt képzeli, hogy gonosztevőket küldenek hozzá. Mindenütt gyilkosok rémlenek előtte.

— Tudom, tudom én, ki után kémkedsz, engem meg nem csalsz! — fenyegette a láthatatlan ellenséget.

— Ki után kémkednek, Baltruk? — kérdezte felesége, alig bírva visszatartani könnyeit, amikor Linkus hangosan, mintha eszét vesztette volna, magában beszélt.

— No tessék! Csak mondd el az asszonynak. — mindjárt mindent elárul neki!

— Dehát kinek mondom el, Baltruk?

És sokszor elfelejtette, miről is beszélt az imént, másra fordította a szót. Éjjel a legkisebb neszre belehallgatózott a csendbe, azután suttogva mondta felriadó feleségének:

— Hallod? Rop-rop-rop!

— Mi az?

— Kivágják az erdőt. Még a fagyökereket sem hagyják meg. Mit vétettek nekik ezek a fák?

— Senki sem dönti a fákat, Baltruk — a szél csapkodja az ajtót.

Néhányszor elszaladt a szomszédba Tarutishoz és megkérte Jurast, menjen el Baltrukhoz. Tarutis ment, a beteg mellé ült, rágyujtott, beszélgetett vele, el akarta oszlatni bánatát. Baltramejus csak azt erősítgette, hogy nem élhet tovább, hogy meg akarják gyilkolni, hogy üldözik; jobb lesz már, ha ő maga gyujtja fel a házikóját és benne ég maga is. Dugták elője a gyufát, kötelet, kést, beretvát, egyre rajta volt a szemük. Néha elmegy, mintha egészen egészséges lenne, nem panaszkodik semmire, már mind azt hiszik: lám, meggyógyult.

No, most hova legyenek? Alighogy elkezdik az erdővágást, mintha a szülőházát rombolnák. Amint valami kopog, ropog, mindig úgy tetszik neki — az erdőt vágják. És tegnap óta forral valamit. Ezt a sportünnepet — mondja — csak azért rendezik, hogy őt agyonlőjék, mert azelőtt barátságban volt velük, de most ő — Mussolini.

— Ez mind a kibírhatatlan gondoktól van, édesem — vigasztalja Monika a szomszédasszonyt — a gondoktól mindenféle ostobaság férkőzik az ember fejébe. Néhány évvel ezelőtt az én Jurasom ugyanilyen volt. Elvesztettuk a nyugalmunkat, nem találtuk a helyünket, elvesztünk — ennyi az egész. Azután meghalt a fiacskánk, és most, látod, kalapács alá kerül a jószágunk, de mégis mindent eltűrtünk, mindent kibírtunk. Ez a sorsunk. A tied is nagyon a szívére vesz mindent, úgy, mint én.

Jurasnak itt-ott meg kellett látogatnia Baltramejust.

Sok estét töltött Linkusnál és vidám elbeszéléseivel el tudta oszlatni búskomorságát. Baltramejus megint értelmesen kezdte megítélni a dolgokat és úgy viselkedett, mint teljesen egészséges ember, de a bánat nem múlt el.

Egy éjszaka hazakísérte Jurast. A tél még nem ért véget, de az idő enyhülése már tavaszt jósolt.

— Látod, nincs határ — mehetsz, amerre a szem ellát és a csillagok fölötted ragyognak... de akárhogy is töröd a fejed, a szegénynek sehol sincs helye a világon! — szólalt meg Linkus.

— Már hogyne volna!

— Te talán nem látod? Hiába vigasztalsz engem, Juras. Azt hiszed, csak úgy magától ment el az eszem?... Nem hittem volna, hogy ilyen napokat érek meg, hogy még annyim sem lesz, amin sót vásároljak...

— No, no, Baltruk! Fejedbe vetted, hogy te vagy a világ legboldogtalanabb embere. De hány ember éjszakázik hidak alatt, hányan vesznek el betegségben, halnak éhen, megfagynak ebben a percben. Olvasd el az újságot — milliók éheznek. Neked, meg nekem még jól megy, legalább van egy zugunk, amit a mienknek mondhatunk...

Olyan őszintén beszélgettek, mint már régen.

— Előbb cár ült a nyakunkon, aztán a német — leráztuk őket; jött az éhség, háborúk tettek tonkre bennünket — elszenvedtük! Most megfeszítenek bennünket a válság-keresztfán. Túléljük! Eljön még, Baltruk, a mi időnk is...

— De én nem hiszem. Amennyire visszaemlékezem, mindig rosszabbul és rosszabbul élünk. Mondd, miért van így — ássuk, túrjuk a földet és mindig csak szűkebbre kell húzni a nadrágszíjat. Nézd csak magadat: napkelte előtt ébredsz, este lámpánál dolgozol, mégis belekeveredtél a nyomorba és nem birod kiverekedni magad belőle... Elég föld van és elég munkáskéz, de senkinek sem kell. Ki a bűnös, Juras?

— Mi magunk vagyunk bűnösök. Nem helyesen osztották fel a földet. A mi földünket részekre osztották, felparcellázták, behelyeztek minket, nincsteleneket, mezítelleneket — mindenkit a magáéba — és otthagytak, rábíztak a sors kegyelmére. Felosztották az erőnket, szétkergettek — mint farkasok a birkanyájat és most egyenként fognak el és egyenként fojtanak meg. Nem kellett volna pásztákat kivagdosni, hanem mezsgye és határcölöp nélkül, kéz a kézben, egy szívvel-lélekkel élni... Közösségben, érted? Mert másképpen — egy ül fenn és százak görnyednek alatta...

*

Linkus láthatóan jobban volt, eloszlott a félelme is. Mintha teljesen megnyugodott volna. Félreül valahol, egész nap kosarat fon, vagy kanalat farigcsál és folyton egy és ugyanazt a dalocskát énekli:

A muzsikus porosz volt, — nohát,
Pödörgette vörös bajuszát...

Szinte teljesen megnyugodtak a házbeliek is. De egyszer felesége figyelő tekintetét észrevéve, egész komolyan megharagudott:

— Mit bámulsz rám, mint valami bolondra?

— Szeretetből teszem — mondta az asszony, hamarjában nem találva más választ.

— Szeretsz? Te szurtos! Csak pletykázni tudsz! Az egész falut teleharangoztad, hogy elment az eszem. No, mi az, kötözz meg, hívd a gyerekeket is, szögezzék az apjukat falhoz. Valahogy meg ne egyen benneteket, el ne nyisszantsa a nyakatokat!

Baltramejus még sohasem beszélt feleségével ilyen dühösen. Be is zárkózott az asszony a kamrába és sokáig sírt, aztán elment, hogy kiöntse szívét Tarutisnénak.

Egy óra sem telt bele, hogy Linkust a főzőkanál-farigcsálás mellett hagyta. De mikor visszajött, már nem volt ott. A küszöbön balta hevert, tisztára törölt fapapucs, hamus skatulya, rajta az újság és az újságon az asszony fivérének a fényképe. Sehogy sem értette, miért rakta össze Linkus ilyen furcsán ezeket a holmikat, de nyomban rosszat sejtett. Végigkutatta a házat, benézett a kútba, a szomszédokhoz szaladt.

Senki se látta Baltramejust, hogyan ment sietős léptekkel a tisztás felé, ahol nyoma sem maradt az évszázados erdőnek, csupán tuskók, tuskók... mindenütt... Kilépett, nem tudta hol van, nem értette, hova megy és ki hívta őt.

A tisztáson nyúl futott elő, fülelt, hol ugatnak a kutyák, karmocskáit élesítette és beugrott az erdő mélyébe. Linkus nem tudja, megvakult-e vagy a tavaszi illatoktól szédül a feje — de egyszerre földbe gyökerezett a lába.

Akármerre néz — a szíve összeszorul, olyan pusztaság mindenütt. Se fatörzsek, se fakoronák!...

Most visszafordult, egyszer csak valami felvillant a feje fölött és torkon ragadta. A haja égnek meredt az ijedségtől — elterült a földön, felugrott, de a csapda fémhurka egyre erősebben és erősebben szorította a torkát, míg minden elsötétedett a szeme előtt és Baltus, mint a hópehely, a földre hullott.

21

Juras végigment az udvaron és messziről elnyújtott, bús temetői ének hangzott a fülébe. A rendetlen kórus hangját hol elkapta a szél, hol meg tisztábban hangzott a ködös földek felett. Megpillantotta a dombra felvonuló kis embercsoportot. A ködben fények kúsztak, megvilágították a koporsó fedelét és megint kihúnytak. Sűrű, kövér felhők lógtak az égen. A dalosok egyre üvöltötték énekeiket.

— Sok ember hal meg! Minden nap két-három halottat visznek — hallotta Juras, mikor a háza küszöbét átlépte.

— Gazdag aratása van a papoknak.

Néhány szomszéd verődött össze. Az ének idáig is elhangzott. Kinéztek az ablakon, ki kíséri a halottat. De a köd nem foszlott szét, a tetőről kopogva csepegett az esővíz és az ablaknyílásokon, ahol kiestek a tört üvegdarabok, már langyos, tavaszi levegő áradt be. Az ágybanfekvő kis Jonas torkát csiklandozta a gomolygó dohányfüst és rekedten, nehezen köhögött, mint egy felnőtt.

— Nincs felvevő ruhájuk, nincs lábbelijük, nincs ennivalójuk — hát meghalnak.

Juras félreült, mintha idegen házban lenne. Azután felkelt, a feleségét kereste: meg akarta neki mondani, hogy ne adjon enni az állatoknak, hiszen úgyis elviszik; visszatért a házba, bebugyolálta a köhögő gyermeket és távol az árverésre gyülekezőktől leült.

— Az imént olvastam az újságban: „A parasztok — az ország vére, a parasztok — táplálnak minket. „Lám, jó vér, gondolom, ha mindet kiszívjátok belőle... Ördög vigye el az ilyen életet, meg az ilyen uralmat!

— Mindent, ami az udvarodban van — adj neki ingyen, de ami neked kell a gazdaságban, azért marokszámra hordd a pénzt, és még a nadrágodat is vesd le ráadásul.

— Én csak azt gondolom: nem soká fognak ezek az urak uraskodni, ha így rabolnak.

A földiek szavai részvevően, biztatóan hangzottak, de Juras keze ökölbe szorult, ahogy hallgatta. Eleinte csendesen beszéltek a parasztok, azután egyre hangosabban, izgatottabban. Kiabáltak, hadonásztak, mind a kormányt szidták.

— Egyszerre kell rájuk támadnunk kaszával, vasvillával. Nem megy másként!

— Ne beszélj oktalanságot, Tamosjus, dehogy is mégy te! A parasztok úgy vannak a bajjal, mint eb a nyakörvvel. Valahogy kivergődsz belole, de azért szenvedned kell. Én is, ti is — mind csak szavakkal vagyunk erősek, de tettre — gyávák vagyunk, megmondtam!

— Lehet, hogy így van... Dehát mit tegyünk, Pranas, ugyan mit? És ki lesz, aki megvéd? Élni sem hagynak minket!

Juras is megszólalt, szavaiból kitört minden szomorúsága és gyűlölete, ami szívét szorongatta:

— Emlékszem én, hogyan áztunk bőrig, éjjel-nappal puskával a kezünkben a vízzel elöntött lövészárokban; hogyan mentünk kezünkkel a szekérbe kapaszkodva, eldőlve az éhségtől és gyengeségtől. Azután azt mondták nekünk: most gazdák vagytok. Gyermekeitek és magatok többé nem lesztek urak szolgái, visszahódítottátok a bolsevikoktól a függetlenséget és a szabadságot. De ha én tudtam volna, akkor nem a bolsevikok ellen, hanem velük együtt vereked-tem volna!

A leghevesebb kifakadások közben beszaladt Monika:

— Jönnek!

Juras az ablakhoz lépett. A parasztok elcsöndesedtek és szintén az ablakhoz csődültek.

— Nem tudom, mi van velem, mintha levették volna a lábam, nem érzem magam alatt a földet — siránkozott panaszosan Monika. Leült az ágyra, majd a lócára, azután megint az ágyra.

— Mit ugrabugrálsz, mint az elkárhozott lélek! Ezzel nem segítesz. A csirkefogók betörtek a házadba, te meg nem tudod, hol legyen a szemed. Piha! — veszekedett a férje.

Monika nem bírt egyhelyben maradni. Minden szerencsétlenségnél kibírhatatlanul elvágyott a házból — a faluba. Egymásután mentek ki a parasztok az udvarra. A rendőrök kocsija már közeledett. Most feltűnt a falu utcáján. Az ösvényeken, hangosan beszélgetve, még mindig jöttek a szomszédok.

A földek puszták és meztelenek a tavaszeleji esőzés után. A köd eloszlott és az ég felnyitotta mélykék, ragyogó szemét.

Juras először ki akarta nyitni a kaput az érkezők előtt, de megint becsukta: minek vesződjön, hadd nyissák fel maguk...

„Ki lesz a vevő, ha a rendőrparancsnok nem hoz magával senkit?" — gondolta Juras és odakiáltotta a faluba szaladó Monikának:

— Vissza! Mondom neked, gyere vissza!

Monika megfordult, motyogott valamit és azzal továbbfutott.

Tarutis nyugtalanul járkált egyik csoporttól a másikhoz, elébement az érkezőknek és nem tudta, miről beszéljen velük. Egyik szomszéd hosszú doronggal a kezében jött és az általános feszültséget megenyhítette a tréfálkozás:

— Ki ellen vonultál ki ezzel az oszloppal? Talán az urakat akarod agyonütni vele?

De amikor a bricska előrobogott, egyszeribe elhallgatott a tréfa. A kutyák ugatva kirohantak, de amikor megismerték az érkezőket, lekushadva verdesték farkukkal a földet, közben hangosan, dühösen csaholtak.

A rendőrparancsnok kiugrott a kocsiból, de vele együtt szállt le Jarmala sógora is, aki nemrégen érkezett a vidékre és birtokot keresett a rokonai közelében. A parasztok sötét tekintettel és indulatos morajjal fogadták őket.

— Hát ez egyszer mégis itthon találjuk a házigazdát — szólt már messziről a rendőr szaggatott, furcsa beszédével.

— Az ilyen vendégek elől lehetetlen elbújni!

— És bár a pokolban látnád őket, mondod. No-no, nézz csak rám... Ezek a polgárok azért jöttek, hogy árverez-

zenek? — kérdezte a rendőr, kesztyűjével veregetve a port egyenruhájáról. Kerülte a parasztok tekintetét és nem volt bátorsága, hogy Juras szemébe nézzen. Azután hunyorgatva és Jarmala sógorára mutatva, félhangon mondta Tarutisnak:

— Ez gazdag ember! Az ilyentől olyan árat kaphatsz, akár a zsidó mészárostól. Csak tartsd az árat!

Az udvarban már sok új telepes gyülekezett össze feleségestől. Egyesek a kerítéshez támaszkodtak, mások a kövekre ültek le. A rendőr aktatáskájából papírokat húzott elő és nekilátott, hogy felírja azok nevét, akik az árverésen részt akarnak venni. Eddig még csak a most érkezett „gazdag ember" jelentkezett.

— Még van egy óránk — szólt a rendőr. — Amíg egy cigarettát elszívunk, még jelentkezik valaki. Hát hogyne jelentkeznék, hiszen az szerencse a gazdának, nem igaz?

— A maga igazsága maholnap kiűzi őt a házából. Ilyen a te szerencséd, szomszéd! — felelt Juras helyett egy sovány, hosszúkás arcú asszony, egyenesen a rendőr szemébe nézve.

A rendőr az asszonyra pillantott és mosolygott.

— Á, Stasjulené! Csak nézem, nézem, nem emlékeztem vissza rögtön, hol találkoztunk. Régi ismerős.

— A farkas is emlékszik a birkára, amelyet megfojtott — vágott szavába keményen Stasjulené. A parasztok hangosan kacagtak.

A rendőr úgy tett, mintha nem hallotta volna és savanyú arccal mondta:

— No ez aztán kedves, hogy legalább egy ismerősöm van itt. Ha rosszra fordul a helyzet, lesz, ki értem kiálljon, nem igaz?

— Hát az úr mindig rosszul jár, akárhová megy?

— Milyen szép leánya van magának, Stasjulené — próbálta másra terelni a beszédet a rendőr, mert nem tudta, hogyan nyerje meg a parasztokat.

— Leányom van, de mi köze hozzá? Talán őt is kalapáccsal akarja eladni? Őt ugyan nem adja el!

A rendőr arcán megfagyott a mosoly. Elvörösödött, de úgy tett, mintha egy csöppet sem sértette volna meg a bátor asszony csípős beszéde. Az új telepesek biztatták Stasjulenét, dícsérték a merészségét:

— Derék asszony! Úgy kell neki! Idejön, hurkot vet a paraszt nyakába és még gúnyolódik.

Jött még néhány kupec a távoli falvakból, megjöttek a „tanyaiak" is, hogy résztvegyenek az árverésen. A rendőr felkérte Tarutist, mutassa meg az állatokat. Juras elővezette a tehenet, azután a juhokat. Odakötözte a tehenet a kerítéshez, halk hangon, kedveskedve csitítgatta.

A tehén békésen állt és jóságos, bízó szemmel nézett a gyülekezetre.

A kupecek a tehén köré csődültek, csak Jarmala sógora nézte messziről. A rendőr kikiáltotta az árat. Azután megismételte. Az ár olyan alacsony volt, hogy a parasztok felzúgtak.

— Megesszük az utolsó falatunkat és éhendöglünk! — mondta hangosan az egyik asszony.

A vevők minden oldalról megtapogatták az állatokat. Valaki odakiáltott a pap ispánjának, amikor a juhot kezdte tapogatni.

— No, milyen? Talán tojás van benne? Mikor kezd majd kotlani?

Vitatkozni, zajongani kezdtek. Juras szeme előtt kápráztak az arcok, kendők, sapkák.

— Negyven... negyven... negyven — ismételte a rendőr. Juras már semmit sem látott maga előtt. Megfordult, szeme megakadt félmeztelen fiacskáján. A gyerek az öklét szopta és hol a tehenet, hol az apját nézte.

— Jonuk, szaladj el Linkusékhoz, hívd anyádat! — mondta a kicsinek, de maga is azt gondolta, hogy ez fölösleges. — Negyvenkettő! — hallotta Tarutis és mintha először életében látná a rendőrt, aki kesztyűjével ütögetett a kalapács helyett.

A tehenet nem Jarmala sógora vette meg, hanem a pap ispánja.

A többi állatra került sor. Juras utoljára megsimogatta mindet. A fiatal bárányokért olyan árat állapítottak meg, mintha nem juhot, hanem birkafarkakat árulnának.

— Ohó! Nekem a Beiske boltos tegnap este csak a gyapjáért többet adott. Nem szégyell ilyen árat mondani!

A rendőr felbőszült ezektől a szavaktól, sőt fel is állt, de türtőztette magát és elég csendesen figyelmeztette a jelenlevőket:

— Kérem, ne sértegessenek a kötelességem teljesítéséért! Azt teszem, amit nekem parancsoltak.

Most már nem volt szavában az a kétszínű kedélyeskedés, ami a parasztokat annyira ingerelte. Amikor észrevette, hogy az emberek rögtön elcsendesedtek, megint gúnyos kis mosollyal folytatta, mintha semmi sem történt volna.

— Hát mit szól ehhez, gazda? Mennyit akar kapni a lóért? Mondja csak meg nyíltan, ne legyen elfogódott!

Juras hallgatott. Az árat a szomszédok mondták meg helyette, és a rendőr tréfásan szemukre vetette, hogy drágán adják. A lóra sokáig senki sem árverezett és még a rendőrnek is kínos volt, hogy a lovat ilyen potom árért kell majd elárvereznie. Ismételten kikiáltotta az árat, amit Jarmala sógora ajánlott.

— Nézzétek, milyen bátran viselkedik Tarutis! Ha velem történnék ez... Még amikor a tehenet eladták — az semmi, de már amikor a lovat felzablázták, hogy elvezessék — ezt már nem bírtam volna. A kis csikó egyre körben futkos és nyihog... hiszen az anyját vitték el!

Mind odanéztek az udvar végébe, ahol a pap ispánja a mellét verte és dühösen kiabált valamit.

A parasztok közül kiszólt egy hang:

— Kergessétek el ezt a piszkos varangyot!

— Ez is embernek tartja magát. Csak a kutyának telhet ebben öröme!

— Fojtsd a torkára a szót!

— Csak nyugalom, nyugalom, polgárok!

Ekkor egészen magából kikelve odaszaladt fiacskájával Monika, előretolakodott és a rendőrhöz vezette a gyereket.

— Kérd meg, sírjál, talán meghagyja...

— Piha, még csak ez kellett! Eredj innen minél előbb, mert én...

Juras megragadta a kezét és Monika zavartan, jóságos, réveteg tekintettel végignézve a tömegen, kezébe temette arcát és beszaladt a házba.

A tehén nyakára kötelet kötöttek és elvezették. A borja kiugrott az akolból és nyugtalanul szaladni kezdett anyja körül. A tehén megbicsakolta magát és kirúgott. A ló is az akol felé futott, mintha valaki korbácsolta volna. Juras már azt sem tudta, hol a feje. El akarta taszítani a borjút a tehéntől. Zavartan nézték a szomszédok Tarutist, keserű szégyent éreztek... Mindegyik érezte, hogy nem a tehenet viszik most ki az istállóból, hanem elvesznek valamit, ami drága a paraszti szívnek, hogy irgalmatlanul megbántják valamennyiüket.

Mikor az árverezők a megvásárolt állatokkal a tömegen keresztül akartak törni, minden oldalról kiáltoztak rájuk:

— Hagyták volna itt ennek az embernek... Szabad ennyi pénzért elvinni?... Van magának lelkiismerete?

Néhány paraszt a kapunál állt és elállta az útjukat:

— Jobb lesz, ha itthagyjátok, hallod?

— Eresszetek! — furakodott a legnagyobb embersűrűbe a vevő.

— Gyerünk az áldomással, ide vele — akkor kinyitjuk a kaput.

— Látod, váltságdíj nélkül el akart szelelni a vagyonnal, csak úgy szárazon!

— Látni, hogy a papnál minden farokért százalékot kapsz...

Juras előtt, mint ködben, elvonult az ispán a tehénnel — bámészkodók tömege, a szomszédok, amint a kaput elállják — azután hirtelen minden közelszaladt hozzá és elképesztette, mintha mindezt egészen más szemmel látná és most értette meg először, mi történt itt. Lélekzete elakadt, a torkában vert a szíve, a vér a fejébe szökött, bíborvörös lett az arca, odafutott a tehénhez, szarvánál megragadta, erősen megvetette lábát és úgy ordította, hogy mindenki hátrahőkölt előle:

— Nem adom! Nem!

Mindenkinek torkán akadt a szó. Juras lehajtotta fejét, megfeszítette remegő vállát. Szemében elszántság és fenyegetés villogott.

A parasztok felzúgtak, minden oldalról odarohantak, erős gyűrűben körülfogták Jurast és ez a tömeg áthatolhatatlanul szilárdnak látszott.

Az egyik asszony hanyatthomlok hazairamodott és kiáltozott:

— Úristen ments meg, itt emberhalál lesz!...

A sógor lélekszakadva sietett Jarmala háza felé a szántóföldeken, a másik irányban meg nyugtalanul körülnézelődve és botladozva a pap ispánja szaladt. A rendőr kocsiján állva, teljes iramban robogott az úton és mikor már jó versztányira volt a Tarutis-háztól, a levegőbe lődözött.

A nagy zűrzavarban kiszabadult állatok a réten kószáltak.

Nem egyhamar állt helyre a nyugalom.

A parasztok nem oszlottak szét, a tömegből hangos, felindult szavak hangzottak:

— Még visszajönnek — mondta valaki.

— Csak próbálják meg! Egy emberként állunk elébük!

22

Klangjajban már régen nem volt vigasság.

Vajjon az ifjúság többé nem házasodott és nem szeretett, nem pajzánkodott és nem táncolt?

Hányadik nyár múlt el anélkül, hogy énekeltek volna a kaszálásnál és aratásnál, nem hallatszik Jakubauskas szívbemarkoló klarinétja. Muzsikusunk magával vitte a sírba a dicsőségét, többé nem gyűlik össze a zenekara.

Ha beesteledik. — az elgyötört falura olyan rémes csend nehezedik, amelyet még a fülesbagoly huhogása sem szakít meg. Most ritkán gyulladnak meg a házakban fények, és ha valamelyik kis ablakban világosság csillog, mint farkas szeme az éjszakában, az is hamar kialszik.

A földek szélén azonban, mint azelőtt, most is ott áll a vén villámsújtotta jávorfa, viharverten, mint egy kihalt falu vén őre, aki lassú, öreg ésszel fűzi gondolatait.

A fiatalok, az erős, munkás legények, leányok az éhségtől űzve szétszóródtak a városokba, gyárakba és a gyengék idő előtt szálltak sírba.

Az udvaron düledeznek az üres istállók, pajták, az elhagyott földeket benőtte az égerbozót. Milyen érzéssel nézze ezeket az ablakból Tarutis?

Monika sokat sínylődött a télen, de tavasszal mintha meggyógyult volna. Ám most a negyedik roham után elgyöngült és többé nem lépte át a háza küszöbét. A betegség hosszú éveken át aláásta az erejét. Mint rendes, dolgos háziasszony, mindenről előre gondoskodott és maga készítette el halotti ruháját. Jól felkészült a hosszú útra. Nem lehetett megingatni.

— Nem élek én tovább, nem járok én többé ezeken a kis utakon...

Monika gyengülni kezdett, férje szemeláttára sorvadt el. Juras nem mozdult az ágya mellől. Hosszu órák repültek el így kettesben; egymásra néztek, egymás kezét fogták, mint az első gyerek születése utáni napokban, — mindenről beszéltek .. De Monika csak nem lett jobban.

— És miért vágyom ma annyira, hogy keresztet vessek, Juras... a kezem egyre felemelkedik, nem bírok én reggelig várni.

— Megvárod, Monikácska... Élni fogsz te még! Együtt megyünk ki a szántóföldre... — Nem tudta, hogyan nyugtassa meg.

Ez a roham utáni hetedik napon volt: Monika jobbkeze megbénult. Már nem bírt a másik oldalára fordulni. És egyre sirdogált.

— Ha már ennyire jutottam, jobb lenne, ha még ma meghalnék...

Az utolsó éjjel folyton beszélt: kérdezte, világosodik-e már, nincs-e már itt a reggel, és mikor a kakasok másodszor kukorékoltak, már alig volt hallható a hangja. Később egészen úgy, mint a szülés idején, ijedten hívta férjét, néhányszor fájdalmasan sikoltott, azután elcsöndesedett és alig hallhatóan, de tisztán, érthetően megszólalt:

— Dalolnak a pacsirták...

És valóban, a reggeli ködben a rét fölött pacsirtaszó áradt, a madarak csicseregtek. Elsimultak az asszony arcáról az éjszakai árnyékok, fehér volt most, mint a frissen hántott kérgű fa. Némán viaskodott még néhány percig, görcsösen kapkodott levegő után, még erőlködött, hogy valamit mondjon Jurasnak, de legyőzötten elcsendesedett, fájdalmas ránccal homlokán.

Juras lehajolt hozzá, hogy eligazítsa fejét a párnán és megremegett: az asszony teste már hűlni kezdett.

„Ez hát a halál? Ilyen egyszerű?“

Azt hitte, hogy nehezen vergődik majd, kínok között — és lám, sóhajtás nélkül a keze között lehelte ki lelkét.

Felkelt a nap, a halott kihült, orcái, szemei beestek. Juras vigyázva tette össze mellén a kezét, azokat a jó, kedves, fáradhatatlan kezeket, melyek mindig bátorítottak, melyek olyan fürgén dolgoztak mindnyájukért.

Csendes volt, sok mindentől félt, sokat siratta az életét. Juras — egyre azt mondogatta neki, hogy buta. Szeretett volna nagy, egészséges, boldog családot — és nem élte meg. Most hideg, nem hall semmit, fekszik abban az ágyban, amelyben annyi éven át melengették egymást.

Juras ott temette el, ahol a gyermekei nyugodtak. Ugyanazzal az ásóval ásta meg a sírt, amellyel a földjén az első mezsgyecölöpöknek ásott helyet... Monika és a gyermekek között magának is hagyott helyet a homokos dombon.

És megint megjöttek a szántás és vetés napjai, a kaszálás és a nehéz munka ideje, de mindezeket átitatta a bánata. Jurasnak úgy tűnt, hogy elvették tőle a legdrágábbat, a legjobbat, a legszükségesebbet.

Teltek-múltak az évek. A halmokon és völgyekben a tavasz rikító színei égtek. Ott, ahonnan a szigorú tél elvonult, füvek emelkedtek és virágok nyíltak az új sírokon.

Egyszerre, egy nyári este, a Nyeman mögül jöttek a hírrel, hogy ott felkeltek a parasztok, hogy harcoljanak az urak uralma ellen. Minden úton parasztőrségek állnak és senkit sem engednek a városba; csapatokat szerveznek, hogy Kaunas ellen induljanak.

Tarutis nyomban végigjárta a szomszédos falvakat. Ahova maga nem jutott el, oda szomszédokat küldött. És még aznap este sok nép gyülekezett Tarutis udvarában. A szabad ég alatt, karját a Nyeman felé nyújtva beszélte el a katona, hogy ott a parasztok példát adtak, hogyan kell megküzdeni az urakkal.

— Elég volt a robotból! Egy csepp tejet, egyetlen tojást, egy szem gabonát, egy font zsírt se az urak piacának!

Juras volt az első az új harcban a kenyérért és a földért.

Vége

Budapest